



Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives

Uluslararası Yönetim, Eğitim ve Ekonomik Perspektifler Dergisi

E-ISSN : 2602-330X

Year/Yıl : 2024

Volume/Cilt : 12

Issue/Sayı : 1



ECONOMY



MANAGEMENT



ACCOUNTING



EDUCATION



POLITICS



INT. RELATIONS



<http://dergipark.gov.tr/jimeep>



Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives - JIMEP

Uluslararası Yönetim, Eğitim ve Ekonomik Perspektifler Dergisi

Year/Yıl: 2024 Volume/Cilt: 12 Issue/Sayı: 1



Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives - JIMEP is an international and refereed academic journal published twice a year in electronic form since 2013.

The Name of Periodical Publishing / Süreli Yayının Adı

Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives - JIMEP

Uluslararası Yönetim, Eğitim ve Ekonomik Perspektifler Dergisi

Publishing Type / Yayının Türü

International E-Journal / Uluslararası E-Dergi

Publishing Language / Yayın Dili

Turkish & English / Türkçe ve İngilizce

Publishing Frequency/ Yayın Sıklığı

Yılda iki kez / Twice a year

Topic/Konusu

Management, Economics, Education and Politics /

Yönetim, Ekonomi, Eğitim ve Siyaset

Internet Page / Elektronik Adresi

<http://dergipark.gov.tr/jimeep>

E-ISSN: 2602-330X

Publishers and Editors / Yayıncı ve Editörler

Dr. Ahmet GÜVEN

Dr. Türker ŞİMŞEK

Secretariat / Sekreteryaya

Dr. Cihan USTA

Dr. Emre YİĞİT

Dr. Yavuz ÖZKAYA

Indexes / İndeksler

Editorial and Referee Board / Yayın ve Hakem Kurulu

Dr. Admir MULAOSMANOVİĆ-International University of Sarajevo

Dr. Aşkın KESER— Bursa Uludağ University

Dr. Ayşe Elif YAZGAN – Necmettin Erbakan University

Dr. Bahadır Sazak DOĞAN—Tokat Gaziosmanpaşa University

Dr. Başar ALTUNTAŞ– Kırşehir Ahi Evran University

Dr. Berivan Can EMMİZ—Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Univ.

Dr. Ceyda Yerdelen KAYGIN – Kafkas University

Dr. Coşkun KARACA - Cumhuriyet University

Dr. Dilşad GÜZEL – Atatürk University

Dr. Eda FENDOĞLU – Turgut Ozal University

Dr. Emine Ebru Akın AKSOY - Hacı Bayram Veli University

Dr. Ertuğrul Selçuk GÜLDÜLER— Marmara University

Dr. F.Burak YERLİKAYA– Süleyman Demirel University

Dr. Gül ŞİMŞEK – Atatürk University

Dr. Gündüz AKSU KOCATÜRK– Tokat Gaziosmanpaşa University

Dr. Habibe YAZICI ERSOY– Ankara Hacı Bayram Veli University

Dr. Halil KETE— Kırklareli University

Dr. Hande ÇELİK— Balıkesir University

Dr. Hasan BAĞ – Recep Tayyip Erdoğan University

Dr. İbrahim Tanju AKYOL—Çanakkale 18 Mart University

Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU– Süleyman Demirel University

Dr. Mehmet KENDİRCİ– Tokat Gaziosmanpaşa University

Dr. Murat TÜRK—University of Helath Sciences

Dr. Mutlu SESLİ – Tokat Gaziosmanpaşa University

Dr. Nasiru Liman ZURU – University of Utara Malaysia

Dr. Nevzat DEVEBAKAN—Dokuz Eylül University

Dr. Oğuz Yusuf ATASEL— Karadeniz Teknik University

Dr. Orhan Veli ALICI – Tarsus University

Dr. Remzi AVCI— Mardin Artuklu University

Dr. Sami KOCABIYIK – Özyeğin University

Dr. Sara BENMAHAMMED – University of Mentori BrothersConstantine

Dr. Selay Giray YAKUT– Marmara University

Dr. Serghinia Hammoud ep. CHOBERT—France Ministry of Justice

Dr. Taha EĞRİ– Kırklareli University

Dr. Turan SULEYMANOV – Azerbaijan State Economics University

Dr. Ümit DOĞAN— Ministry of Education

Dr. Ümit ŞİMŞEK– Tokat Gaziosmanpaşa University

Dr. Zümrül GÜLTEKİN - On Dokuz Mayıs University





Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives - JIMEP

Uluslararası Yönetim, Eğitim ve Ekonomik Perspektifler Dergisi

Year/Yıl: 2024 Volume/Cilt: 12 Issue/Sayı: 1

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Page / Sayfa

- 1. ENDÜSTRİ DEVRİMİ'NİN SOSYOKÜLTÜREL ETKİLERİ İLE ORTAYA ÇIKAN YENİ YAPI TÜRLERİNDEN ABD LEVİTTOWN BANLİYÖLERİ ÖRNEĞİ** 1-17
Doktorant Aylin KAYA ve Doç. Dr. Gündüz AKSU KOCATÜRK
- 2. STRATEJİK PLANLANMA VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İLİŞKİSİNİN YEREL YÖNETİMLERE YANSIMASI** 18-28
Mehmet Zahit ŞAMAT ve Prof. Dr. Nihan DEMİREL
- 3. METAVERSE VE NFT GELİRLERİNİN VERGİLENDİREBİLİRLİĞİ** 29-40
Doç. Dr. Yusuf TEMÜR
- 4. 28. DÖNEMDE TBMM'DE TEMSİL EDİLEN SİYASİ PARTİLERİN ÇEVRE POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ** 41-65
Doktorant Gülnur ATAĞLI DEMİRALP ve Doç. Dr. Yavuz ACUNGİL
- 5. TÜRK SAĞLIK SİSTEMİNİN PERFORMANSI VE DEĞERLENDİRİLMESİ** 66-76
Doç. Dr. İsmail ŞİMŞİR, Doç. Dr. Pelin YILIK, Dr. Gülsen TOPAKTAŞ ve Prof. Dr. Umut BEYLİK
- 6. ÖZGÜL ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ OLAN ÖĞRENCİLERİN SOSYAL BECERİLERİNİN VE PROBLEM DAVRANIŞLARININ AKRAN ZORBALIĞINA MARUZ KALMALARINDA ROLÜNÜN İNCELENMESİ** 77-90
Dr. Öğr. Üyesi Tamer AYDEMİR
- 7. DÖVİZ KURUNUN YURTIÇİ FİYATLARA GEÇİŞ ETKİSİ; KIRILGAN BEŞLİ ÜZERİNDE BİR UYGULAMA** 91-104
Öğr. Gör. Ahmet Turan ÖZHUY ve Prof. Dr. Rüştü YAYAR



Gönderiliş Tarihi: 03/04/2024
Kabul Tarihi: 06/05/2024
ORCID 0000-0003-2572-530X
ORCID 0000-0003-0509-1266

ENDÜSTRİ DEVRİMİ'NİN SOSYOKÜLTÜREL ETKİLERİ İLE ORTAYA ÇIKAN YENİ YAPI TÜRLERİNDEN ABD LEVİTTOWN BANLİYÖLERİ ÖRNEĞİ

Aylin KAYA¹
Gündüz AKSU KOCATÜRK²

ÖZ

Kent merkezlerinden daha uzağa konumlanmış banliyöler, modern anlamı ile, 1950'lerde Amerika'da ortaya çıkmıştır. Kent merkezlerinin karmaşasından uzaklaşma, daha güvenli bir ortamda yaşama fırsatı sunduğu iddiasında olan banliyölerin tarihsel gelişimi Amerika banliyölerinden New York'ta bulunan Long Island-Levittown banliyösü ile New Jersey'de bulunan Levittown banliyösü üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Sonrasında ise banliyöleşmenin sosyokültürel etkileri irdelenmiştir. Bu bağlamda banliyöleşme ile nüfus artışı, kamusal yatırımlar, ulaşım araçları, ırk ve toplumsal cinsiyet kavramları arasındaki ilişkiye odaklanılmıştır. Sonuç olarak banliyöleşme her ne kadar kent merkezlerini nüfus ve yapı stoğu açısından rahatlatmışsa da, kadınların gündelik hayatlarını ev ile sınırlandıran, ırk ayrımını yeniden üreten, sahip olduğu homojen nüfus ve yapı stoğuyla da yalnızlaşmayı besleyen bir yapılanmaya da yol açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Endüstri Devrimi, Banliyö, Levittown Banliyöleri

Jel Kodu: R0-R21-R31

THE EXAMPLE OF US LEVITTOWN SUBURBS, ONE OF THE NEW BUILDING TYPES EMERGING WITH THE SOCIOCULTURAL EFFECTS OF THE INDUSTRIAL REVOLUTION

ABSTRACT

Suburbs, located further away from city centers, in their modern sense, emerged in America in the 1950s. The historical development of the suburbs, which claim to offer the opportunity to get away from the chaos of city centers and live in a safer environment, has been tried to be explained through the American suburbs of Long Island-Levittown in New York and Levittown in New Jersey. In this context, the focus is on the relationship between suburbanization and population growth, public investments, means of transportation, race and gender. As a result, although suburbanization has relieved city centers in terms of population and building stock, it has also led to a structure that limits women's daily lives to the home, reproduces racial discrimination, and fosters loneliness with its homogeneous population and building stock.

Keywords: Industrial Revolution, Suburbia, Levittown Suburbs

Jel Codes: R0-R21-R31

¹ Yüksek Mimar, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Tarihi ve Kuramı, Doktora Öğrencisi, aaylin.kaya@gmail.com

² Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi, gunduz.aksu@gop.edu.tr

1. GİRİŞ

İngilizce Suburb kelimesinden dilimize çevrilen banliyö terimi, düzenli bir plan çerçevesi içinde kent merkezlerinden daha güvenli olduğu düşünülen uzağa yerleştirilmiş ve çoğunlukla aynı planlara sahip, bahçeli ve garajlı yapılardan oluşan yaşam şeklini ifade etmektedir. Bu evleri özellikle çocuklu aileler tercih etmiştir. Sosyolojik bir kavram olan Suburbia yani banliyöleşme³, 1950’li yıllarda Amerika’da ortaya çıkmıştır. Squires’e (2002) göre “Bozulmakta olan bir şehri çevreleyen yerleşim alanlarının çevresindeki nüfus olarak düşük alanlara, otomobillere bağımlı olacak şekilde ve aynı zamanda dışlayıcı yeni gelişmeyi” ifade etmektedir. Dolayısı ile yapıların kullanıcıları, toplumun ekonomik durumu, üretim şekli, yaşam biçimleri gibi sosyolojik durumları ile yerel malzemeler, iklim koşulları, alanın kent merkezleri ile olan ilişkileri, bağlantı yolları, sokak ve cadde konumları banliyöleşme kavramının oluşmasına ve gelişmesine katkı sağlamaktadır. 19. yüzyıl itibarı ile hızlanan kentsel büyümenin getirisi banliyöler, geleneksel mimari sınırlarının dışına çıkmasıyla da değişim sürecinin kent ölçeğinde önemli bir parçası haline gelmiştir.

Günümüzde olduğu gibi geçmişte de insanlar kalabalık şehirlerin gürültüsünden, hastalıklarından, kirlilik ve güvensizliğinden şikâyet ederek şehir dışında fakat yine de merkezlere yakın yerlerde yaşamının cazibesine kapılmışlardır. Endüstri Devrimi sonrasında yapılan fuarlarda ideal kentler aranmış, büyük şehirlerin sorunları ile ilgili dönemin önemli yazarları tarafından eleştirel yazılar yazılmıştır. Örneğin Frank Lloyd Wright organik bir kent oluşturmak için 1935 yılında New York’ta Broadacre Şehrini modelleyerek sergilemişti. “Tanımlı bir kent merkezi ve kır-kent ayrımı yoktur” ilkesiyle hareket eden mimar, yerleşmesinde düşük nüfus hayal ederek az katlı evler ile kendi kendine yetebilecekleri ortam yaratmayı düşünmüştü. Her aileye tarımsal faaliyetlerini gerçekleştirmek için bir bahçe alanı tasarlamıştı. Bu ütöpik kent modelinin 10 yıl sonra ortaya çıkacak olan banliyö yapıları için bir ön gösterim niteliğinde olduğu söylenebilir. 1939 yılında ise 40. New York dünya fuarında “Futuruma- Highways and Horizons” (Anayollar ve Ufuklar) isimli sergide geleceğin ABD yaşam biçimi, bahçeli ve garajlı evler ile temsil edilmiş, yapılaşmada değişim olacağını sinyalleri verilmişti. ABD’yi küçük çiftçilerden oluşan bir ulus olarak hayal eden Thomas Jefferson ise büyük şehirleri, insanın ahlakı, sağlığı ve özgürlükleri için salgın hastalık olarak gördüğünü yazarak banliyöleşmeyi çözüm olarak görmüştür (Galyean, 2022). Yerleşmeleri olumlu bulanların yanı sıra eleştiren yazarlar da vardır. Örneğin Mumford, göçlerin aslında kent merkezlerinin içten içe çöküşünü hızlandığını yazmış (Mumford, 2013); Fishman ise bu durumu destekleyerek dönemin kent çağı kavramından uzaklaşıp banliyö çağına geçişin olduğunu ifade etmiştir (Kurtuluş, 2010).

Tüm bunlardan hareketle çalışmada öncelikle ABD’de banliyölerin tarihsel gelişimine yer verilmiştir. Banliyölerin tarihsel gelişim seyri ilk ABD banliyöleri olan New York (Long Island-Levittown banliyösü) ve New Jersey (Levittown banliyösü) üzerinden ele alınmıştır. Ardından banliyöleşmenin sosyokültürel etkileri; nüfus artışı, kamusal yatırımlar, ulaşım araçları, ırk ve cinsiyet kavramları üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

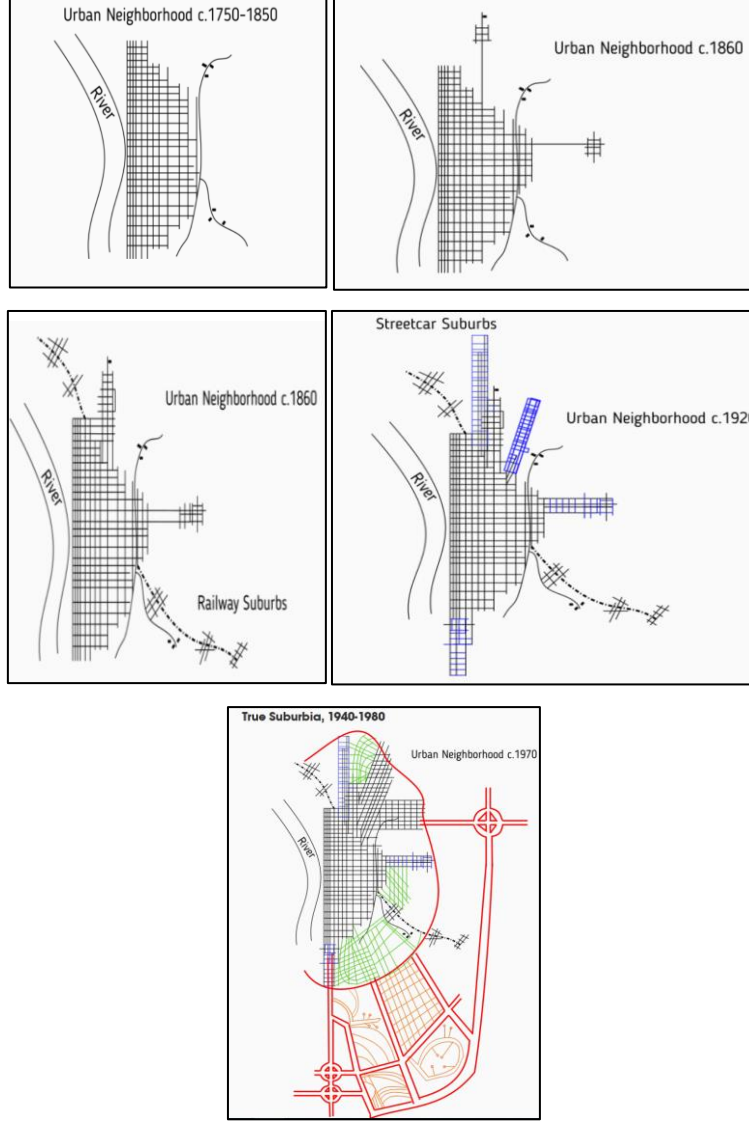
2. ABD’DE BANLİYÖ YERLEŞMELERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Aşıklıhöyük, Çatalhöyük gibi ilk yerleşim yerlerinde veya Bereketli Hilâl bölgesindeki ilk uygarlıklarda olduğu gibi ABD’de de insanlar bir tür doğal kaynak ve su çevresine yerleşmişlerdir. Izgara planlı yerleşmelerinin içinde ön bahçesi olmayan evler, dar, bitişik veya yarı müstakil inşa edilmiştir. 1850’li yıllarda nüfus artışı ve topografi el verdiği sürece şehir merkezlerinden çevreye doğru genişleme başlamıştır. Endüstri Devrimi sonrasında ise buharlı demiryollarının ve 1887 yılında elektrikli tramvayların da ulaşımına katılmasıyla yerleşmeler sınırlarını aşmaya devam etmiştir. Rayların

³ Modern anlamı ile banliyöleşme her ne kadar 1950’lerde ABD’de ortaya çıkmış olsa da, kavramın, şehrin karmaşasından uzaklaşmak yönündeki içeriği göz önüne alındığında, Mumford (2013: 588-594), banliyöleşmenin tarihinin neredeyse kentin ortaya çıkışı kadar eski olduğunu belirtir. Mısır kentleri ile ilgili gerek resimlerde gerekse mezar süslemelerinde geniş bahçeli şehir dışı villaların varlığı, banliyö zihniyetinin çok eskilere dayandığını kanıtlar niteliktedir. Ya da ortaçağ kentlerinin harita ve kuşbakışı krokilerinin çıkarıldığı zamanlarda kent surlarının dışına saçılmış küçük kulübeler, geniş bahçeli villalar da banliyöleşmenin erken tarihlerde ortaya çıktığına işaret eder.

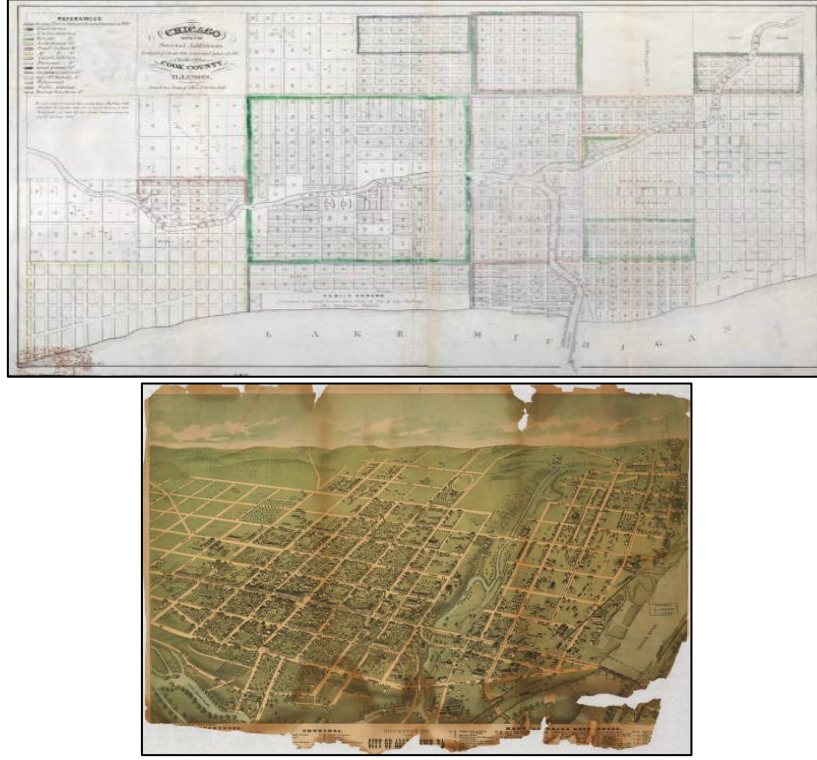
ulaşabildiği yolların uzunluğu arttıkça demiryolları etrafında yeni konut sayıları artmış ve önlerinde küçük bahçeler yapılmaya başlanmıştır. 1910'lu yıllardan önce sadece zenginlerin kullandığı Ford markalı otomobiller orta gelirli ailelerin de garajlarına girmeye başlayınca kent merkezlerinin dışına yerleşim gösterme eğilimi hız kazanmıştır. Üstelik bu durum, yeni yol yapımlarına, yol üstündeki eski evlerin yıkımına dolayısı ile burada yaşayanların da banliyölere göçüne ve bahçeli evlerin ayrıca garajlı evlere dönüşmesinde domino etkisi yaratmıştır (Savage McAlester, 2015).

Şekil 1: Banliyölerin Gelişim Planları



Kaynak: Hell (18.12.2016)

Şekil 2: Chicago, 1836 ve Allentown, PA 1855 Yılları Planları



Kaynak: Hell (18.12.2016)

Banliyö kullanıcılarının artmasının asıl sebebi II. Dünya Savaşı'nın sona ermesidir. Savaştan dönen askerler, sivil hayata dönüş konusunda endişe içindeyken hem iş bulmak hem de aile kurmak istiyorlardı. ABD hükümeti ise askerlerin oluşturacağı ekonomik kargaşayı önlemek için çözüm arıyordu. Bu kapsamda yapılan çalışmalar sonucunda gazilere yönelik maddi destek sağlamak amacıyla 1944 yılında Başkan Franklin D. Roosevelt, GI Bill yasasını (Askerlerin Yeniden Uyum Yasası) imzalamıştır. Gaziler, yasaya göre bir sene boyunca işsizlik maaşı olarak kendilerine iş kurmak, ev veya çiftlik almak için kredi imtiyazlarına sahip oldular. Eğitim ve yaşam bursları alabildiler (Hutchins, 1974). Savaş öncesi düşük doğum oranına sahip Amerika'nın bu dönemde doğum oranlarında da patlama yaşanmıştır. Savaşın son bulması, askerlerin aile hayatını düşünmeye başlamasına zemin oluşturmuş ve evlilik sayıları artmıştır. Üstelik kendilerinin düzenli bir hayata sahip olabilmeleri için GI Bill yardımları ile iyi bir iş ve ev alabilme imkanları vardı. 1946 yılında 2,2 milyon çift evlenerek 1970'lere kadar devam edecek bir rekor kırdı. Rekor sayıda evlilik, rekor sayıda da bebek dünyaya getirilmesine neden oldu. Ayda yaklaşık 200.000 bebeğin gözlerini açtığı Amerika'da, savaş sonrası dönemde 1946 yılında yaklaşık 350.000 bebek dünyaya gelmişti. Bu dönem tarihe "Baby Boom" kavramıyla geçmiştir (Patterson, 1996).

Şekil 3: Bir Askerin Düşünce Bulutları



Kaynak: <https://www.nationalww2museum.org/> (31.12.2022)

Şekil 4: GI Bill Yasası'nın İmzalanması,
22.06.1944



Kaynak: Glass (06.22.2017)

Şekil 5: Yeni Anneler ve Bebekleri, New
York City, 1946



Kaynak: Hulton Arşivi (29.10.2021)

Ekonomik durum, gazilerin dönüşü, yeni kurulan aileler, nüfus artışı, kentteki hastalıklar ve güvenli olmayan haller sebebi ile konut arayışının arttığı bu dönemde, yeni yerleşme alanları içinde banliyöler tercih edilmiş ve kentten uzakta fakat ulaşılabilir; hükümet eli ile de desteklenen ilk banliyö yapıları, bu sosyokültürel ortamda taleplere cevap verebilmek için hızlıca inşa edilmeye başlanmıştır.

3. İLK ABD BANLİYÖLERİ

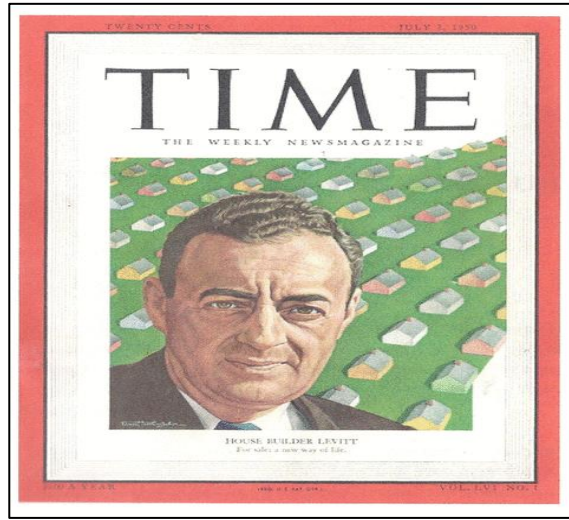
ABD'nin inşaat firmalarından biri olan ve Abraham Levitt ile William ve Alfred adlarındaki iki oğlu tarafından kurulan Levitt and Sons firması, toplu konut üretme planlarına girişmiş ve ilk banliyö yapılarını New York- Long Island'a inşa etmiştir. Her ne kadar Levitt'e göre ev sahibi olmak kapitalizm olsa da ("William Levitt and Levittown", 19.02.2017) satışların patlaması ve ihtiyacın daha da artması üzerine Long Island'daki ilk banliyöden sonra New Jersey ve Pensilvanya da "Levittowns" adı verilen iki konut bölgesi daha oluşturmuşlardı (Sheidlower, 2020). Amerika tarihinin en büyük özel konut projelerine imza atan ailede baba peyzaj işleri ile çocuklar ise evlerin pazarlaması, satış işlemleri, tasarım ve inşası ile ilgilenmiştir (Rosenberg, 2001).

Şekil 6: Levitt Ailesi



Kaynak: State Museum of Pennsylvania
(26.04.2017)

Şekil 7: Time Dergisi'nde Banliyö Kralı Olarak
Sunulan William Levitt



Kaynak: "House Builder Levitt" (03.07.1950)

Şehir merkezlerindeki apartman dairelerinin kiralari ayda 90 \$, Levittown konutları ise ayda 29 \$ gibi bir tutar ile ipotek edilebiliyordu. Şirket aynı hükümet desteğinden de yararlanmıştı (“Levittown: Achieving The American Dream”). Başlangıçta banliyödeki yapılar, oralarda yaşayan iş sahibi erkeklerin kent merkezlerindeki işlerine gidip geldiği otelleri, yatakhaneleri olarak kullanılırken Mumford’a (2013) göre ilerleyen zamanlarda “rahip gibi inzivaya çekilerek fakat aynı zamanda kral gibi yaşamayı” talep edenlerin mekânı olmuştur.

Banliyölere giriş, sadece kullanıcıları için düşünülmuş; izole, trafik tarafından rahatsız edilmemesi için geliştirme alanından geçen arabaları topluluğun dışına yönlendirilecek şekilde bir ortam yaratmak için çıkmaz sokaklarla veya dar U ve L biçimli yollarla sağlanmıştır. Bunun yanı sıra banliyö planlamacıları eğer mevcutta var ise doğal patika yollarını takip ederek ara bağlantı yollarını daraltıp hem yol yapımındaki harcamayı hem de bakım masraflarını azaltmışlardı (Mumford, 2013). Fakat 1950’li yıllarda bahçe etrafında evden bağımsız şekilde tek arabalı park yerleri varken 1960’lardan sonra araç sayısının artması ile genelde evlerin giriş katlarına dahil edilen iki araçlık garajlar yapılmaya başlanınca banliyö yolları da çıkmaz sokakların büyük bir kısmından kurtulmuştur.

Levitt and Sons, iş paylaşımını ve verimliliğini ileriye taşıyarak ve endüstrinin gelişiminden de faydalanıp, "küçük bir dünyayı büyük bir imalat sürecine" dönüştürmüş ve yeni teknikler deneyerek uygulamışlardır. Her ev, bodrum kat olmaksızın zeminden beton bir temel atılarak 27 adımda tamamlanacak şekilde inşa edilmiştir. İnşaatlarda çoğunlukla vasıfsız işçiler görevlendirilmiştir. Bu kişiler, her evi ayrı ayrı sıfırdan inşa etmek yerine her evde bir adım atmak üzere eğitilmişlerdi (Galyean, 2015). İşçilere yüksek maaş ve prim vererek daha hızlı ve uzun süre çalışmalarını teşvik edip her birine çalıştıkları alanda vasıf kazandırarak zamandan tasarruf etmişlerdir. Ayrıca şirket veya taşeron firmaları verdikleri söz ve yaptıkları anlaşmalar gereği teslim tarihinde aksi bir durum ile karşılaşmamak adına kendi kerestesini, çivisini, betonunu da üretti ve hatta mutfak için gerekli ev aletlerini bile alıp konut içlerine yerleştirdiler (“Levittown: Achieving The American Dream”). Oluşturdukları montaj hattı ve üretim teknikleri sayesinde günde otuz adede kadar dört yatak odalı Cape Cod evlerini her 16 dakikada bir üretebiliyorlardı.

Şekil 8: Kerestelerin İmalathaneden Alınarak Şantiyelere Götürülmesi



Kaynak: State Museum of Pennsylvania (26.04.2017)

Şekil 9: Levittown Banliyösu'nde Konutların İnşası



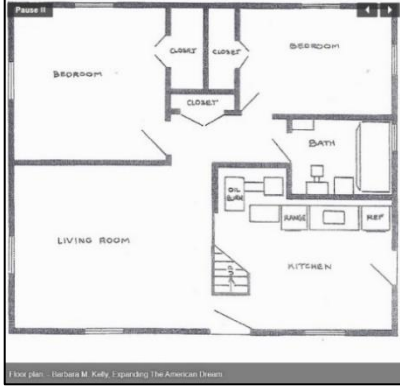
Kaynak: “Levittown: Achieving The American Dream”

İlk yaptıkları tüm evlerde aynı plan tipolojisini kullanmışlardır. Ev sahiplerinin bile kendi evlerini akşam geldiklerinde tanıyamadıkları durumlar ile karşılaşmışlardır. Evler çoğunlukla kare planlı ve yüksek tavanlıdır. Genellikle bilinçli olarak gün ışığına, yaz rüzgârlarına, manzaraya göre yönlendirilen evlerde bahçeye dikilen bitkiler de rüzgâr kıran vazifesi görmüştür (Galyean, 2015). Bahçelerin bakımı titizlikle yönetilmiştir; bu amaçla örneğin ev sakinlerinin evlerinin dışına kuruması için çamaşır asmasını yasaklayan bir çamaşırhane kuralları listesi üzerinden anlaşılmıştır (“Levittown: Achieving The American Dream”).

İç mekânda ise açık planı benimsemişlerdir. Orta bölücü duvarları kaldırarak sınırlı alanları en verimli şekilde kullanmayı hedeflemişlerdir. Frank Lloyd Wright tarafından geliştirilen ilk modellerde, yapının odak noktası insanların ateş etrafında toplanma isteğinin, sıcaklığın temsili olarak bir şömine olmuş ve mümkün oldukça geniş açıklıklı pencereler kullanarak doğal ışık içeri alınmıştır. İleri dönemde inşa edilen çoğu modelde, yaşanabilir bir veranda alanına dönüştürülebilir bir dış terasa açılan büyük, sürgülü cam kapılar da bulunuyordu (State Museum of Pennsylvania, 26.04.2017). 1950 ve 1960'larda inşa edilen "Resim penceresi" adı verilen bu pencere çalışmalarında teknolojik yenilikler kullanılmıştır. Büyük kalıplara cam eritilerek, büyük metrekarelerde düz cam elde edilmiş ve bu kullanımdan sonra L-O-F (Libbey-Owens-Ford) firması, “Mutluluk için tasarlandı” reklamlarıyla ısı camı geliştirdiğini duyurarak “Resim penceresi”ne yenilik getirmiştir. Üstelik yalıtımlı cam tam da banliyölere göreymiş (Floyd vd., 2016-2017).

Levittown'un öncülüğünde yapılan diğer banliyöler de genel itibari ile aynı özelliklerde inşa edilmişlerdir. Yapılarda, savaş sırasında geliştirilen malzemeler kullanılmıştır. Alüminyum, plastik, linolyum ve fiberglas bu dönemin kullanışlı ve kolay temizlenen malzemeleriydi (Floyd vd., 2016-2017). Ayrıca hem maliyet hem de zamandan tasarruf etmek için avantaj kazanabilmek adına geleneksel masif ahşap dolap kapılarının yerine toplu sipariş ettikleri Japon yapımı bambu paravanlar kullanmışlardır (State Museum of Pennsylvania, 26.04.2017).

Şekil 10: Bir Evin Zemin Kat Planı



Kaynak: “Levittown: Achieving The American Dream”

Şekil 11: Giysi Dolabı Bambu Perdeleri

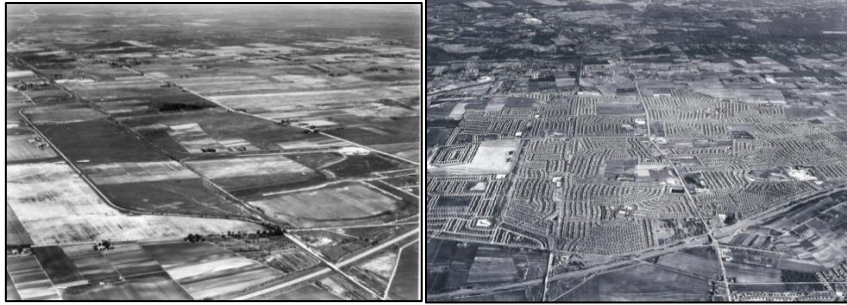


Kaynak: Galyean (2015)

3.1. New York, Long Island- Levittown Banliyösü

ABD'nin yüksek nüfusa sahip adalarından biri olan Long Island modern anlamda ilk banliyö yerleşmeleri için bir öncüdür. Savaş sonrası nüfusun artmasıyla tarımsal bölgeler, genişleyen metropol bölgelere dönüşmüştür. Eski tarım ve ormanlık arazileri; konut, perakende geliştirme, endüstriyel üretim sahaları, ofis ve parklarından oluşan nispeten daha düşük yoğunluklu bölgelere dönüşmeleriyle yamalı büyük bir çekirdeği oluşturmuştur (Williamson ve Köhl, 2016).

Şekil 12: Island Trees'in Hava Görüntüsü, 1947



Kaynak: “Levittown: Achieving The American Dream”⁴

⁴ Island Tree olarak geçen isim, satışlar esnasında Levittown olarak değiştirilmiştir.

Şekil 13: Yapım Aşamasında Levittown'un Hava Görüntüsü (1950) ve Bitmiş Hali

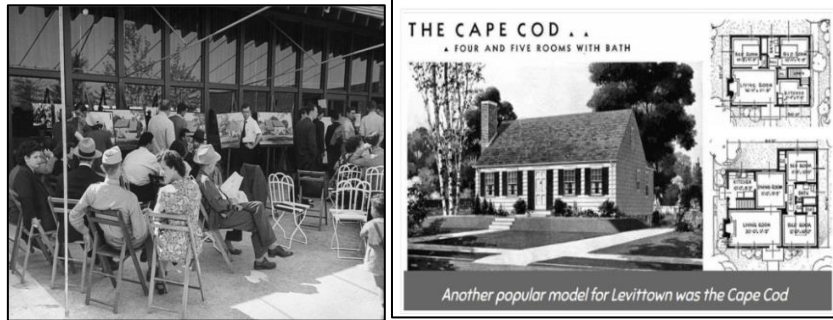


Kaynak: Olito (2020) ve Sheidlower (2020)

1832 yılında Long Island'a, kasaba ve köylere ulaşım için Long Island Demiryolu Yolu (LIRR) ve bir feribot bağlantısının inşa edilmesiyle (Williamson ve Kühl, 2016) ada üzerinde yerleşme sayıları artmaya başladı. Levitt and Sons firması, Long Island'da 1946 yılında 4.000 dönümlük bir patates tarlası satın alarak araziyi birkaç yıl içinde, gaziler ve ailelerinin barınması için bir banliyö topluluğuna dönüştürmüşlerdir (Galyean, 2015). Cape Cod modelindeki bu ilk yapılaşma, 1950'li yıllarda banliyöde yaşamaya başlayan Amerikalılar için güvenli, gürültüsüz ve sağlıklı olan her şeyi temsil ediyordu. Arsa üzerine başlarda 2.000 konut planlaması yapılmıştı fakat firmanın 1947 yılında yaptığı duyurudan sadece iki gün sonra konutların yarısı kiralanınca plana 4.000 konut yapımı daha eklendi. Binlerce insan bu ucuz evleri satın almaya başlayınca şirket 1948'de Island Trees olarak geçen proje adını, Levittown olarak değiştirmiştir (Sheidlower, 2020).

İlk evlerin genç bir aile için 4-5 odası vardı. Yapı, 540 m² arsanın sadece %12'sini kaplıyordu. Salon 17 m² alana sahipti. Banliyö yapıları, o günün teknolojisi ve Levitt'in ön görüp uyguladığı işi kolaylaştıracak taktikler ile Temmuz 1948'de 18'i sabah ve 18'i öğleden sonra olmak üzere günde 36 ev inşa edilecek şekilde hızlıca tamamlanmıştır ("William Levitt and Levittown", 19.02.2017).

Şekil 14: Levittown Ev Satış Ofisinin Önü ve Konutunun Tanıtım Broşürü



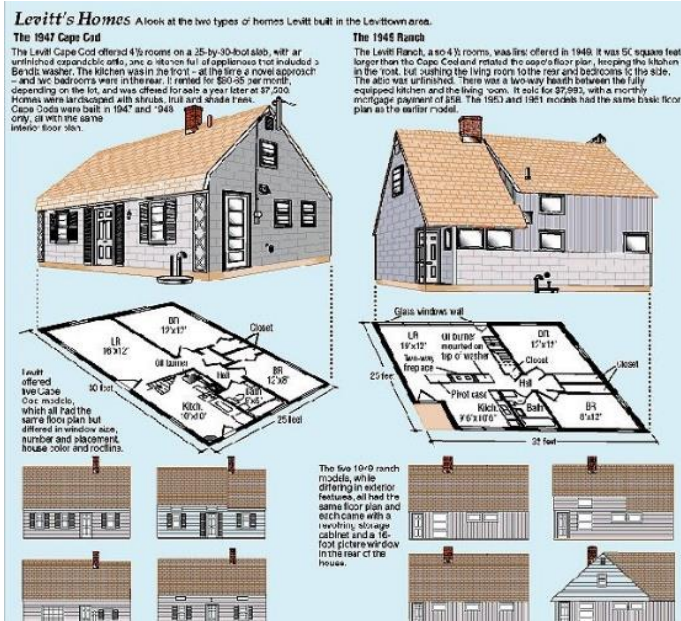
Kaynak: Olito (2020) ve "William Levitt and Levittown" (19.02.2017)

Şekil 15: Arsanın Düzeltilmesi ve Hazır Gelen Ürünlerin Yapıya Entegrasyonu



Kaynak: “Levittown: Achieving The American Dream”

Şekil 16: Long Island Konutunun Tanıtım Broşürü



Kaynak: Nelson (17.03.2010)

Şekil 17: Long Island Konutları



Kaynak: Rosenberg (2001)

3.2. New Jersey, Levittown Banliyösü

Levitt and Sons firması tarafından 1950'li yılların ortasında bir tarım arazisinin satın alınmasıyla New Jersey Levittown'u, 10 mahalleye bölünmüş ve toplam 12.000 evden oluşmuştur. Long Island Levittown yapılaşmasına karşın New Jersey'de her mahallede sosyokültürel durumları da desteklemek için bir ilkökul, havuz ve oyun alanı bulunmaktaydı. Çiftlik modelinde yapılan ve fiyatları 11.500 \$ ile 14.500 \$ arasında değişen (Rosenberg, 2001) New Jersey versiyonu banliyöler iki, üç ve dört yatak odalı modellerde üç farklı ev tipolojisine sahipti. House A (Cape Cod), House B ve House C (koloni) şeklinde sınıflandırılan evler Mumford gibi o dönem banliyö hayatının tekdüzeliğini eleştiren yazarları sakinleştirmek için de böyle planlanmış olabilir.

Şekil 18: NJ Levittown'un Hava Görüntüsü ve İnşaat Aşaması



Kaynak: Dayanim (2015) ve Olito (2020)

Pennsylvania Üniversitesi sosyolog akademisyen Gans ve eşi, Haziran 1958'de buradaki evlerden birini 100 \$ peşinatla satın almış ve banliyöye taşınan ilk 25 aileden biri olmuşlardır. Gans, Levittown'u "işçi sınıfı ve alt orta sınıf" olarak tanımlamış ve Levittown'daki yaşamın "katılımcı-gözlemcisi" olarak iki yıl orada yaşamıştır. Buradaki deneyimlerini 1967'de kaleme aldığı "The Levittowners: Life and Politics in a New Suburban Community" adlı kitabında yayınlamıştır. Gans,

banliyö hayatını ve gelişimini desteklemiştir. Ona göre bu evler, dönemin birçok insanının istediği hayat biçimine eşitti. Levittown'u, banliyöleri eleştirenlere karşı ise şu sözleri ile savunmuştur: "Eleştirilenler, babanın uzun süre işe gitmesinin çocuklar üzerinde zararlı etkileri olan bir banliyö anaerkilliği yaratmaya yardımcı olduğunu ve homojenlik, sosyal hiperaktivite ve kentsel uyarıların yokluğunun depresyon, can sıkıntısı, yalnızlık ve nihayetinde akıl hastalığı yarattığını iddia ettiler. Levittown'dan elde ettiğim bulgular tam tersini gösteriyor: Banliyö yaşamının can sıkıntısı ve yalnızlığı azaltarak daha fazla aile uyumu ve moralde önemli bir artış sağladığını gösteriyor." (Rosenberg, 03.07.2019).

Banliyö yapılarının sayısı arttıkça plan tipolojisinde de değişiklikler/gelişmeler yaşıyordu. New Jersey Levittown'unda kare veya dikdörtgen planlı yapılar içinde odak noktası salon yerine mutfak olmuştu. Çünkü genç aileler artık ebeveyn olmuş ve çocuklarını banliyönün temiz havası ve güvenli ortamında büyütüyordu. Çocuklar, bahçede oynarken annelerinin onları izlemeleri için mutfak mekânları oyun bahçelerine bakacak şekilde konumlandırılmaya başlandı. Diğer mekânlar ise bu konuma göre uygun alanlara çekilmiştir. Yapıların salonları, şömine gibi fütüristik sobalar ve televizyon setleriyle donatılmışlardı ("Levittown, the prototypical...", 28.04.2015).

Şekil 19: Konutların Mutfak ve Salon Organizasyonu, 1950'ler



Kaynak: "1950s retro american.." (2009); Click Americana Team (2021)

Şekil 20: Konutların Salon Organizasyonu, 1950'ler



Kaynak: State Museum of Pennsylvania (26.04.2017)

Şekil 21: Levittown Banliyösü Konutlarının İç Mekân Dekorasyonu



Kaynak: Olito (2020)

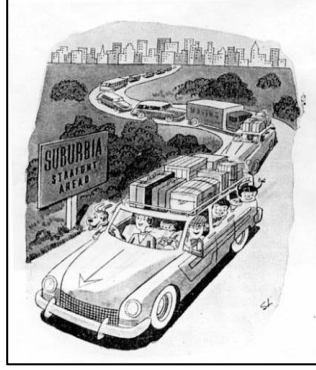
4. BANLİYÖ YAPILAŞMASININ SOSYOKÜLTÜREL ETKİLERİ

1940 ve 50'li yıllarda işçi sınıfı aileleri, şehir merkezindeki fabrikalarda çalıştıkları için merkeze yakın konumlarda yaşamak zorunda kaldılar. Kaliforniya'nın nüfusunda 1940 ile 1950 yılları arasında yaklaşık %51.9 artış gözlemlenirken Florida'da ise nüfus aynı yıllarda %44.2 arttı (Brunsman, 1952: 19). Dolayısı ile kent merkezleri; kalabalık, güvensiz, gürültülü, sağlıksız ve konforsuz hale geldi.

Kalabalıktan ev bulamayan, yeni doğan bebekleri sebebiyle ev sahipleri tarafından kabul edilmeyen veya çocuklarının yetiştirildiği ortamın güvensizliğinden endişe duyan aileler bu ortam

şartlarında yaşamak istemeyerek reklamlarda mutlu aile tablosu olarak gösterilen banliyö hayatına kaçmaya başladılar.

Şekil 22: Kent Merkezinden Banliyölere Göçün Bir Tasviri



Kaynak: State Museum of Pennsylvania (26.04.2017)

“American Dream” ideolojisinde mutlu ebeveynler için 2 çocuk, 1 köpek ve beyaz çitli bir müstakil ev 1950’li yılların konut hayalinin popüler kültürdeki göstergesi olmuştur. Cleveland’den kentin dış mahallelerine gidişinin nedenleri üzerine yapılan bir ankete katılanların %61’i göç ediş nedenlerinin “daha temiz ve sağlıklı bir çevrede yaşamak” olduğunu söylerken, %48’i daha iyi okullar olduğu veya kendilerine ait bir ev fırsatı sunduğu, sadece %28’i bir avlu veya bahçeye sahip olmak istediği için oralara gittiğini belirtmiştir. Mumford’a (2013) göre böylelikle 19. yüzyılın ortasında normal kent bloklarından çok daha büyük banliyö süper bloğu ortaya çıkmıştır.

Banliyölere göçlerin artması ile kullanıcıların kente, iş yerlerine ulaşımını ile ilgili politikalar geliştirilmeye başlanmıştır⁵. Bu dönemde banliyö ve kent arasındaki ulaşımı sağlamak için kilometrelerce otoyollar yapılmış, elektrik ve su tesisatları için alt yapı çalışmalarında ilerleme kaydedilmiştir. Toplu taşıma ise belirli saat aralıklarında olduğu için banliyö kullanıcılarının otomobil ihtiyacı ortaya çıkmıştır. 1955 yılında Amerikan otomobil şirketleri, 1945 yılına göre üç katından fazla, yılda sekiz milyon araba üretmeye başlamıştır. Otomobil aynı zamanda banliyönün eski sınırlarını silip yaya ölçeğini yok etmekten daha fazlasını da gerçekleştirmiştir; banliyödeki kadın nüfusu da çocukları ve kendi sosyal hayatları için şoförlüğü öğrenmiş ve araç kullanmaya başlamışlardır (Mumford, 2013). Bu sebeple ev başına düşen araç sayısı da artmıştır. Dolayısı ile araçsız veya tek araçlı düşünülen bahçe içinde inşa edilmiş evlerin arsa metrekareleri de artmıştır.

Şekil 23: Banliyölerdeki Erken Otomobil Dönemi, 1942



Kaynak: Just A Car Guy (2015)

Şekil 24: Banliyölerdeki Erken Otomobil Dönemi



Kaynak: Hell (18.12.2016)

⁵ 1850-1920 yılları arasında kurulan banliyöler daha çok demiryoluna bağımlı idi. 1895’ten sonra kent merkezine yakın banliyöler için elektrikli tramvay ve metro hatları inşa edilmeye başlandı. Ulaşımında yaşanan bu gelişmelere kimi zaman arsa spekülörleri kimi zamansa elektrik enerjisi ve taşımacılık işletmeleri destek vererek banliyölerin gelişmesini sağladı (Mumford, 2013: 612).

Banliyöler, şehir ölçeğindeki değişimlerin etkileri kadar siyasi ve toplum üzerindeki ayrıştırmaların artmasıyla da döneme bir o kadar damga vurmuştur. İnsanlar evlerinin konumlarına göre vergiler veriyor ve siyasi temsilci sayıları yerleşmelerin nüfus oranına göre dağıtım gösteriyordu (Galyean, 2015). Her ne kadar reklamlarda geleneksel aile hayatı mutlu ve sorunsuz gösterilse de aynı zamanda dışlama, ırkçı söylem ve hareketlere de ev sahipliği yapmıştır. Zamanla aşılırsa da New York Levittown banliyö örneğinde olduğu gibi konutlar siyah tenli kullanıcılara satılmaz hatta firmalar, satışların sadece beyaz tenliler için olduğunu duyuracak kadar ırkçı bir söylem ile pazarlama yaparlardı. Mülk değerlerinin düşeceği iddiasıyla ev sahiplerinin evlerini siyah tenli insanlara satmasını engelleyecek sözleşmeler yapılıyor ve bankalar bu kişilere kredi çıkarmıyordu. Her ne kadar mahkemeler bu sözleşmelerin uygulanamayacağına dair hüküm verse de fiili ayrımcılık uzun süre devam etmiştir. Bu ayrımcı tutumu yaşayan bir kişi o gün ki durumu şu şekilde açıklamıştır. “Babam beyaz, annem siyah tenliydi. Babam bir ev bakıp onu almaya karar verdiğinde annemi de yanında götürür, annemi gören ev sahipleri evin müsait olmadığını, satmaktan vazgeçtiklerini söylerlerdi. Bu durum annem için oldukça acı vericiydi.” (Cohen, 29.01.2018). 1957'de ise küçük çocukları olan siyah tenli bir çift olan William ve Daisy Myers, Pennsylvania, Levittown'da eski sahiplerinden bir ev satın almıştı. Aile, öfkeli ırkçı çetelerin gece gündüz evlerinin dışında toplanmaları ve şiddet tehditleri ile karşı karşıya kalmış, uzun süre basında gündem olmuşlardır. Komşularından birinin Life dergisine verdiği demeçte, "O [William Myers] muhtemelen iyi bir adam, ama ona her baktığımda evimin değerinin 2.000 \$ düştüğünü görüyorum." demiştir. 1962'de Başkan John F. Kennedy, federal hükümetin yardımıyla inşa edilen veya satın alınan tüm konut sitelerinde ırk ayrımcılığını yasaklayan bir Başkanlık Emri çıkardı. Hareket, federal kurumların Levittown gibi toplulukların ırksal politikalarını etkinleştirilmesini önlemede önemli bir adım olmuştur (Galyean, 2015).

Şekil 25: Southwood Ev Satışlarını Protesto
Eden Kişiler, 1963



Kaynak: Meares (27.02.2020)

Şekil 26: Southwood Ev Satışlarını Protesto
Eden Kişiler, 1963



Kaynak: Olito (2020)

Banliyölerdeki cinsiyet ayrımını ise o günlerin popüler kültür öğeleri açıkça göz önüne sermektedir. Erkekler II. Dünya Savaşı'na gittiklerinde, kadınlar iş hayatına girmiş ve bu süreçte bağımsızlık ve özgürlüklerini keşfetmişlerdi. Erkeklerin dönüşü ve aile kurma istekleri ile kadınların dünyaları bir anda değişmiş ve aile kadını rolü ile karşı karşıya kalmışlardır. Kadınlardan evlerinin bakımlarıyla, mutfaklarıyla, koca ve çocukları ile ilgilenen iyi bir eş olmaları beklentisine girilmiştir. Bu kalıplara uygun şekilde verilen subliminal mesajlara dönemin filmlerinde, reklamlarında ve broşürlerinde sıkça rastlamak mümkündür. Örneğin 1950'lerde çekilmiş Houseboat veya Don't eat the Daisies filmleri şehirde oturmakta zorluk çeken çocuklu ailelerin şehir dışına taşınma hikayelerini anlatmıştır (Can, 06.11.2020). Endüstrinin getirdiği ev aletleri reklamlarında kullanıcı olarak her zaman kadınlar gösterilmiş, erkek ve çocuklar mutlu şekilde anne/eşlerini izler şekilde kadınların yanında konumlandırılmıştır. Banliyölerin tanıtıldığı hemen hemen tüm broşürlerde kadınların çok mutlu olduğu gösterilmiş ve dönemin House Beautiful veya Kadın Evi dergilerinde banliyölerin uzun uzun reklamları yapılarak kadınlara banliyö yaşamı empoze edilmiştir. Dergi yayınları, olası alıcı gibi görünen tüm kadınlara postalanmıştır. 1963'te yazar Betty Friedan, "The Feminine Mystique"de banliyölerin "kadınları diri diri gömdüğünü" yazarak bu konuya değinmiştir. Ayrıca kadınların evde

kalma konusundaki memnuniyetsizliğin "1960'larda feminist hareketin yeniden doğuşuna katkıda bulunduğu" inanlar da vardır (Olito, 2020).

Şekil 27: General Electric Reklam Broşürü



Kaynak: State Museum of Pennsylvania (26.04.2017)

Şekil 28: Banliyöler'de Kadın Hayatı ve Dergilerden Tasvirler



Kaynak: Olito (2020); JURNAL.İST (23.11.2015)

SONUÇ

Yerleşmelerin kent merkezlerinden banliyölere kaymasının birden fazla sebebi vardır. Nüfus artışı, endüstrinin gelişimi, güvenli ve sağlıklı ortam talebi, yol ve alt yapı çalışmalarının artması, insanların kendilerini daha özgür ve bağımsız hissetme isteği bunlardan bazılarıdır. Banliyö hayatı insanların kalabalıktan kaçması için iyi bir hayat şekli gibi görünüyordu. Mumford'a göre temiz hava ve temiz su, gürültülü insanlardan uzak olmak, doğa sporları yapmak aristokrasinin her yerde değer verdiği niteliklerdir. Banliyöler, kentli meslek sahibi kişilerin gereğinden fazla şekilde kapalı alanlar içinde atölye veya kütüphanelerde çalışmalarından kaynaklanan fiziki ve psikolojik hastalıklarının da bir getirisi olabilirdi. Kişiler özgüvenlerini tekrar kazanmak istiyordu (Savage McAlester, 2015).

Endüstri Devrimi sonrasında ortaya çıkan banliyö yapıları, kuşaktan kuşağa aktararak hafızalarda taşınan ve kültürel şemalara uygun şekilde inşa edilen geleneksel mimarinin de dışına çıkıp seri üretim gibi yeni yapımların teknolojileri ile inşa edilmeleri açısından da dönemleri için önemli yapılarıdır. 1940'lı yılların sonunda girişimciler ile banliyö mantığı başlamış ve 1958 yılına kadar ABD'de inşa edilen evlerin %85'i banliyö şeklinde yapılmıştır. Bu durumun hükümete de finansal anlamda faydaları olmuştur (Çetin, 2021). Bireyler geniş banliyöleri doldurmuş olsa da, genişlemenin ana itici güçleri, hükümet, belediyeler ve diğer kamu yetkilileri ile piyasa güçleridir (Jauhiainen, 2013). Hükümetin benzin satışlarında artış olmuş ve yollar, otobanlar, banliyö müteahhitleri tarafından da finansal destek almıştır. Kent nüfusu bir nebze korunarak oluşabilecek kaos engellenmiştir. Banliyö yaşamının hükümet eli ve popüler kültür öğelerinin de mesajları ile teşvik edildiği yıllarda, kurumlar da merkez bürolarını bu yerleşimlere doğru kurmaya başlamışlardır. Örneğin, ABD'de 1960 ile 1980 yılları arasında ortaya çıkan yeni iş alanlarının tamamının üçte ikisi banliyölerde hizmete girmiştir. Bu durum her ne kadar faydalı ve işlevli göç gibi görünse de dönemin kent merkezlerinin yok oluşu ve insanların yalnızlaştırılması üzerine birçok eleştiri almıştır. Kadınların ev hayatına hapsoluşu, ırk ayrımlarının gerçekleşmesi, homojen bir toplumun yaratılması, insanların kentteki hayattan uzaklaşp yalnızlaşması, olumsuz getirilerinden bazılarıdır. Banliyödeki aileler hemen hemen aynı maddi geliri kazanıyor, aynı evlerde yaşıyor ve sosyal faaliyetleri de aynı çerçeve içinde yaşıyor. Sosyal çevrede yaşanan bu "aynılık/benzerlik", fiziki çevrede de yansıma bulduğundan mimari açıdan banliyölere yöneltilen eleştiriler bu temel üzerinden yükseliyordu. Olumlu veya olumsuz eleştirilerin hepsi aslında Amerika yerleşmeleri için banliyö kavramının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Zira "Baby Boom" dönemi, II. Dünya Savaşı Gazileri için çıkarılan "GI Bill" yasası veya "American Dream" gibi ABD sosyal yaşamının önemli kavramlarında banliyö evleri temel odak noktalarından biridir. 2000'li yıllarda Pew Araştırma Merkezi tarafından yapılan araştırmada, ABD'deki çoğu hanenin, mahallelerini banliyö olarak tanımladığı sonucuna varılmıştır. Konut ve demografik analiz müdürü Shawn Bucholt bu konuda, "Birden fazla ulusal anket aynı sonuca vardığında, Amerikalıların çoğunluğunun banliyölerde yaşadığı fikri artık bir anekdot değil, bir gerçektir" demektedir (Bucholtz, 03.08.2020). Bu gibi eleştirilerin neticesinde de iyileştirme çabaları için ortaya Yeni Şehircilik Akımı çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- Brunsmann, H. G. (1952). A Report of the Seventeenth Decennial Census of the United States: Census of Population: 1950. Washington: United States Government Printing Office.
- Bucholtz, S. (03.08.2020). Urban. Suburban. Rural. How Do Households Describe Where They Live?. <https://www.huduser.gov/portal/pdredge/pdr-edge-frm-asst-sec-080320.html>, Erişim Tarihi: 03.04.2024.
- Can, T. (06.11.2022). Suburbia. <https://kalbursaman.wordpress.com/2022/11/06/suburbia/>, Erişim Tarihi: 02.04.2024.
- Click Americana Team. (2021). What did a typical 1950s suburban house look like? Feast your eyes on this fab prefab home built in 1958. <https://clickamericana.com/topics/home-garden/look-whats-happening-to-prefabs-1958>, Erişim Tarihi: 02.04.2024.

- Cohen, L. (29.01.2018). CitiesX. https://www.youtube.com/watch?v=WpO3qRYn52A&ab_channel=CitiesX, Erişim Tarihi: 05.04.2024.
- Çetin, M. (2021). “Amerikan Rüyası”. Markut (7). <https://markut.net/sayi-7/amerikan-ruyasi/>, Erişim Tarihi: 06.04.2024.
- Dayanim, S. L. (2015). “Levittowns (Pennsylvania and New Jersey)”. <https://philadelphiaencyclopedia.org/essays/levittowns/>, Erişim Tarihi: 26.03.2024
- Floyd, B. vd. (2016-2017). “House and Home: The Intersection of Domestic Architecture and Social History, 1870-1970”. B. Floyd (Ed.). An Exhibition, Ward M. Canaday Center for Special Collections. University Libraries The University of Toledo.
- Galyean, C. [2015]. Levittown The Imperfect Rise of the American Suburbs. <https://ushistoryscene.com/article/levittown/>, Erişim Tarihi: 26.03.2024.
- Glass, A. (06.22.2017). FDR signs GI Bill, June 22, 1944. Politico. <https://www.politico.com/story/2017/06/22/this-day-in-politics-june-22-1944-239693>, Erişim Tarihi: 03.04.2024
- Hell, M. (18.12.2016). A Pictorial History of Suburbia. <https://mcmansionhell.com/post/154653904191/a-pictorial-history-of-suburbia>, Erişim Tarihi: 01.04.2024.
- “House Builder Levitt”. (03.07.1950). Time: The Weekly Newsmagazine.
- Hulton Arşivi, 29.10.2021, “When the baby boomers were actually in diapers, 1945-1955”, <https://rarehistoricalphotos.com/boomer-generation-1945-1955/>, Erişim Tarihi: 26.03.2024.
- Hutchins, R. M. (1974). The GI Bill The Veterans and the Colleges. University of Kentucky Yayınları,
- Jauhainen, J. S. (2013). “Suburbs”. Clark, P. (Ed.). The Oxford Handbook on Cities in History. Oxford: Oxford University, 791-808.
- Jurnal.İst. (23.11.2015). 1950'lerin Amerika'sında ideal eş nasıldı?. <https://www.gzt.com/jurnalist/1950lerin-amerikasinda-ideal-es-nasildi-2344914>, Erişim Tarihi: 05.04.2024.
- Just A Car Guy. (2015). <https://justacarguy.blogspot.com/2015/12/the-gypsy-coeds-and-silver-streak-from.html?m=0&variant=27968892600343>, Erişim Tarihi: 01.04.2024.
- Kurtuluş, H. (2010). “Kent Sosyolojisinde Değişen Kavrayışlar ve Türkiye'nin Kentleşme Deneyimi”. Ö. Uğurlu, N. Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak ve M. Şiriner (Der.). Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları. İstanbul: Örgün Yayınevi, 177-225.
- “Levittown: Achieving The American Dream”. <https://thehistoryoflevittown.weebly.com/pre-levittown.html>, Erişim Tarihi: 15.01.2024.
- “Levittown, the prototypical American suburb – a history of cities in 50 buildings, day 25”. (28.04.2015). <https://www.theguardian.com/cities/2015/apr/28/levittown-america-prototypical-suburb-history-cities>, Erişim Tarihi: 22.03.2024.
- Meares, H. (27.02.2020). In the summer of '63, black students led protests against the South Bay's white-only neighborhoods. <https://la.curbed.com/2020/2/27/21153265/torrance-fair-housing-protests>, Erişim Tarihi: 03.04.2024.
- Mumford, L. (2013). Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Nelson, B. (17.03.2010). “Business of Learning Part 3 – Levitt Homes”. <https://www.prosoundtraining.com/2010/03/17/business-of-learning-part-3-levittown/>, Erişim Tarihi: 25.03.2024

- Olito, F. (2020). Vintage photos that show what life was like in America's first suburb in the '50s. <https://www.businessinsider.com/vintage-photos-levittown-suburbs-50s>, Erişim Tarihi: 12.01.2024
- Patterson, J. T. (1996). *Grand Expectations: The United States, 1945-1974*. New York Oxford University Yayınları.
- Rosenberg, M. [2001]. Levittown Konut Gelişmeleri Tarihi. <https://tr.eferrit.com/levittown-konut-gelistmeleri-tarihi/>, Erişim Tarihi: 19.02.2024.
- Rosenberg, M. (03.07.2019). A History of the Levittown Housing Developments. <https://www.thoughtco.com/levittown-long-island-1435787>, Erişim Tarihi: 22.03.2024.
- Savage McAlester, V. (2015). *A Field Guide to American Houses: The Definitive Guide to Identifying and Understanding America's Domestic Architecture*. New York: Penguin Random House LLC.
- Sheidlower, N. (2020). The Controversial History of Levittown, America's First Suburb. <https://untappedcities.com/2020/07/31/the-controversial-history-of-levittown-americas-first-suburb/>, Erişim Tarihi: 19.02.2024.
- Squires, G. D. (2002). "Urban Sprawl and the Uneven Development of Metropolitan America". Gregory Squires (Ed.). *Urban Sprawl: Causes, Consequences, and Policy Responses*. Washington DC: Urban Institute Press, 1-22.
- State Museum of Pennsylvania. (26.04.2017). Levittown Pa. Building the Suburban Dream. <https://archive.org/details/levittownpabuild00stat>, Erişim Tarihi: 25.03.2024.
- "William Levitt and Levittown", 19.02.2017, <https://waverlyhs.weebly.com/us-history-blog-may-2016---may-2017/william-levitt-and-levittown>, Erişim Tarihi: 20.03.2024
- Williamson, J. ve Kühl, K. (2016). "Parking: How Design Produces a Future for Long Island's Suburban Downtowns". *Articulo - Journal of Urban Research*, (13).
- "1950s Retro american kitchen". (2009) Home Designing. <https://www.home-designing.com/2009/05/retro-kitchen-design-sets-and-ideas/1953-american-kitchen>, Erişim Tarihi: 02.04.2024.
- <https://www.nationalww2museum.org/> 31.12.2022.



Gönderiliş Tarihi: 21.04.2024

Kabul Tarihi: 03.06.2024

ORCID 0009-0007-9345-4747

ORCID 0000-0001-5563-2564

STRATEJİK PLANLANMA VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İLİŞKİSİNİN YEREL YÖNETİMLERE YANSIMASI¹

Mehmet Zahit ŞAMAT²
Nihan ÇETİN DEMİREL³

ÖZ

Kamu idareleri ile kamu kurum ve kuruluşlarında sürdürülebilirlik kavramı giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Türkiye’de, devlet politikası olarak geçmişten beri 5 yıllık periyotlarda Kalkınma Planları hazırlanmaktaydı. Günümüzde ise gerçekleşen kamu yönetimi reformları kapsamında Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları belirlenmiştir. Birleşmiş Milletler’in belirlediği 17 amaca dayanan amaçlar, kamu kurumlarının işleyişini önemli ölçüde etkilemiştir. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarıyla kapsamlı bir yaklaşım sunarak, kamu politikalarının ve uygulamalarının daha sürdürülebilir hale gelmesini hedeflemektedir. Bu çerçevede, Türkiye’nin kalkınma hedeflerini belirleme ve uygulama sürecinde, sürdürülebilirlik artık temel bir odak noktası haline gelmiştir. Bu dönüşüm, kamu kurumlarının faaliyetlerinde ve stratejik planlamada sürdürülebilirlik prensiplerini dikkate almasını ve bu hedeflere yönelik politika ve programlar geliştirmesini teşvik etmektedir. Bu çalışmada yerel yönetimlerin stratejik planlarına Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarını entegre etmeleri incelenmiştir. Örneklem olarak Bağcılar Belediyesi’nin stratejik planlama süreci ele alınmıştır. Çalışma sonucunda örneklem olarak seçilen Bağcılar Belediyesi’nin Birleşmiş Milletler’in sürdürülebilir kalkınma amaçlarına faaliyet raporlarında yer verdiği; stratejik plan çalışmalarında yer vermediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Stratejik Planlama, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, Yerel Yönetimler.

Jel Kodu: L53, O43, Q01

THE IMPACT OF THE RELATIONSHIP BETWEEN STRATEGIC PLANNING AND SUSTAINABILITY ON LOCAL GOVERNMENTS

ABSTRACT

Sustainability is increasingly gaining importance in public institutions. In Turkey, governmental policy has historically involved preparing Development Plans in five-year periods. However, as part of recent public administration reforms, Sustainable Development Goals have been established, based on the 17 goals outlined by the United Nations, significantly impacting the operations of all public institutions. These Sustainable Development Goals aim to provide a comprehensive approach encompassing economic, social, and environmental dimensions, striving for the enhancement of sustainability within public policies and practices. In this context, sustainability has become a fundamental focus in determining and implementing Turkey's development objectives. This transformation encourages public institutions to consider sustainability principles in their activities and strategic planning, as well as to develop policies and programs aligned with these objectives. This study examines the integration of Sustainable Development Goals into the strategic plans of local governments, focusing on the strategic planning process of Bağcılar Municipality. As an example, the strategic planning process of Bağcılar Municipality was discussed. As a result of the study, Bağcılar Municipality, which was selected as a sample, included the sustainable development goals of the United Nations in its activity reports; It was observed that it was not included in strategic plan studies.

Keywords: Sustainability, Strategic Planning, Sustainable Development Goals, Local Governments.

Jel Codes: L53, O43, Q01

¹ Bu çalışma, birinci yazarın Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mühendislik Yönetimi yüksek lisans programı için hazırlanmış olduğu yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği Anabilimdalı, mzsamat@outlook.com

³ Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği Anabilimdalı, nihan@yildiz.edu.tr

1.GİRİŞ

Günümüzde, sürdürülebilirlik kavramı hem ulusal hem de uluslararası düzeyde giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Sürdürülebilirlik, çevresel, ekonomik ve sosyal boyutları içeren bütüncül bir yaklaşım sunarak, mevcut ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını dengeli bir şekilde karşılamayı hedefler. Bu bağlamda, kamu kurumları için stratejik planlama süreçleri, sürdürülebilirlik ilkelerinin uygulanmasında önemli bir araç haline gelmiştir. Türkiye’de ise yerel yönetimler, toplumun doğrudan etkileşimde bulunduğu ve hizmetlerin en iyi şekilde sunulduğu birimler olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle, yerel yönetimlerin sürdürülebilirlik ilkesini benimsemesi ve uygulaması, bölgesel ve yerel düzeyde kalkınmayı etkileyen önemli bir faktördür.

Türkiye’de planlama süreçleri tarihsel olarak eskiye dayanmaktadır. 1960’lı yıllarda Devlet Planlama Teşkilatı’nın kurulması ve ardından Beş Yıllık Kalkınma Planlarının hazırlanmaya başlaması, modern yönetim bilimi perspektifinde planlamanın kamu kurumları için kullanılmasına vesile olmuştur. Erken Cumhuriyet döneminde de benzer bir eğilim gözlenmiştir. Özellikle, Devletçi ekonomi politikalarının ön plana çıktığı 1930 yıllarda Sanayi Planları adıyla planlama süreçlerine başvurulmuştur. 1934 yılında “*Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı*” adıyla plan hazırlanmıştır (Balaban, vd., 2021; Özder, 2017). Bu bilgiler ışığında, Türkiye’de planlama süreçlerine yönelik olan ilginin tarihsel arka planı mevcuttur.

Bu çalışma stratejik planlama ve sürdürülebilirlik kavramları arasındaki ilişkinin yerel yönetimler üzerindeki etkileri incelenmektedir. Yerel yönetimlerin, stratejik planlama süreçlerinde sürdürülebilirlik ilkesini nasıl benimsediği ve uyguladığı, bu süreçlerin sonuçları ve getirileri ele alınmaktadır. Ayrıca, bu çalışma, stratejik planlamanın sürdürülebilirlikle olan bağlantısının önemini vurgulayarak, yerel yönetimlerin sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlaması için yönetim ve politika yapıcılara pratik bir rehberlik sunmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, Bağcılar Belediyesi’nin stratejik planlama yaklaşımını ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarıyla uyumunu ayrıntılı bir şekilde inceleyerek, kamu sektörü kuruluşlarının sürdürülebilir kalkınma ilkelerini stratejik karar alma süreçlerine etkili bir şekilde entegre etme konusunda içgörüler sunmayı amaçlamaktadır. Bu çalışma, kamusal hizmetlerin daha sürdürülebilir ve etkili bir şekilde sunulmasını sağlamak için Bağcılar Belediyesi’nin deneyimlerinden yola çıkarak, benzer kamu idareleri ve kurumlarının bu alandaki uygulamalarını geliştirmelerine yardımcı olacak önemli bulguları ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu kapsamda, yerel yönetimlerin hazırladığı Faaliyet Raporları ve Stratejik Planlar incelenerek, nitel araştırma yöntemleri kullanılmaktadır. Bağcılar Belediyesinin örneklem olarak seçilmesinin nedeni faaliyet raporlarında Birleşmiş Milletlerin stratejik kalkınma amaçlarına yer vermesidir.

2. KAMUDA STRATEJİK PLANLAMA VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARI

Stratejik yönetim ve planlamanın kökenleri, modern yönetim ve liderlik prensiplerinin gelişimine kadar uzanmaktadır. İlk olarak 1950’ler ve 1960’larda ortaya çıkan bu yaklaşım, şirketlerin rekabet avantajı elde etmesine ve uzun vadeli başarılarını sürdürmesine yardımcı olmak amacıyla stratejik kararlar almayı ve kaynakları etkin bir şekilde kullanmayı hedeflemiştir (Dölkeleş ve Özer, 2021). Stratejik planlama ve yönetim, son otuz yıldan fazla bir süredir kullanılmalarına rağmen, 1990’ların ortalarında Batı ülkelerinin merkezi yönetimlerinde gerçekleştirilen kapsamlı modernizasyon reformlarının uygulanması ve genel olarak kamu yönetimi ilkelerinin yaygınlaşmasıyla daha da güçlenmiştir (Karcı, 2008: 41-42). Bu yaklaşımlar, resmi, kuralcı ve doğrusal planlama etrafında organize edilmiş olup teşhis, formülasyon, uygulama ve değerlendirme aşamalarını içerir. Ayrıca, proaktif, öngörülü ve programatik değişimle ilişkilendirilmiş stratejik tasarımın rasyonel modelinden büyük ölçüde faydalanmışlardır (Dölek ve Bilgin, 2023; Karcı, 2008).

Stratejik planlama, bir kuruluşun hedeflerine ulaşmak için belirli sonuçları önceden planlama sürecidir (Güldüler ve Dağdır, 2023). Değişim yönetimi ve geleceği şekillendirme üzerine odaklanarak, değişimin istenilen yönde olmasını sağlamaya çalışmaktadır. Esnek ve dinamik bir yapıya sahiptir, düzenli olarak gözden geçirilerek değişen koşullara uyum sağlamaktadır. Stratejik planlama, gerçekçi hedefler belirleyerek istenilen ve erişilebilir bir gelecek için rehberlik sağlamaktadır. Kamu kurumlarında stratejik planlamanın önemi, toplumun ortak görüş ve ihtiyaçlarını öncelikli hale getirmesidir (Özgür, 2004). Bu bağlamda, stratejik planlama, gelecekteki olaylar hakkında toplumun görüş ve gereksinimlerine dayalı olarak önceden karar vermeyi içermektedir.

Günümüzdeki değişimler, kurumları derinden etkileyerek, tutarlı stratejik yaklaşımların kamu yönetiminde daha çekici hale gelmesini sağlamaktadır (Güven, 2014). Ayrıca, artan kalite ve mükemmellik arayışıyla birlikte, kamu hizmetlerinin vatandaşlara yönelik üretimi, verimlilik ve etkililiğin artırılması, kamu kesiminde stratejik yönetim ilkelerinin uygulanmasının önemini arttırmaktadır.

Türkiye’deki kamu kuruluşları, sürdürülebilirlik ilkelerini benimseme ve uygulama konusunda önemli adımlar atmaktadır. Kamuda sürdürülebilir kalkınma, genellikle “kamu değeri yaratma” perspektifiyle ele alınmaktadır. Bazı yazarlar, kamu değerini rekabet piyasasındaki “değer yaratma” veya inovasyon kavramlarıyla ilişkilendirirken, diğerleri için kamu değeri, “kamuya katkıda bulunan şey” olarak tanımlanmaktadır. Ancak, kamu değeri kavramı, güven, meşruluk, çıktı ve hizmet gibi daha geniş boyutları da kapsamaktadır (Akçakaya, 2017: 54; Erenel ve Gedik, 2022; Güllüce ve Güldüler, 2023). Kamu değeri yaratma, çevresel sermaye, sosyal sermaye, beşerî sermaye, üretilmiş sermaye ve finansal sermaye gibi çeşitli sermaye türleriyle ilişkilendirilmektedir.

Türkiye’deki kamu kuruluşları, sürdürülebilirlik bilincini geliştirmek ve personelini eğitmek amacıyla çeşitli programlar düzenlemektedir. Bu programlar, personelin sürdürülebilirlik ilkelerini anlamasını, uygulamasını ve izlemesini hedefler. Bu çerçevede, çevre koruma, enerji verimliliği, atık yönetimi, su kaynaklarının korunması gibi konularla ilgili eğitimler organize edilmektedir (Ertan, 2018). Ayrıca, sürdürülebilirlikle ilgili ulusal ve uluslararası standartlar, yönetmelikler ve politikalar hakkında bilgilendirme seminerleri düzenlenmektedir (Dağdır ve Alıcı, 2024: 1088). Bu programlar, kamu kuruluşlarının personelinin sürdürülebilirlik alanındaki bilgi düzeyini artırarak, kurum içinde sürdürülebilirlik stratejilerinin etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda, personelin sürdürülebilirlik konusundaki farkındalığını artırarak, bu ilkelerin günlük iş süreçlerine entegre edilmesine ve sürdürülebilirlik odaklı bir kültürün oluşturulmasına katkıda bulunur.

Yerel ve bölgesel yönetimler, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına yönelik bu alt-ulusal incelemelere, giderek artan bir ilgi göstermektedir. Bu incelemeler, Gönüllü Yerel İncelemeler (*Voluntary Local Reviews, VLR*) olarak da bilinir ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarıyla derinlemesine bir bağlantıya sahiptir. Gönüllü Yerel İncelemeler, yerel ve bölgesel yönetimlerin, taban düzeyinde Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarını gerçekleştirme yolundaki ilerlemelerini değerlendirmek için bir mekanizma olarak işlev görmektedir (Suri, vd., 2021).

Resmi bir statüye sahip olmasa da Gönüllü Yerel İnceleme Raporları, bu alt-ulusal değerlendirmelerin yürütülme süreci boyunca ilgili kuruluşlara ve genel olarak Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları uygulamalarına birçok fayda sağlamaktadır. Ayrıca, Gönüllü Yerel İncelemeler, Gönüllü Ulusal İncelemeleri tamamlayabilir ve bu sürece katkıda bulunabilir (Mutlu, vd., 2022: 340). Dünya çapında, Gönüllü Ulusal Değerlendirme Raporları incelendiğinde, 178 farklı ülkenin ulusal düzeyde raporlama gerçekleştirdiği belirlenmiştir. Benzer şekilde, Gönüllü Yerel Değerlendirme Raporları düzeyinde ise bu rakam 102 olarak tespit edilmiştir (Mutlu, vd., 2022; Suri, 2021). Bu veriler, sürdürülebilirlik çabalarının ulusal ve yerel düzeyde nasıl raporlandığını göstermektedir (Mutlu, vd., 2022).

Gönüllü Yerel İnceleme hazırlama süreci, yerel yönetimlerin çeşitli paydaşlarla ilişkilerini güçlendirmesine ve farklı departmanlar arasındaki iş birliğini artırmasına yardımcı olur. Gönüllü Yerel İncelemelerin temel bileşenleri arasında, kapsayıcı ve katılımcı bir sürecin başlatılması, yerel Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları gündeminin belirlenmesi, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları uygulamasının planlanması ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının izlenmesi ve değerlendirilmesi bulunur (Mutlu, vd., 2022; Çelik, 2022).

3. KAMU SEKTÖRÜNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARI VE STRATEJİK PLANLAMA: YEREL YÖNETİMLER ÖZELİNDE

Yerel yönetimlerde planlama süreçlerine Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının etkisi oldukça önemlidir. Bu amaçlar, yerel yönetimlerin kalkınma stratejilerini belirleme ve uygulama süreçlerinde belirleyici bir rol oynar. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, yerel yönetimlerin sadece ekonomik büyüme değil, aynı zamanda çevresel ve sosyal faktörleri de dikkate alarak kapsamlı bir kalkınma hedefi belirlemesine olanak tanımaktadır (Kanaat, 2022).

Bu amaçlar, yerel yönetimlerin kaynakları nasıl kullanacaklarını, altyapı projelerini nasıl planlayacaklarını ve hizmet sunumunu nasıl organize edeceklerini belirlemede rehberlik etmektedir. Ayrıca, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, yerel toplulukların ihtiyaçlarını ve önceliklerini belirlemek için katılımcı bir sürecin teşvik edilmesine yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte, yerel yönetimlerin Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarını başarıyla uygulamaları için yeterli kaynaklara ve yetkin personele sahip olmaları gerekmektedir. Ayrıca, bu hedeflerin yerel koşullara ve ihtiyaçlara uygun şekilde uyarlanması ve sürekli olarak izlenmesi ve değerlendirilmesi önemlidir. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının yerel yönetimlerde planlama süreçlerine etkisi, kapsamlı ve dengeli bir kalkınma için stratejik bir rehberlik sağlar ve yerel toplulukların refahını artırmak için önemli bir araçtır.

Türkiye, ulusal çapta yürüttüğü sürdürülebilir kalkınma politikalarının yerel düzeyde hayata geçirilmesi için adımlar atmaktadır (Güldüler, 2022). 2005 yılında başlatılan Yerel Yönetim Reformu, şehir nüfusu 50.000'in üzerindeki belediyelere stratejik planlama yapma yükümlülüğü getirmiştir (Balaban, vd., 2021; Songür, 2015). Stratejik planların uygulanması, yıllık performans raporları aracılığıyla takip edilmektedir (Özgür, 2022; Güldüler, 2022).

2015 sonrası Kalkınma Amaçları, evrensel, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri kapsayan bir boyuta genişletilmiştir. Ancak, 2021 yılı değerlendirme raporları, bu hedeflere ulaşmada ülkelerin geri kaldığını göstermektedir. Bu nedenle, çevre konusunda denetleme ve bilgi akışı altyapısının geliştirilmesi için devlet, yerel yönetimler, özel sektör, sivil toplum, bilim ve teknoloji dünyasının işbirliği yapması gerekmektedir. Doğanın sürdürülebilirliği, bu işbirliği sonucunda ortaya çıkacak enerjiye bağlıdır. Türkiye'de 2030 Gündeminin koordinasyonu, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığına Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının tüm bakanlıkların bakan yardımcıları, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Türkiye İstatistik Kurumundan oluşan Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulu tarafından gerçekleştirilmektedir (Tuğaç, 2019).

Bu doğrultuda, özellikle geçtiğimiz son on yıllık süreçte yerel yönetimlerin stratejik plan hazırlamaları ve bu süreçte Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları gözeterek bu planlama süreçlerini organize etmesi, Türkiye'deki yerel yönetimlerin günümüz ve geleceğe yönelik çalışmalarının belirli bir program çerçevesinde değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Bağcılar Belediyesi de ilk olarak 2010-2024 yılını içerecek Stratejik Plan hazırlamış, bu Planlar beş yıllık süreçleri kapsayacak şekilde devam etmektedir. Bağcılar Belediyesi'nin 2020-2024 Stratejik Planı ile 2021, 2022 ve 2023 yıllarının Faaliyet Raporları incelenmesi, bu yerel yönetimin Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına uyumluluğunun anlaşılabilmesi için önemlidir.

12. Kalkınma Planında yer alan amaçlara baktığımızda yerel yönetimlerin sürdürülebilir kalkınma ile ilgili hedeflere yer verdiği görülmektedir bu hedefler;

- *Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının etkin ve düzenli izleme ve değerlendirmesine devam edilecek ve uygulamaya ilişkin ilerleme düzeyi takip edilecektir.*
- *Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının yerel düzeyde uygulanmasının desteklenmesi amacıyla Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi konusunda yerel yönetimlerle işbirliği yapılacaktır.*
- *Yerel yönetimler tarafından hazırlanan gönüllü gözden geçirme raporlarının sayısı artırılabilecektir (Strateji Yönetim, 2021).*

2024 yılı itibarıyla BM Habitat tarafından sağlanan verilere göre, Gönüllü Yerel İnceleme Raporu hazırlayan sadece altı kurum bulunmaktadır. Bu rakam, yerel yönetimlerin toplam sayısının göz önüne alındığında oldukça düşük bir oranı temsil etmektedir. Bu durum, yerel yönetimlerin sürdürülebilir kalkınma ve kentsel iyileştirme alanında yeterince aktif olmadığını veya performanslarını değerlendirme ve raporlama konusunda isteksiz olduklarını düşündürmektedir (Kanaat, 2022). Gönüllü Yerel İnceleme Raporları, yerel yönetimlerin kendi performanslarını değerlendirmelerine, güçlü ve zayıf yönlerini belirlemelerine ve gelecekteki politika ve stratejilerini şekillendirmelerine olanak tanımaktadır. Ancak, sadece altı kurumun bu raporları hazırlaması, bu fırsatın geniş çapta kullanılmadığını işaret etmektedir. Bu düşük katılımın arkasındaki sebepler çeşitli olabilir. Finansal kısıtlamalar, teknik kapasitenin yetersizliği ve kurumsal direnç gibi faktörler, yerel

yönetimlerin bu tür raporlama faaliyetlerine katılımını engelleyebilmektedir (Yereli ve Ünal, 2022). Ayrıca, bazı yerel yönetimlerin bu raporların önemini yeterince kavramamış olmaları da etkili olabilmektedir.

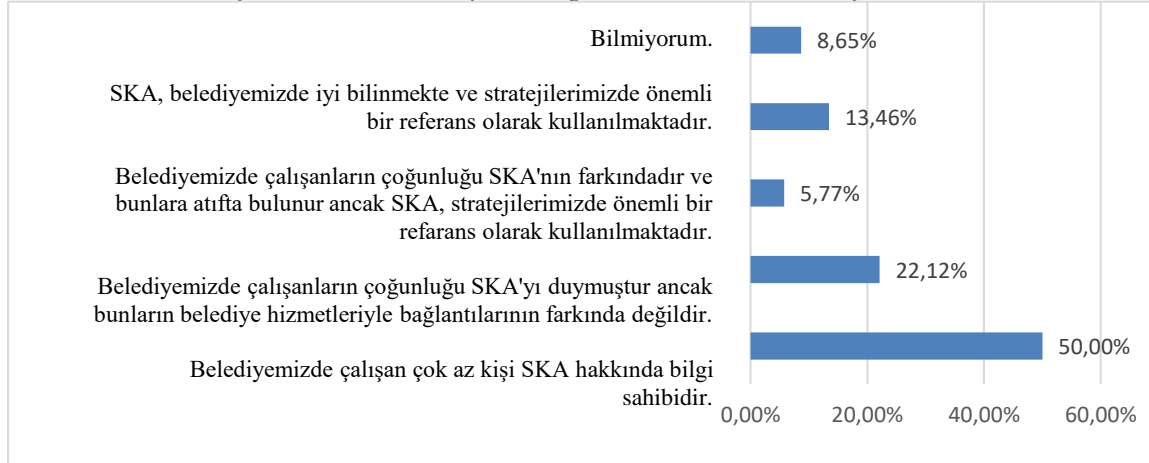
Bu bağlamda, daha fazla yerel yönetimi Gönüllü Yerel İnceleme Raporları hazırlamaya teşvik etmek için çeşitli önlemler alınabilir. Bu önlemler arasında, teknik ve mali destek sağlama, kapasite geliştirme programları düzenleme ve deneyim paylaşımını teşvik etme gibi adımlar bulunabilir. Ayrıca, bu raporların sonuçlarının yerel politika yapım süreçlerine entegrasyonunu sağlamak için daha fazla şeffaflık ve katılım da teşvik edilmelidir. Gönüllü Yerel İnceleme Raporlarının sayısının artırılması, yerel yönetimlerin Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına ulaşma çabalarını güçlendirebilmektedir (BM Habitat, t.y.).

Tablo 1. Türkiye VLR Listesi

Başlık	Bölge	Yayın Yılı
Leave No One Behind - Volunteer Local Evaluation Report	Sultanbeyli	2021
Izmir Voluntary Local Evaluation Report 2021	Izmir	2021
Karatay Sustainability Report 2021 Voluntary Local Review	Karatay Municipality	2021
Avcılar 2022- Sustainable Development Goals, Voluntary Local Review	Avcılar	2022
Localization of Sustainable Development Goals. The Case of Marmara Region	Marmara Region	2022
Fatih Voluntary Local Review Report	Fatih	2023

Marmara Belediyeler Birliği'nin gerçekleştirdiği yerel yönetimler saha araştırmasının bulgularına göre, yerel yönetimlerin yalnızca %13,46'sı stratejilerini Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına göre belirlemektedir (Balaban, vd., 2021). Bu bulgu, yerel yönetimlerin sürdürülebilirlik odaklı planlama ve politika oluşturmada hala önemli bir eksiklik yaşadığını göstermektedir. Sürdürülebilir kalkınma Amaçlarının belirlenmesi, yerel yönetimlerin uzun vadeli kentsel gelişim stratejilerini belirlemelerine ve kaynakları bu hedeflere yönlendirmelerine olanak tanımaktadır. Ancak, bu araştırma sonuçları, birçok yerel yönetimin bu tür stratejileri oluşturmak için yeterli çaba sarf etmediğini veya bu konuda yeterince bilinçli olmadığını göstermektedir. Bu düşük oranın arkasındaki nedenler çeşitli olabilmektedir. Finansal kısıtlamalar, teknik kapasitenin yetersizliği, politik iradenin eksikliği ve belki de en önemlisi, sürdürülebilir kalkınma kavramının yerel yönetimler arasında henüz yeterince benimsenmemesi gibi faktörler rol oynayabilir. Ayrıca, bazı yerel yönetimlerin Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarını belirleme konusundaki önemini farkında olmaması da etkili olabilmektedir.

Şekil 1. Marmara Belediyeler Birliği Yerel Yönetimler Saha Araştırması



Bu bulgular, yerel yönetimlerin sürdürülebilirlik odaklı planlama ve politika oluşturma konusundaki kapasitelerini artırmak için daha fazla çaba sarf etmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Bu çaba, teknik ve mali destek sağlama, kapasite geliştirme programları düzenleme, deneyim paylaşımını teşvik etme ve bilinçlendirme kampanyaları yürütme gibi çeşitli önlemleri içerebilmektedir.

Yerel yönetimlerin Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına uygun stratejiler belirleme konusundaki düşük performansı, sürdürülebilirlik alanında daha etkili ve kapsamlı politika ve planlama çabalarının gerekliliğini göstermektedir. Bu nedenle, yerel yönetimlerin bu alandaki kapasitelerini güçlendirmek ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına daha fazla odaklanmalarını teşvik etmek için daha fazla çaba harcanması önemlidir.

4. BAĞCILAR BELEDİYESİ'NİN ÇALIŞMALARI VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARIYLA İLİŞKİSİ

Bağcılar Belediyesi'nin Stratejik Planları incelendiğinde, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile herhangi bir ilişkilendirme yapılmadığı gözlemlenmiştir. Kurumların stratejik planlarına Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarını dahil edebilmesi için mevzuatta verilen görevlerin Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilişkilerini belirlemesi gerekmektedir. Bu bağlamda, belediyelerin görev alanlarına dair 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda yer verilen hususlar incelendiğinde, yerel yönetimlerin faaliyet alanlarının 12 kategoride toplandığı gözlemlenmektedir. Bu kategoriler;

1. Kentsel Yenileme
2. Afet Yönetimi
3. Altyapı ve Üstyapı Geliştirme
4. Yeşil Alan Planlaması
5. Çevre ve Enerji Stratejileri
6. Sosyal Entegrasyon ve Kültürel Gelişim
7. Eğitim ve Toplumsal Bilinçlendirme Projeleri
8. Sağlık ve Spor Hizmetleri
9. Sokak Hayvanları Yönelik Hizmetler
10. Toplumsal Destek Programları
11. Dezavantajlı Gruplara Yardım Faaliyetleri
12. Toplum Düzeni ve Kurumsal İyileştirmeler

Bu kategoriler, belediyelerin geniş bir yelpazede hizmet sunma ve toplumun ihtiyaçlarını karşılama sorumluluğunu yansıtmaktadır. Ancak, bu alanlara yönelik faaliyetlerin Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarıyla nasıl ilişkilendirilebileceği veya bu hedeflerin nasıl entegre edilebileceği

konusu, daha ayrıntılı bir analizi gerektirmektedir. Özellikle, yeşil alan planlaması, çevre ve enerji stratejileri gibi alanlar, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarıyla doğrudan ilişkilidir ve bu kapsamda belediyelerin stratejik planlarına entegre edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, sosyal entegrasyon, eğitim, sağlık gibi alanlar da Sürdürülebilir Kalkınmanın önemli unsurlarını oluşturmaktadır ve bu bağlamda stratejik planlarda daha belirgin bir şekilde yer almalıdır.

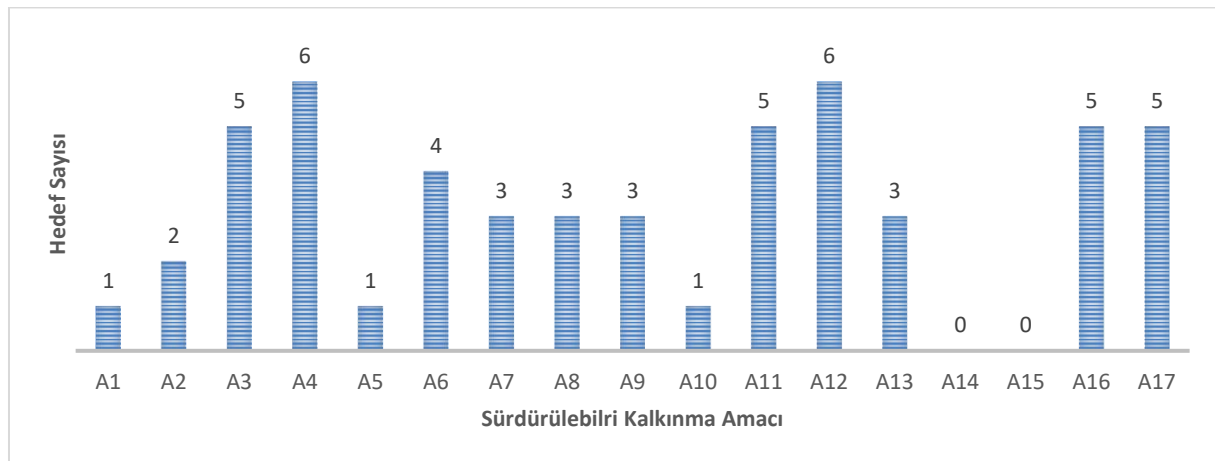
Yerel yönetimlerin stratejik planlarının Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarıyla uyumlu hale getirilmesi, yerel düzeyde sürdürülebilirlik için daha etkili politika ve uygulamaların geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Bu doğrultuda, belediyelerin mevcut faaliyetlerini ve görevlerini sürdürülebilir kalkınma perspektifiyle gözden geçirmesi ve stratejik planlarını buna göre güncellemesi önemlidir.

Mevzuatta verilen görevler incelendiğinde özellikle büyükşehirlerde il ve ilçe belediyesi ayrımı olmaktadır. Bu ayrımlar özellikle “Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 6 (Herkes için erişilebilir su ve atık su hizmetlerini ve sürdürülebilir su yönetimini güvence altına almak)” da ilçe belediyelerinin faaliyet alanını kısıtlamıştır. Kanalizasyon ve su işleri büyük şehir belediyelerinin görev alanında olduğundan ilçe belediyelerinin Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 6’ya katkısı beklenenden düşük kalmaktadır. Ayrıca coğrafi şartları ve jeopolitik konumu yerel yönetimlerin bazı Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına katkısını önemli ölçüde kısıtlamaktadır. Bağcılar Belediyesi örneğine baktığımızda Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 14 (Sürdürülebilir kalkınma için okyanusları, denizleri ve deniz kaynaklarını korumak ve sürdürülebilir kullanmak) ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 15 (Karasal ekosistemleri korumak, iyileştirmek ve sürdürülebilir kullanımını desteklemek; sürdürülebilir orman yönetimini sağlamak; çölleşme ile mücadele etmek; arazi bozunumunu durdurmak ve tersine çevirmek; biyolojik çeşitlilik kaybını engellemek) katkısı çok düşük kalmaktadır. İlçenin denize herhangi bir kıyısı olmaması tamamen kentleşmiş olması bu durumu ortaya çıkarmıştır.

Birleşmiş Milletler tarafından belirlenen 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacına yönelik 169 adet alt hedef bulunmaktadır. Bu hedeflerin başarısını ölçmek için belirlenen 232 performans göstergesi belirlenmiştir. Bağcılar Belediyesi'nin son üç yıllık faaliyet raporları incelendiğinde, kaç tane alt hedefe yönelik faaliyet gerçekleştirildiğini bulmak mümkündür. Bu analiz, belediyenin sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle ne ölçüde uyumlu olduğunu ve hangi alanlarda daha fazla çaba sarf etmesi gerektiğini anlamak için önemlidir.

Örneğin, A1- Yoksulluğa Son amacı altında, yoksulluğun azaltılması için belirlenen hedeflerin sayısı incelenebilir. Aynı şekilde, A11- Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar amacı altında, şehirlerin ve yerleşim alanlarının kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir hale getirilmesi için belirlenen hedefler de değerlendirilebilir. Bu analiz, Bağcılar Belediyesi'nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ne ölçüde odaklandığını ve hangi alanlarda daha fazla iyileştirme potansiyeli olduğunu belirlemeye yardımcı olabilir. Ayrıca, bu bilgiler, belediyenin gelecekteki stratejik planlarını ve politikalarını belirlerken dikkate alınabilir.

Şekil 2. Bağcılar Belediyesi Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları(SKA) İlişkisi



Yukarıdaki tabloda belirtildiği üzere, Bağcılar Belediyesi, coğrafi konum ve jeopolitik etkenlerden dolayı A14 ve A15 hedeflerine katkı sağlayacak bir faaliyet gerçekleştirememiştir. Ayrıca, A1 - Yoksulluğa Son amaçlarının sadece biri özelinde çalışma yapılmaktadır. Amaç 1'deki hedefler genel olarak yoksulluğun sona erdirilmesi için kanunlar düzeyinde güvence altına alınması, asgari ücret tarifeleri gibi konuları içermektedir. Ancak, sosyal yardımlar doğrudan sürdürülebilir bir faaliyet olmadığı için bu kapsamda düşünülmemelidir.

Yerel yönetimlerin görev tanımlarına baktığımızda, bu amaç için en önemli faaliyetlerden biri çevresel şoklar ve afetlere karşı kırılganlıkların azaltılması hedefine yönelik afet yönetimi çalışmalarıdır (Erenel ve Gedik, 2023). Bu tür faaliyetler, yerel yönetimlerin toplumun dayanıklılığını artırarak yoksulluğun etkilerini azaltmaya yardımcı olabilir. Ancak, bu tür çalışmaların yoksullukla mücadelede tek başına yeterli olmadığı ve daha geniş kapsamlı politika ve programlara ihtiyaç duyulduğu unutulmamalıdır (Erenel ve Gedik, 2023). Bağcılar Belediyesi'nin Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına daha etkili bir şekilde katkıda bulunabilmesi için, yoksullukla mücadele alanında daha kapsamlı ve sürdürülebilir stratejiler geliştirmesi gerekmektedir. Bu stratejiler, sadece acil durum müdahalesi değil, aynı zamanda eğitim ve istihdam fırsatları gibi uzun vadeli çözümleri içermelidir. Ayrıca, yerel hükümetin çevresel şoklara karşı dayanıklılığı artırmak için afet yönetimi ve risk azaltma çalışmalarını sürdürmesi önemlidir.

Amaç-5 Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve tüm kadınlar ile kız çocuklarını güçlendirmek amacına baktığımızda belirlenen alt hedefler genel olarak üst yasa koyucuların yetki alanında bulunan eylemlerdir. Yerel yönetimlere ve Bağcılar belediyesine baktığımızda alt hedeflere doğrudan dahil olmasa da pozitif ayrımcılık kapsamında kadınlara yönelik programları göze çarpmaktadır.

Amaç-11 Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar ise faaliyet olarak en yoğun sk'a'dır. Doğrudan etki edilen alt hedef 5 olarak bulunmuştur. Fakat bu alt hedefler için birden çok faaliyet gerçekleştirilmektedir. Fakat bu faaliyetler tek bir hedefi doğrudan etkilediği için bir olarak sayılmıştır.

Yerel yönetimler stratejik planlama adımlarını uygularken sürdürülebilirlik kavramının farkında olmalıdır. Mevcut Durum analizinde sürdürülebilirlik durumunu da eklemelidir. Bu strateji belirlerken hayatı önem taşımaktadır. Stratejik Planlar hazırlarken Strateji bütçe başkanlığının hazırladığı rehberlere uyma zorunluluğu bulunmaktadır. Bu rehber uyarınca Belediyeler en fazla yedi amaç ve her bir amaç için en az 2 en fazla 5 alt hedef belirleyebilmektedir. Amaçlardan bir tanesinin kurumsal kapasitenin artırılmasına yönelik olması zorunludur. Yine performans göstergelerinde belirli kısıtlar vardır.

Yapılan durum analizi sonuçlarına göre Bağcılar Belediyesinin mevcut faaliyetleri ve mevzuat uyarınca yapabilecek faaliyet alanlarına mümkün olan bütün Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları kapsayacak şekilde yedi adet stratejik amaç belirlenmiştir.

Tablo 2. Stratejik Amaçlar Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları(SKA) İlişkisi

Amaç No	Stratejik Amaç	SKA İlişkisi	Faaliyet Kategorisi
A1	Sürdürülebilir ve Dayanıklı Bir İlçe Oluşturmak	SKA 1: Yoksulluğa Son SKA 6: Temiz Su ve Sanitasyon SKA 7: Erişilebilir ve Temiz Enerji SKA 11: Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar SKA 13: İklim Eylemi	Kentsel Dönüşüm Afet Yönetimi Yeşil alan yönetimi Altyapı ve Üstyapı çalışmaları
A2	Güçlü ve Kapsayıcı Bir Toplum Oluşturma	SKA 2: Açlığa Son SKA 3: Sağlıklı ve Kaliteli Yaşam SKA 4: Nitelikli Eğitim SKA 5: Cinsiyet Eşitliği SKA 10: Eşitsizliklerin Azaltılması	Sosyal Destek Hizmetleri Sosyal, Kültürel ve Eğitim Faaliyetleri Dezavantajlı Gruplara Yönelik Faaliyetler Sağlıklı Yaşam ve Spor Hizmetleri

A3	Refah Seviyesini Artırma ve Yerel Ekonomiye Güçlendirme	SKA 4: Nitelikli Eğitim SKA 8: İnsana Yakışır ve Ekonomik Büyüme	Sosyal Destek Hizmetleri Kurumsal Gelişim Kent ve Toplum Düzeni Çevre ve Enerji Yönetimi
A4	Etkili ve Şeffaf Bir Yönetim Oluşturma	SKA 7: Erişilebilir ve Temiz Enerji SKA 9: Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı SKA 12: Sorumlu Üretim ve Tüketim SKA 16: Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar SKA 17: Amaçlar İçin Ortaklıklar	Kurumsal Gelişim Kent ve Toplum Düzeni
A5	Güvenli ve Temiz Bir Çevre Oluşturma	SKA 3: Sağlıklı ve Kaliteli Yaşam SKA 6: Temiz Su ve Sanitasyon SKA 11: Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar SKA 12: Sorumlu Üretim ve Tüketim SKA 13: İklim Eylemi	Çevre ve Enerji Yönetimi Kent ve Toplum Düzeni Hayvan Sağlığı Sağlıklı Yaşam ve Spor Hizmetleri
A6	Akıllı ve Yenilikçi Kent Hizmetleri Sunma:	SKA 9: Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı SKA 12: Sorumlu Üretim ve Tüketim SKA 17: Amaçlar İçin Ortaklıklar	Altyapı ve Üstyapı çalışmaları Akıllı ve Yenilikçi Kent Hizmetleri
A7	Kültürel Zenginliği ve Turizm Potansiyelini Geliştirme	SKA 8: İnsana Yakışır ve Ekonomik Büyüme	Sosyal Kültürel ve Eğitim Faaliyetleri Altyapı ve Üstyapı çalışmaları

Tablo 2’de verilen liste belirlenen 12 kategoriye göre belirlenen stratejik amaçların sürdürülebilir kalkınma amaçları ile ilişkilerini göstermektedir. Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzu uygun olarak belirlenen amaçlar görüldüğü üzere birden çok Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarıyla ilişkilendirilmiştir (Stratejik Yönetim, 2021). Belirlenecek alt hedefler ve performans göstergeleri sürdürülebilirlik kavramı uyarınca belirlenebilir. Bu da kurumun ve kurumda çalışanların sürdürülebilirlik kavramını tanınmasını ve faaliyetlerinin ne gibi etkileri olacağını kavramasını sağlayacaktır. Belirtilen kılavuz 2021 yılında yayımlanmasına rağmen sürdürülebilirlik kavramı ile ilgili hiçbir ifadeye yer vermemiştir.

SONUÇ

Sürdürülebilirlik üzerine gerçekleştirilen bütün reformlara ve çalışmalara bakıldığında, yerel yönetimlerin Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına yönelik çalışmaları, genelden yerele bürokratik sürecin analizi için önemlidir. İlgili kanun ve düzenlemelerle yerel yönetimlerin Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına uygun gerçekleştirdikleri reformlar olumlu anlamda ilerleme sağlamıştır. Örneklem olarak seçilen ve Birleşmiş Milletlerin sürdürülebilir kalkınma amaçlarına faaliyet raporlarında yer veren Bağcılar Belediyesinde bile Birleşmiş Milletler’in 2030 yılına kadar gerçekleştirilmesini hedeflediği Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının, benimsenmediği ifade edilebilir. Sadece faaliyet raporlarında Birleşmiş Milletler’in sürdürülebilir kalkınma planlarına yer vermek, bu amaçların tam olarak benimsendiği ve stratejik planlama sürecinde kullanıldığı anlamına gelmemektedir.

Faaliyet raporlarında On İkinci Kalkınma Planı’nda yer alan yerel yönetimlerin yerel düzeyde inceleme raporu hazırlanmasını teşvik etme hedefi, yasal olarak zorunlu olmaması nedeniyle oldukça sınırlı kalmıştır. Bu durum, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının yerel düzeyde etkili bir şekilde uygulanması ve izlenmesi konusunda belirli eksikliklerin olduğunu göstermektedir. Yerel yönetimlerin, Birleşmiş Milletler’in belirlediği Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarını daha etkin bir şekilde benimsemesi ve uygulaması için teşvik edici politika ve mekanizmaların geliştirilmesi önemlidir. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin kapasitelerinin artırılması, kaynakların mobilize edilmesi ve yerel düzeyde sürdürülebilir kalkınma politikalarının güçlendirilmesi gerekmektedir.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının yerel yönetimlerle doğrudan bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, yerel gönüllü inceleme raporlarının zorunlu olmaması nedeniyle bu raporu yayınlayan belediyelerin sayısı oldukça azdır. Stratejik planlama açısından, nüfusu 50.000 ve üzeri olan her belediyenin bu raporu hazırlaması gerekmektedir. Bu rapor, kurumun 5 yıllık yol haritasını

oluştururken Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarıyla ilişkilendirilmelidir. Yapılan araştırmalar, belediyelerde Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına ilişkin farkındalık düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, sürdürülebilirlik kavramının stratejik planlama sürecine entegre edilmesi, farkındalığı artırabilir. İlk stratejik planların yayınlanmasından bu yana, kurumlarda stratejik planlama kavramının oturduğu görülmektedir. Bu çalışma, ileride yayınlanabilecek Gönüllü Yerel İnceleme Raporlarına altlık oluşturabilecektir. 2030 hedeflerine ulaşmak için yerel yönetimlerin kendi durumlarını ve hedeflerini kontrol edebilmesi için stratejik planlarına faaliyet raporları ve performans programları aracılığıyla Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına dahil etmeleri önemlidir. Gönüllü Yerel İnceleme Raporlarını yayınlayan belediyelerin bu raporu belirli periyotlarla tekrarlaması gerekmektedir.

Stratejik planlarda belirlenen amaçlar, hedefler ve performans göstergeleri yasal olarak her yıl yayınlanan faaliyet raporlarında detaylı bir şekilde gösterilmektedir. Performans göstergeleri, genellikle 3 ay, 6 ay veya en fazla 1 yıl gibi belirli periyotlarla düzenli aralıklarla ölçülmektedir. Stratejik planların sürdürülebilirlik kavramına dayalı olarak belirlenmiş performans göstergeleri, kurumun sürdürülebilirlik performansını değerlendirmede önemli bir rol oynayacaktır. Bu göstergeler, çevresel etki, sosyal sorumluluk, ekonomik performans gibi sürdürülebilirlik alanlarını kapsayarak, kurumun sürdürülebilirlik çabalarının etkinliğini ve başarısını ölçmeye yardımcı olacaktır. Bu bağlamda, sürdürülebilirlik odaklı performans göstergeleri, kurumların sürdürülebilirlik stratejilerini belirlemesine, uygulamasına ve değerlendirmesine rehberlik edecektir.

KAYNAKÇA

- Akçakaya, O. (2017). “Yerel Sürdürülebilirliğin Sağlanmasında Etkin Bir Yaklaşım: Kamu Sektörü ve Özel Sektör Ortaklığı”, *Sakarya İktisat Dergisi*, 6(3), 46-62.
- Balaban, O., Özgür, B., ve Sakar, B. (2021). “İklim değişikliği, göç ve yerel yönetimler”, *Yerel Yönetişim ve Göç Dizisi II-Kitap*, 2.
- BM Habitat, (t.y.). “Voluntary Local Reviews”, *Overview*, Erişim Adresi: <https://unhabitat.org/topics/voluntary-local-reviews>
- Çelik, F. (2022). “Yerel Kalkınmada İzmir Tarım Modelinin Genel Bir Değerlendirmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 43, 79-111.
- Dağıdır, S. ve Alıcı, O. V. (2024). “Su ve Kanalizasyon İdarelerinin Stratejik Planlarında İklim Değişikliği”, *Kent Akademisi*, 17(3), 1086-1103.
- Dölek, G. N., ve Bilgin, K. U. (2023). “Kamuda Performans Yönetimi Açısından Kariyer Uzmanlığı: Bakanlıklar Araştırması”, *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(2-1), 255-276.
- Dölkeş, T., ve Özer, M. A. (2021). “Kamu Kurumlarında Stratejik Yönetim Sürecinde Stratejik Planların Etkinliği”, *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 4(7), 295-218.
- Erenel, F. ve Gedik A. (2023). “Afet Yönetimi ve Sürdürülebilirlik İlişkisi”, *Uluslararası Sistem, Konjonktürel Değişim ve Güvenlik Trendleri*, İstanbul: Akademik Titez Yayıncılık, 97-114.
- Erenel, F. ve Gedik, A. (2022). “Ulusal Güvenlik Stratejileri ve Güvenliğin Sağlanmasında Yeterlilikleri”, *Stratejiden Politikaya Güvenlik*, İstanbul: Akademik Titez Yayıncılık, 159-174.
- Ertan, Y. (2018). “Türkiye’de Sürdürülebilirlik Raporlaması (2005-2017)” *Journal Of Accounting And Taxation Studies*, 11(3), 463-478.
- Güldüler, E. S. ve Dağıdır, S. (2023). “Belediyelerin Mali Özerkliklerinin Eski ve Yeni Belediye Gelirleri Kanunu Kapsamında Değerlendirilmesi”, *Journal of International Management Educational and Economics Perspectives*, 11(1), 1-13.
- Güldüler, E. S. (2022). “Yerel Yönetimlerde Stratejik Yönetim Değişimi: Stratejik Planlar Kapsamında Bir Puanlama Modeli”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(26), 1129-1153.
- Güllüce, F. ve Güldüler, E. S. (2023). “Kent Konseylerinin Yerel Kamu Politikalarının Oluşumuna Etkisi: İstanbul Ölçeğinde Nitel Bir Değerlendirme”, *Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 43-69.
- Güven, A. (2014). “Kamu yönetiminde geleceğin inşasında stratejik bakış”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2(2), 63-80.

- Kanaat, E. E. (2022). “Yenilik Perspektifinden Yerel Yönetimlerde Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Çalışmalarının Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 189-208.
- Karcı, Ş. M. (2008). “Yeni Kamu İşletmeciliği Yaklaşımının Temel Değerleri Üzerine Bir İnceleme”, *Akdeniz İİSBF Dergisi*, 8(16), 40-64.
- Mutlu, G. Ş., Börü, P., Nebioğlu, S. S. (2022). “Yeni Yönetişim Örneği Olarak Gönüllü Yerel Değerlendirme Raporu Oluşturma Süreci: İzmir Örneği”, *9. Türkiye’de Şehircilik Kongresi*, 326-354.
- Özder, F. (2017). “Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Ekseninde Atatürk Dönemi Türk-Sovyet Ekonomik ve Ticari İlişkileri”, *Atatürk Yolu Journal/Atatürk Yolu Dergisi*, (60).
- Özgür, E. A. (2022). “BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Çerçevesinde, Edirne Belediyesi ve Edirne İl Özel İdaresi 2015-2019 ve 2020-2024 Stratejik Planlarının Değerlendirilmesi”, *Kalite ve Strateji Yönetimi Dergisi*, 2(2), 127-162.
- Özgür, H. (2004). “Kamu örgütlerinde stratejik yönetim”, *Çağdaş Kamu Yönetimi II*, 207-254.
- Songür, N. (2015). “Türk Kamu Yönetiminde Stratejik Planlama ve Uygulamalara İlişkin Genel Bir Değerlendirme”, *Strategic Public Management Journal*, 1(1), 56-78.
- Stratejik Yönetim. (2021). “Kılavuz ve Rehberler”, *T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı – Kurumsal Stratejik Planlama ve Performans Programı Dairesi Başkanlığı*, Erişim Adresi: <http://www.sp.gov.tr/tr/html/18/Kilavuz+ve+Rehberler/>
- Suri, N. S., Martino, M., ve Ferrannini, A. (2021). “Voluntary Local Reviews As Drivers For SDG Localisation And Sustainable Human Development”, *Journal of Human Development and Capabilities*, 22(4), 725-736.
- Tuğaç, Ç. (2019). “Kentsel dirençlilik perspektifinden yerel yönetimlerin görevleri ve sorumlulukları”, *İdealkent*, 10(28), 984-1019.
- Yereli, A. B., ve Ünal, M. (2022). “Stratejik Yönetim Süreçlerinde Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları: Bakanlıklar ve Büyükşehir Belediyeleri Üzerinden Bir Analiz”, *Ombudsman Akademik*, 8(16), 13-37.



Gönderiliş Tarihi: 30/05/2024
Kabul Tarihi: 06/06/2024
ORCID 0000-0002-0420-5842

METAVERSE VE NFT GELİRLERİNİN VERGİLENDİREBİLİRLİĞİ

Yusuf TEMÜR¹

ÖZ

Teknoloji dünyasındaki en önemli tartışma konuları, metaverse, NFT ve yapay zekâ gibi yeni dijital varlıkların oluşturulması etrafında dönüyor. Kurumsal operasyonların ve sistemlerin her yönüyle dijitalleşmesi ve dijital varlıklar oluşturmaya yönelik yeni ve yenilikçi yöntemlere paralel bu varlıkların ekonomik ve vergi boyutlarını da göz önüne almak gerekir. Gelişmekte olan bu teknolojinin potansiyeli ve ivmesi göz önüne alındığında mevcut belirsizlik endişe vericidir. Metaverse, ve NFT'ler yalnızca kullanıcı tüketimine odaklanan çevrimiçi video oyunlarından geliştirilmiş olsa da, artık kullanıcıların tamamen metaverse içinde gelir elde etmesine ve servet biriktirmesine olanak tanıyor. NFT ve metaverse karşılaştırması, yalnızca yeni bir merkezi olmayan çözümler dünyasını şekillendirme fırsatını yansıtır. NFT'ler ve metaverse arasındaki olası farklar ve benzerlikler net olarak ayrıştırılamamıştır. NFT ve metaverse ancak ayrıntılı bir şekilde anlaşılmasıyla sağlam bir temel bulabilir. Bu çalışmada metaverse ve NFT'nin tanımlanması, özellikleri ve arasındaki farklar ele alınmış ve vergilendirilebilirliği üzerine farklı ülke uygulamalarından faydalanılarak öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Metaverse, NFT's, Dijital, Vergi

Jel Kodu: H20, H87, H29

TAXABILITY OF METAVERSE AND NFT INCOME

ABSTRACT

The most important topics of discussion in the tech world revolve around the creation of new digital assets such as Metaverse, NFT, and Artificial Intelligence. In parallel with the digitalization of all aspects of corporate operations and systems and new and innovative methods of creating digital assets, it is necessary to consider the economic and tax dimensions of these assets. The current uncertainty is concerning given the potential and momentum of this emerging technology. While the Metaverse and NFTs evolved from online video games focused solely on user consumption, they now allow users to generate income and accumulate wealth entirely within the Metaverse. The comparison of NFT and metaverse merely reflects the opportunity to shape a new world of decentralized solutions. The possible differences and similarities between NFTs and the metaverse have not been clearly distinguished. Only with a detailed understanding can NFT and the metaverse find a solid foundation. In this study, the definition, features and differences between Metaverse and NFT are discussed and suggestions are presented on taxability by using different country practices.

Keywords: Metaverse, NFT's, Digital, Tax

Jel Codes: H20, H87, H29

¹ Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, yusuf.temur@gop.edu.tr

1.GİRİŞ

NFT'ler günümüzde çok fazla tartışma konusu olmasına rağmen, gelecekteki gelişimlerini tam olarak tahmin etmek henüz mümkün değildir. NFT pazarına yatırılan ilgili fonlar önemli ölçüde büyüyor olsa da NFT pazarı hala nispeten genç pazar niteliği taşımaktadır. NFT'yi eleştirenler, bazı NFT'ler için ödenen yüksek meblağları olası bir spekülasyon balonunun ilk işareti olarak görürken, savunucular uzun vadede çeşitli endüstrileri değiştirmek için eşsiz bir fırsat olarak görmektedirler. Şu anda ilgi odağında olan ve NFT'lerle giderek daha fazla ilişkilendirilen gelişmelerden biri de meta veri deposudur. Metaverse, en tanınmış teknoloji şirketlerini kapsayan ve dünyanın en büyük özel şirketleri, bireysel yaratıcılar ve geliştiriciler arasındaki ortaklıklarla geliştirilebilecek bir vizyondur. Meta veri deposunun vizyonu, yalnızca içeriği görüntülemek yerine, insanların kendilerini ortamda bedenlemiş hissettikleri, somutlaştırılmış bir internet olarak tanımlanabilir.

Metaverse, mobil internetin halefi olarak potansiyel kullanım durumu ile insanların oynayarak ve eğlenerek birlikte çalışıp sosyalleşebileceği eşzamanlı bir ortama kadar uzanır. Bu, bugün bildiğimiz sosyal platformlar ile somutlaştırılmış bir ortam arasında bir melezi andıran bir platform olabilir. Metaverse'in genişlemesi, NFT'lerin genişlemesiyle de yakından ilgilidir. Farklı platformlar ve blok zincir pazaryerleri aracılığıyla etkileşime giren daha fazla sayıda kullanıcı, kullanıcıların ve geliştiricilerin NFT'ler oluşturmasını, satmasını ve satın almasını mümkün kılar. NFT'lerin ortaya çıkışı, bazıları tarafından birçok şirketin gerçek dünyada ve hatta sanal bir ortamda karşılaştığı bir soruna başka bir çözüm olarak görülmektedir. Fiziksel dünyada, yüksek değerli ürünler genellikle sahteciliğe eğilimlidir ve bazı yüksek kaliteli taklitler bazen yalnızca uzmanlar tarafından ayırt edilebilecek niteliktedir. Sanal dünyalarda, ürün dosyalarının kendisinde hiçbir belirgin ayırım olmaksızın sanal ürünlerin “neredeyse” özdeş kopyalarını oluşturmak mümkündür (Wani and Lee, 2022: 2).

Bununla birlikte, NFT'ler her zaman ve herkes tarafından doğrulanabilen bir blok zinciri üzerinde benzersiz bir parmak izi bırakabildiğinden, sanal mülkiyeti tanımlamanın ve korumanın bir yolunu sağlar. Bu daha sonra sahiplerin fikri mülkiyetin lisanslı kullanımlarını zorunlu kılarken alt satış yapmasına bile izin verebilir. Ancak, bu fikri mülkiyet haklarının nasıl uygulanabileceğine ilişkin standartlar henüz geliştirilmemiştir. NFT'lerin sunduğu izlenebilirlik ve programlanabilirlik özellikleri, çevrimiçi kimliğin kullanımını kolaylaştırmanın yanı sıra kişisel veri korumasını güçlendirme fırsatları da yaratır. NFT tabanlı çevrimiçi kimlikler ve akıllı sözleşmeler, kişinin kişisel verilerinin sahipliğine ilişkin gelişmiş bir görünürlük ve daha iyi ayırım sağlayabilir. Kullanıcılar, verilerinin nereye gittiği konusunda daha iyi kontrole sahip olacak ve kişisel verileri kullanıldığında veya satıldığında potansiyel olarak ödeme alacaklardır.

Metaverse'de, insanlar farklı kişiliklere sahip belirli avatarlar veya kimlik temsilleri oluşturabilecekler. Bu avatarlar NFT olarak basılabilir ve potansiyel olarak pazarlarda alınıp satılabilen bir meta haline gelebilir. Alıcılar daha sonra bu avatarları markalaştırma ve pazarlama amaçları için kullanabilir veya hatta mesajlarını belirli takipçilere yaymak için etkilerinden yararlanabilir. Dünya daha dijital bir geleceğe doğru ilerlerken, metaverse'ün yakında gerçek olacağı söylenmektedir. Bu alandaki son gelişmeler, ister metaverse geliştirmeye odaklandığını özellikle belirtmek için “Facebook”un “Meta” olarak yeniden adlandırılması, ister metaverse'de sanal Air Jordans satmak için yeni ticari markalar başvurusu olsun, aynı şeyi vurgulamaktadır. Gelişen dünya, dijital ve yüksek düzeyde entegre ekonomilerin yolunu açacaktır. Aslında, küresel metaverse pazar büyüklüğünün, 2022'den 2030'a kadar yıllık %39,4'lük bir bileşik yıllık büyüme oranında (Compound Annual Growth Rate/CAGR) genişlemesi ve potansiyel pazar fırsatının yıllık gelirlerde 1 trilyon ABD dolarından fazla olduğu tahmin edilmektedir. Bu gerçekler, sanal dünyadaki işlemler üzerindeki vergi etkileri açısından birden fazla soru ve sorun üretmektedir (Arora and Sharma 2022:2).

NFT pazarının büyüklüğüne ilişkin tahminler, 2024 yılında 471,90 milyar ABD doları olacağı tahmin edilmektedir ve (2024-2029) tahmin döneminde %14,84'lük bir bileşik büyüme oranı ile büyüyerek 2029 yılına kadar 942,58 milyar ABD dolarına ulaşması beklenmektedir. Bazı yüksek profilli NFT'ler milyonlarca dolara satılmaktadır. NFT pazarı da benzer şekilde katmanlara ayrılmış ve yoğunlaşmıştır. En büyük iki pazar yeri olan OpenSea ve LookRare, neredeyse tüm aylık NFT işlem hacmini oluşturuyor. 2022 itibarıyla, çoğu NFT, dijital sanat eserleri veya diğer dijital öğelerin temsilleri

gibi dijital koleksiyonları satın almak için kullanılıyor. Ayrıca, NFT'lerin gerçek dünya öğelerini temsil etmek gibi diğer alanlarda daha geniş uygulama bulacağına inanılmaktadır. (Busch, 2022: 13).

Çalışmanın amacı NFT ve metaverse gelirlerinin nasıl vergilendirildiğini ortaya koymak için mevcut vergileme ilkelerinin bu yeni varlık sınıfına uygulanabilirliğini ele almak. Bununla birlikte birincil hedef, kesin cevaplar sağlamak yerine, NFT ve metaverse gelirlerinin vergilendirilmesiyle ilgili sorunları anlamak için bir çerçeve sağlamak ve daha fazla analiz için bazı alanları vurgulamaktır. Çünkü bu gelirlerin vergilendirilmesi ile ilgili standart bir uygulama henüz oluşmamıştır. Çalışmada öncelikle NFT ve Metaverse'ün kavramı, kapsamı ve özellikleri ele alınmış akabinde ise bu iki kavram arasındaki farklar ortaya konmuştur. Daha sonra metaverse ve NFT gelirlerinin vergilendirilebilirliği ile farklı ülkelerdeki vergilendirilme çalışmaları ortaya konulmuştur.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. NFT Kavramı ve Kapsamı

NFT fikri, 2012-2013 yıllarında blockchain'deki belirteçler olan "renkli madeni paralardan" doğmuştur. Bu belirteçler, blockchain içindeki gerçek dünya varlıklarını temsil edecek şekilde işlev görmüştür. NFT'nin en temel işlevlerinden biri, onlarla belirli bir varlığın sahipliğini ifade etmesidir. Ayrıca belirteçler o yıllarda teknoloji yeterince gelişmemesine rağmen gelecekteki uygulamalar ve kullanımlar için gerekli temellerin oluşturulmasına imkân sağlamıştır. Daha önce bazı başarılı NFT'ler ortaya çıkmış olsa da ilk büyük NFT projesi Haziran 2017'de Kanadalı John Watkinson ve Matt Hall tarafından CryptoPunks adlı Larva Labs adlı bir stüdyoda geliştirilen Ethereum ağı üzerinde başlatılmıştır (Darós, 2022:8).

NFT tamamen dijital bir defter olan blockchain olarak bilinen teknolojiye bağımlıdır. Blockchain, kripto para birimi işlemlerinin kayıtlarını tutmak için kullanılan bir sistemdir ve işlem ayrıntılarını korumak için gereken çeşitli bilgisayarların eşler arası bir ağını sağlar. Başka bir deyişle, NFT'ler blockchain teknolojisini kullanan kripto para birimleri ile bağlantılıdır. NFT'nin temel özelliği değiştirilemezliğidir, bu da NFT'lerin değiştirilecek aynı öğelere sahip olmadığı anlamına gelir. Satın almak için para ödeyen tek bir kişiye ait olan dijital bir varlıktır. Sanat eseri ve müzik, NFT'lerin içerdiği başlıca öğelerdir. Bu öğelere küçük tweet'ler ve videolar da dahil edilebilir. Örneğin, ünlü bir sanat eserinin veya resmin NFT'si bir kişiye satılırsa, bu gerçek resmi aldığı anlamına gelmez, bunun yerine blockchain tarafından kayıtlı bir mülkiyet sertifikası alır. İnternette NFT'lerin satılabileceği ve satın alınabileceği özel platformlar bulunmaktadır. Bu platformlar NFT pazarı olarak bilinir. Ödemeyi yapmak için çeşitli kripto para birimleri kullanılmaktadır. Meta maskesi olarak bilinen ücretsiz bir internet tarayıcısı olan bir uzantı, kripto para biriminin güvenli bir şekilde tutulduğu erişmek için kullanılır (Arora and Sharma 2022:3).

1.2. NFT'nin Özellikleri

NFT genel olarak aşağıdaki özelliklere sahiptir (Teshirogi,2022:2):

Orijinallik, NFT'nin kendisinin benzersiz bir değere sahip olması ve başka token olmaması nedeniyle benzersizdir. Bu benzersiz değer blockchain üzerinde kayıtlıdır ve tahrif edilmesi oldukça zordur. Dolayısıyla bu benzersizliğin son derece güvenilir olduğu söylenebilir. Bunu kullanarak, NFT ile bağlantılı içeriğe nadirlik eklenebilir ve sanat, ticari kartlar, moda veya müzik gibi malların nadirliğinin katma değer açısından önemli olduğu pazarlarla yüksek bir değere sahip olduğu söylenebilir.

İzlenebilirlik, NFT sahibinin bilgilerine odaklanan bir özelliktir. NFT'nin yayınlanmasıyla aynı anda, sahibi blok zincirine kaydedilir ve sonraki tüm işlemler de blok zincirine kaydedilir. Böylece alıcı, satıcının NFT'nin mevcut sahibi olduğuna güvenebilir ve gönül rahatlığıyla ticaret yapabilir.

Taşınabilirlik Bu, NFT'nin dağıtıcılığının bir özelliğidir. Örneğin geçmişte belirli bir oyunda satın alınan dijital öğeler prensipte yalnızca ilgili oyunda kullanılabilirdi. Ancak NFT'nin tuttuğu veriler herhangi bir oyuna ait olmayan bir blockchain üzerinde kayıtlı olduğundan, bir oyunda satın alınan NFT eşyalarının başka bir oyunda kullanımını gerçekleştirme potansiyeli taşımaktadır.

Programlanabilirlik: NFT, akıllı sözleşme adı verilen mekanizmayı kullanarak çeşitli ticaret koşullarını önceden belirleyebilir. Bu NFT'nin programlanabilirliği, akıllı sözleşmeler, programlama dili veya makine dili ile yazılan sözleşmeleri blockchain üzerinde saklayan, sözleşmenin geçerliliğini sistem katılımcıları tarafından mekanik olarak doğrulayan ve sözleşmeyi otomatik olarak yürüten programlardır. NFT'nin çıkarıldığı temsili bir blockchain olan Ethereum'un da akıllı bir sözleşmesi vardır.

1.3. Metaverse Kavramı ve Kapsamı

Metaverse, Neal Stephenson tarafından 1992 tarihli Snow Crash adlı romanında kurgusal bir kavram olarak tanıtılmış ve insanların hayatlarının büyük bir bölümünü dijital ortamlarda geçirdiği internetin halefi olan kalıcı bir sanal dünyaya atıfta bulunmuştur. Sanal dünyalara özel gözlüklerle erişilebilir ve insanların buluşmasına, etkileşime girmesine, oyun oynamasına, bir şeyler alıp satmasına ve daha pek çok şeye olanak tanır. Muhtemelen internetin böyle bir dünyayı kopyalamaya yönelik ilk girişimi, hikayeler veya zorluklar olmadan çevrimiçi sosyalleşmek için bir yer olan Second Life idi. Second Life ve MindArk'ın Entropia Universe'si gibi dijital alemler, 2000'lerin sonunda milyonlarca kullanıcıya ulaşmış ve hızla popüler hale gelmiştir. Second Life'in kullanıcı sayısı o zamandan beri büyük ölçüde azalmış olsa da platformda hala aktif olan sadık (ve potansiyel olarak büyüyen) bir topluluğu vardır. Bugün, birçok teknoloji şirketinin inşa etmek için yarıştığı tür olan metaverse, video oyunları, sosyal ağ ve eğlencenin yeni sanal bir birleşimini ifade ediyor (Al-Ghaili vd. 2022:3).

Bazıları için meta veri deposu yalnızca en son teknoloji terimidir ve sanal gerçekliğin (VR virtual reality) gelişmiş bir sürümü gibi görünebilir. Ancak metaverse savunucuları bunu dönüştürücü olarak görüyor. Bu arada, 550'den fazla mobil uygulama, bu terimi açıklamalarına veya adlarına dahil ediyor. Tam teşekküllü bir metaverse'ün nasıl görüneceği belirsizliğini koruyor olsa da insanların avatarlar olarak bilinen ekrandaki temsilleri aracılığıyla birbirine bağlı üç boyutlu dünyalarla etkileşime gireceği ve etkileşimde bulunacağı konusunda bir fikir birliği var gibi görünüyor. Metaverse teknoloji uzmanlarına veya farklı endüstrilerdeki ve alanlardaki insanlara göre, kullanıcıları hayatlarının her alanında birbirine bağlayacak üç boyutlu bir sanal alandır. İnsanların entegre bir sanal deneyim aracılığıyla çalışmasına, oynamasına, buluşmasına, alışveriş yapmasına vb. etkinliklere imkan sağlamaktadır (Robinson, 2022:6).

Metaverse, insanların alışveriş merkezleri, sanal arazi, bankalar, okullar gibi sanal varlıkları satın alabilecekleri sanal bir arazidir. Bu nesnelere koleksiyon olarak belirlenmiştir ve onları daha iyi anlamak için bu sanal koleksiyonları satın almak için canlı bir şekilde tanımlanmış bir prosedür vardır. İlk olarak, kullanıcı satın alma işlemi yapacağı bir platform seçmeli ve ardından kripto para birimini tutmak için bir cüzdan oluşturmalıdır. Bir sonraki adım, cüzdanı Metaverse pazarına bağlamaktır. Cüzdan başarılı bir şekilde bağlandığında, konumu, fiyatı ve en önemlisi bu koleksiyon öğesinin gelecekteki değerini göz önünde bulundurması önerilir. Daha sonra ödemeyi yapmak için gerekli jetonları veya madeni paraları alınmalıdır. Ayrıca, metaverse, her kullanıcının bir karakteri veya bir avatarı kontrol ettiği artırılmış gerçeklik (augment reality/AR) tarafından yönlendirilebilmektedir. Örneğin, sanal gerçeklik (virtual reality /VR) kulaklıkları veya holografik simülasyonlar kullanarak sanal ofiste akranlarıyla bir toplantıya katılabilir, blok zinciri tabanlı bir oyun oynayabilir ve tümü meta veri deposu içinde farklı şeyler satın alabilir (Tomás, 2023:4).

1.4. Metaverse'ün Özellikleri

Dijital teknolojinin sürekli ilerlemesi ve sürekli yenilenmesiyle Metaverse, hem dijital teknoloji gelişiminin genel özelliklerine hem de benzersiz bir yapıya sahip olan, derin daldırma, yüksek işbirliği, çok boyutlu etkileşim ve açık yaratım gibi birçok özelliğe sahiptir. Metaverse'ün temel özelliklerini aşağıdaki altı husus özetlemektedir.

-Dijital Avatarlar

Metaverse'ün önemli özellikleri arasında öne çıkan özellik ise dijital avatarlardır. Aslına bakılırsa dijital avatarlar meta veri tabanı tasarımının odak unsurlarından biridir. Kullanıcılar metaverse tabanındaki duygu ve hislerini alışılmadık bir şekilde ifade etmek için dijital avatarlar oluşturabilirler. Kişiselleştirme ile dijital avatarlar oluşturmak için meta veri deposu

özelliklerini kullanabilir. Böylece en sevdiğiniz süper kahramanın dijital bir kopyasını almanıza olanak tanıyabilirsiniz. İlginç bir şekilde, metaverse' de dijital avatarlar oluşturma ve özelleştirme özelliği aynı zamanda oyunlaştırma için yeni fırsatlar da oluşturuyor. Sonuç olarak, dijital avatarlar aslında meta evrende etkileşimli ve sürükleyici bir deneyimin temelini güçlendiriyor (Weston, 2022:1).

-Varlıkların Dijitalleştirilmesi

Temel olarak dijital varlıklar, veri sahipliğinin ikili bir biçimidir; oyun ekipmanı gibi geleneksel sanal mülklerden farklı, yeni bir tür maddi olmayan varlıktır. Maddi varlıkların dijitalleştirilmesiyle elde edilen dijital varlıkları ve metaverse'de üretken faaliyetler yaratan kullanıcılar tarafından elde edilen dijital varlıkları içerir. Hem dönüştürülen dijital varlıklar hem de metaverse'de yaratım yoluyla elde edilen dijital varlıklar, gerçek dünyanın değerine ve varlıkların kullanımına karşılık gelir. Metaverse'ün geliştirilmesi, onunla uyumlu bir dijital finansal sistem gerektirir ve varlıkların dijitalleştirilmesi, metaverse'nin dijital finansal sisteminin inşası için gerekli bir koşuldur. Metaverse ekonomik sisteminin uygunluğu ve gerçek toplumun çeşitli alanlarıyla entegrasyonu ile dijital varlıklar, yalnızca metaverse'ün gelişimini ve büyümesini desteklemede temel bir rol oynamakla kalmaz, aynı zamanda reel ekonomi ve dijital ekonominin derin entegrasyonu arasında köprü kurmada da önemli bir rol oynar (Song,2023:7).

- Sanal arazi kullanımı

Metaverse'de sanal araziye olan talep artmaktadır. Metaverse'deki arazi herkes tarafından kripto para birimleri karşılığında satın alınabilir. Arazi, başka şeylerle takas edilemeyecek bir blockchain varlık sınıfı olan değiştirilemez bir tokendir. Boyut, metaverse gayrimenkulünün bir grafiğindeki temel piksel sayısını ifade eder. Sanal arazide dijital vitrinler, sanal oyunlar ve hatta eğlenceyle etkileşime geçilebilir. Büyüklüğü ve konumu arazinin kullanım durumlarını belirleyecektir. Örneğin, sanal gerçeklik caddesine yakın araziler, görüntülü reklam potansiyeli nedeniyle değerli olabilir (BasuMallick, 2022:1).

-Güvenlik

On yıllardır siber tehditler dünya çapında en önemli iş sorunları arasında yer alıyor. Hiç şüphe yok ki, meta veri tabanının tasarımını hayal etmeden önce ekosistem içindeki etik ve mahremiyetin dikkate alınması kritik öneme sahiptir. Meta veri deposundaki güvenlik özelliklerinden kaçınma için hiçbir neden yoktur. Siber güvenlik, dünya çapında birçok şirket için dikkate değer zorluklardan biri olmuştur. Bu nedenle, güvenlik kaygıları aynı zamanda metaveri için zararlı sorunlar da ortaya çıkarmaktadır. Bu tür endişeleri gidermek için meta veri deposu, ekosistemdeki etik ve gizlilik standartları biçiminde güvenlik özellikleri sunar. Meta veri deposu hala geliştirilme aşamasında olsa da temel meta veri deposu özelliklerinden biri olarak güvenliğe yapılan vurgu göz ardı edilemez (Purswani, 2023:4).

- Platform Ekosistemi

Programlanabilir yeni bir altyapı olarak platform, dijital ekonomi çağında temel bir endüstriyel organizasyon biçimidir. Metaverse'ün platform ekolojisi, metaverse'ye yeni bir dijital ekoloji oluşturmak için bir platform olarak kullanılmaktadır. Metaverse, ağ toplama ve dijital ekolojinin önemine sahip yeni bir platform ve değer yaratma için yeni bir taşıyıcıdır. Bir yandan metaverse zaman, mekân ve bölgesel kısıtlamaları etkili bir şekilde ortadan kaldırabilir. Ayrıca gerçek zamanlı büyük ölçekli arz ve talep eşleştirme faaliyetlerini yürütebilir ve faktör kaynaklarının daha verimli tahsisini ve entegrasyonunu teşvik edebilir. Öte yandan, açık kaynak ve blockchain teknolojisinin desteğiyle metaverse platformu, ortak oluşum ve simbiyoz gibi dijital ekosistem özelliklerine sahiptir ve bu farklı alanlarda birden fazla konu ortaklaşa ortak oluşum için yeni bir endüstriyel ekosistemin oluşumunu teşvik edebilir (Song, 2023:7).

-Merkezi Olmanın Geliştirilmesi

Meta veri tabanının bu yönünün, kullanıcıların platformlar arasında kolayca geçiş yapabileceği açık, paylaşılan bir gerçeklik olması amaçlanmaktadır. Merkezi bir otorite olmadan, metaverse kullanıcıları sanal deneyimlerini ve parasal değeri olan öğeleri oluşturabilir ve takas edebilir. Merkezi olmayan yönetim bu noktada metaverse'ün kritik bir özelliği olarak ortaya çıkıyor. Blockchain, uç bilişim ve yapay zekâ, meta veri tabanının demokratikleşmesini ilerleten en önemli teknolojilerden

bazıdır. Merkezi olmayan yönetim, kullanıcıların meta veri deposundaki varlıklarını ve deneyimlerini tam olarak kontrol etmelerine ve sahip olmalarına olanak tanır. Sonuç olarak, meta veri deposunun merkezi olmayan özelliği, kullanıcı özgürlüğünün belirlenmesinde çok önemlidir. Sonuç olarak, meta veri tabanının merkezi olmayan özelliği, onu mevcut internetten hızla ayırıyor (Purswani, 2023:4).

2. NFT ve METaverse'ÜN KARŞILAŞTIRILMASI

NFT'ler, oluşturucuların çalışmalarını satmasının ve dijital alanda sahiplik ve özgünlük oluşturmasının bir yolu olarak son yıllarda popülerlik kazandı. Metaverse hâlâ gelişiminin ilk aşamalarında ancak insanların birbirleriyle ve dijital içerikle etkileşiminde devrim yaratma potansiyeline sahiptir. Metaverse, birlikte çalışabilir bir ağ yardımıyla gerçek zamanlı olarak işlenen 3D sanal bir dünya sağlar. Metaverse, birden fazla kullanıcı arasında paylaşılan sanal bir dünya olarak bilinir. Bu, oyuncuların veya insanların çalışması, sosyalleşmesi ve oynaması için çevrimiçi platformdur. Metaverse, modern sanal gerçekliğin en iyi biçimlerinden biridir. Aşağıda tablo 1 de NFT ve Metaverse farklı parametreler çerçevesinde karşılaştırılmıştır (Bhandari, 2023:3).

Tablo:1 NFT ve Metaverse'ün Karşılaştırması

Karşılaştırma Parametreleri	NFT	Metaverse
Dayanak Noktaları	NFT kavramı, insanların kripto para birimi harcayarak satın alabilecekleri blockchain teknolojisine dayanmaktadır.	Metaverse kavramı, satılan ve satın alınan çeşitli dijital nesnelerin NFT'lerine dayanmaktadır.
Platform	NFT'leri satın almak için çeşitli platformlar var, ancak şimdiye kadar OpenSea en büyük platform olarak kabul edildi.	Metaverse ayrıca Roblox, Boing ve yaklaşmakta olan Microsoft ve Meta Platform Inc. dahil olmak üzere erişilebilecek birden fazla platforma sahiptir.
Değiştirilebilirlik	Adından da anlaşılacağı gibi, NFT'ler değiştirilemez belirteçler olarak bilinir, çünkü formlarında benzersizdirler.	Metaverse madeni para gibi kesinlikle benzer bir değerle değiştirilebilir ve değiştirilebilir bir belirteçtir.
Avantajları	NFT'nin sunduğu en büyük avantaj, içerik oluşturucular için sağlam telif hakkı olanakları sağlamasıdır.	Metaverse'in gerçek zamanlı aktif sınıflar sağlayarak eğitim prosedürünü geliştireceğine inanılmaktadır.

Kaynak: Yadav Chara, (2022). Difference Between NFT and Metaverse <https://askanydifference.com/difference-between-nft-and-metaverse/>

İnternet, herkes tarafından kullanılabilirliği ve herkes tarafından erişilebildiği için basit bir sistem gibi görünse de oldukça karmaşıktır. NFT'nin genişletilmiş formu, değiştirilemeyen bir belirteç olarak bilinir. Bu belirteç, değiştirilemeyen bir birim olarak kabul edilir. Müzik, video, gif, sanal Avatar aksesuarları vb. gibi dijital öğelere atıfta bulunan, gerekli kripto para birimi kullanılarak satın alınır ve satılır. Satın almak için sağlayan birden fazla platform vardır. NFT ve metaverse arasındaki temel fark, NFT'nin aynı alternatiflere sahip olmayan sanal bir belirteç olması ve türünün tek örneği olmasıdır. Metaverse ise dijital formdaki birçok şeyin NFT'lerinin insanlar tarafından satın alınabileceği sanal bir dünyayı içeren bir kavramdır (Ambolis, 2023:1).

Tablo 2: NFT ve Metaverse Arasındaki Temel Farklar

NFT	Metaverse
Birkaç dijital nesnenin NFT'leri, gerekli kripto para birimi formunu harcayarak satın alınabilirken	Metaverse'de Metaverse kripto / madeni paralar NFT'leri satın almak için kullanılır.
NFT'nin dezavantajı, bilgisayar korsanları tarafından kolayca çalınabilmesidir.	Metaverse çalınacak bir şey olmayan sanal bir dünyadır.
NFT'lerin değişimi veya satın alınması, blockchain olarak bilinen teknolojiye dayanmaktadır	Metaverse, insanların NFT'lerin sahibi olabileceği bir yerdir.

Kaynak: Yadav Chara. (2022) Difference Between NFT and Metaverse <https://askanydifference.com/difference-between-nft-and-metaverse/>

NFT ve metaverse karşılaştırmasına genel bakış, bunların tamamen farklı varlıklar olduğunu gösterir. Aralarındaki benzerlikleri çevreleyen kafa karışıklığının çoğu, her ikisinin de ademi merkezilikle yakın bağları olduğu gerçeği etrafında dönüyor olmasıdır. NFT'ler, gerçek ve sanal dünyalarda varlık sahipliğini algılama şeklimizi değiştirmektedir. Öte yandan metaverse, interneti algılama ve kullanma şeklimizi de dönüştürmektedir.

3. METAVERSE ve NFT GELİRLERİNİN VERGİLENDİRİLEBİLİRLİĞİ

Metaveri ve NFT ekonomisi hızla büyüyor olmasına rağmen metaverse ve NFT'lerin nasıl düzenleneceği hala belirsizliğini korumaktadır. Bu yeni ekonominin nasıl vergilendirileceği de dahil olmak üzere birçok konuda yasal düzenlemeler etrafında dönen endişeler giderek daha belirgin hale geliyor. Ancak paranın olduğu yerde eninde sonunda vergiler de olacaktır ve gerekli yönetim çerçevesini yalnızca hükümetler tasarlayabilir. Vergi idareleri teknolojik gelişme açısından genelde özel kuruluşların gerisinde kalmaktadır. Birçoğumuz gibi vergi daireleri de metaveri veya NFT'lerin nasıl çalıştığını tam olarak anlamıyor ve bu ekonomiyi düzenlemeye veya vergilendirmeye çalışmakta geç kalmaktadırlar. Her ne kadar kripto para birimlerinin nasıl vergilendirileceği konusunda vergi makamlarından bazı rehberlikler bulunsun da NFT'lerin veya meta veriyle bağlantılı diğer faaliyetlerin nasıl vergilendirileceği konusunda daha az rehberlik bulunmaktadır (Owens and Costa 2022:10).

OECD, 2013 yılında sanal ve dijital varlıklarla ilgili Matrah Erozyon Kâr Aktarımı (BEPS) teklifinden başlayarak dijital ekonomiye ilişkin son 2018 OECD raporundan dijital hizmet vergisine ilişkin daha spesifik tekliflere kadar farklı politika önerileri geliştirilmiştir. OECD, kar tahsisi ve ticari karlara uygulanan bağ kurallarında değişiklik yaparak ve yeni bir vergi sistemi geliştirerek uluslararası gelir vergisi sistemini yeni iş modellerine uyarlamak için BEPS eylem planının Birinci Sütun'u aracılığıyla önemli çabalar sarf etmiştir. Birinci Sütun, bir işletmenin söz konusu yargı bölgesinin ekonomisine aktif ve sürekli katılımının olduğu piyasa yetki alanlarının vergilendirme haklarını genişletmeyi amaçlamaktadır. Bir uluslararası şirket kendi metaverisini veya gerçek dünyadaki diğer metaverilerle ve işlerle potansiyel etkileşimlerini yönetmesi durumunda ortaya çıkabilecek tüm vergi etkilerinin üstesinden gelip gelemeyeceği belirsizdir. Bu, karmaşıklığı artıracak ve kaynak devletin/piyasa yetki alanının belirlenmesini daha da zorlaştıracaktır. Zorluklar aynı zamanda NFT'lerin uygun ve koordineli bir karakterizasyonunun şu anda mevcut olmamasından da kaynaklanmaktadır. Ayrıca hem kripto para birimleri tarafından hem de geleneksel para birimleri tarafından da düzenlenebilen, metaveri ve değiş tokuş edilen varlıklar üzerinde işlem yapılmasına izin verenlerin esas olarak NFT'ler olması da ayrı bir zorluktur. NFT'den elde edilen gelirin şu anda çifte vergilendirme anlaşmalarının yorumlanması konusunda somut bir çelişki riski de bulunmaktadır (Simontacchi vd. 2022: 5).

Metaverse düzenli olarak amaçlanan geliri elde etmek, ödül almak ve işlem yapmak için birçok fırsat sunmaktadır. Dolayısıyla, en azından teorik olarak bu tür gelirler vergiye tabi olmalıdır. Bununla birlikte, bu sonuç kaçınılmaz olarak metaverse'ü vergilendirmenin mümkün olup olmadığı ve eğer mümkünse buna değer olup olmadığı gibi daha pratik soruları gündeme getiriyor. Gerçekten de egemenlik, sürdürülebilirlik, tasfiye, değerlendirme ve dönüştürülebilirlik ile ilgili çeşitli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Metaverse'deki pek çok faaliyet gelir üretir. Kullanıcılar çeşitli etkinlikleri kazanarak ödül veya ödüller kazanabilir, tazminat veya maaş kazandıran bir işe girebilir, ticari kar elde eden bir işletmeyi yürütebilir. Ayrıca sanal değerli öğeler yaratabilir, toplayabilir, yağmalayabilir veya satın alabilir ve bunları mülk ticaretinden elde edilen kazançlar için satabilir. Bu tür gelirlerin vergiye tabi tutulmasında ilk iş vergi matrahının belirlenmesidir. Çünkü sanal ortamda gelirlerin tespiti çoğu zaman mümkün olamamaktadır (Kim, 2023:7). Metaverse içindeki kazanç ve kârların vergi matrahını belirlemek için genel gelir vergisi kuralları geçerlidir. Bu kurallara göre vergi matrahı, vergi mükellefinin net gelirine eşittir; bu, brüt gelirden işletme giderleri veya maliyetleri çıkarıldığında elde edilir. Bu kurallar metaverse içindeki kazanç ve karlara uygulandığında, ödeme şekli bunların brüt gelire dahil edilmesini etkilemez.

Katılımcıların oyun içi para birimini ve gerçek ekonomik değere sahip diğer dijital öğeleri harcayıp biriktirebilmesi değerli dijital mülk veya arazi satmak, mülk alışverişlerinden elde edilen kazançlar nedeniyle bu tür faaliyetler gelir kapsamına girmektedir. Dahası, Metaverse dışındaki ekonomik faaliyetleri vergilendirme konusunda hakka sahip egemen bir devlet, dijital alan içindeki aynı işlemlerini vergilendirme konusunda da aynı hakka sahiptir. Çok sayıda ülke, bu doğuştan gelen hakkı vergilendirmenin gelir teorisi kapsamında kullanılmasını tercih etmektedir. Sonuç olarak, egemen devlet teorik olarak bu tür faaliyetlerden elde edilen her türlü kazancı vergilendirmelidir. Bir şirket kendi NFT'lerini geliştirmeye ve bunları bir meta veri ortamında satmaya karar verirse (bir avatar tarafından giyilebilecek benzersiz markalı kıyafetler satan bir moda şirketi gibi), ilgili NFT'nin değerindeki artıştan elde edilen herhangi bir kazanç şirketin karşılığında aldığı kripto paralarla da vergilendirilebilir. Kısacası metaverse'deki ekonomik faaliyetler ve bunun sonucunda elde edilen gelir, kapalı döngü olsa bile vergilendirilmelidir. Aksi takdirde yeni ve çok çeşitli vergi cennetlerinin oluşumuna engel olunamaz (Berg and Stipdonk,2022:1).

Metaverse'deki kazanç ve kar geliri en az sayıda zorluğu beraberinde getirir. Ancak bu tür gelirlerin sanal varlıklar veya kripto paralar şeklinde olması iki kaçınılmaz sorunu gündeme getiriyor. Bunlardan birincisi değerlemedir. Dijital varlıkların oynaklığı göz önüne alındığında, Metaverse gelirinine ilişkin herhangi bir değerlendirme yapma olasılığı zayıftır. İkincisi ise likiditedir. Vergi mükellefleri, sanal gelirlerinin tamamının nakit değil varlık şeklinde olması durumunda, vergi yükümlülüklerini ödediklerinde kaçınılmaz olarak likidite sorunlarıyla karşılaşacaklardır. Bu tür gelirlerin vergilendirilmesinin bu sanal varlıkların nakit karşılığında satışına kadar ertelenmesi her iki sorunu da çözer. Metaverse'ün vergilendirilmesi, sanal ekonomiyle ilgili finansal piyasada bilgi raporlamasını ve şeffaflığı artırarak da önemli bir düzenleyici rol oynayabilir. Özellikle kripto para birimini, NFT'leri ve Metaverse ile yakından ilişkili diğer blockchain yeniliklerini içeren pazarlarda bu tür bir düzenlemeye duyulan ihtiyaç, son yıllarda giderek daha belirgin hale gelmiştir.

NFT'lerin vergilendirilmesi hangi ülkede olduğunuz ve bir NFT yaratıcısı, satıcısı veya alıcısı olmanıza bağlıdır. Çoğu ülkede, NFT'ler genellikle sermaye kazancı vergisine tabidir. NFT vergilerinin geçerli olduğu durumlarda, bir satıcıysanız, NFT satışından elde ettiğiniz tüm kazançlar üzerinden vergi ödememiz gerekir. Bununla birlikte, bir sanatçı veya içerik oluşturucuysanız, vergi makamları NFT satış kazançlarını gelir olarak değerlendirebileceğinden muhtemelen gelir vergisi kurallarına tabi olursunuz. NFT olarak tam olarak ne sattığınız da önemli bir faktördür. Tipik olarak, NFT'ler bir hizmet olarak kabul edilir, yani elektronik olarak sağlanan hizmet kurallarına tabidirler. Ancak bu elektronik olarak sağlanan hizmet kuralları aynı zamanda müşterinin konumuna, satıcının komisyonuna ve müşteri ücretlerine de bağlıdır. Eğer bir alıcıysanız, itibari para kullanarak NFT satın almak vergiye tabi değildir. Ancak, kripto ile yaptığımız herhangi bir satın alma işlemi için vergi ödememiz gerekir. Bunun nedeni, kripto satın almanın, satmanın, hediye etmenin veya takas etmenin bir elden çıkarma (bir varlığı 'elden çıkarmak' anlamına gelir) olmasıdır. Ve bundan elde edilen herhangi bir kazanç, sermaye kazancı vergisine tabidir (Kim, 2023:8).

Çoğu ülkede kripto para birimleri hakkında vergi dairesi kılavuzu yayınlamış olsa da NFT'ler için bu mevcut değildir. Örneğin, NFT vergi rehberliği Yeni Zelanda için mevcutken, birkaç isim vermek gerekirse Avustralya, Singapur, Birleşik Krallık ve ABD için mevcut değildir. Bazı ülkelerde, NFT'ler kripto para birimleriyle aynı vergi kurallarına tabidir ve diğerlerinde NFT'lerin kendileri yanlış tanımlanmıştır.

4.BAZI ÜLKELERDE METAVERSE VE NFT'LERİN VERGİLENDİRİLMESİ

Bazı ülkelerin NFT'leri nasıl vergilendirdiğine dair örneklerden bazıları aşağıdadır (Ravi, 2024:4):

4.1 İrlanda

İrlanda'nın NFT vergileri için ayrı kuralları yoktur. Bununla birlikte, İrlanda vergi amaçları için kriptolar, sermaye kazançları vergisine tabi bir varlık olarak kabul edilir. NFT'ler aynı zamanda bir kripto varlığı olarak kabul edildiğinden, aynı kripto para birimi vergi kurallarına uyar. Mal ve hizmetler için ödeme yapmak için kripto kullandığınızda ve ayrıca kripto ve NFT'leri hediye olarak aldığınızda vergi ödememiz gerekir. İkincisi durumda, Sermaye İktisap Vergisini (Capital AcquisitionTax/CAT) ödemekle yükümlüsünüz. Bununla birlikte, airdrop'lar tarafından alınan NFT'lerin vergilendirilmesi konusunda netlik yoktur. Tipik olarak, İrlanda yasaları kripto para birimini belirli şartlar ve koşullar KDV'den muaf tutmaktadır.

4.2 Hindistan

2022'nin başlarında Hindistan, metaverse, kripto para ve NFT'ler dahil olmak üzere herhangi bir sanal dijital varlığın (virtual digital asset/VDA) transferinden elde edilen tüm kârlara %30 vergi getireceğini duyurdu. Bu, iş/yatırım geliri ve elde tutma süresine bakılmaksızın, sanal dijital varlıkların devrinden elde edilen tüm gelirler için geçerlidir. NFT ve kripto hediye alıcıları da %30 vergi ödemekle yükümlüdür. Bu vergi 2023-2024 mali yılından itibaren geçerli olacaktır. Ayrıca bu varlıklar, 1 Temmuz 2022'den itibaren %1 kaynakta vergi indirimine tabidir. Kaynakta vergi indirimine yalnızca kar/zarara değil nihai NFT satış tutarına uygulandığına dikkat etmek önemlidir.

Bununla birlikte, ülkenin Gelir Vergisi Yasasında Nisan 2022'de yapılan değişiklik uyarınca, bazı NFT'ler sanal dijital varlığın transfer vergisinden muaftır. Örneğin, "devri, dayanak maddi varlığın mülkiyetinin devriyle sonuçlanan" NFT'ler, vergi açısından sanal dijital varlık olarak kabul edilmez. Kısacası, bir NFT gayrimenkul gibi maddi bir varlığa bağlıysa, Hindistan bunu bir sanal dijital varlık olarak kabul etmez.

4.3 Singapur

Mart 2022'de Singapur Maliye Bakanlığı, NFT işlemlerinden veya ticaretinden elde edilen gelirin ülkede vergiye tabi olduğunu duyurdu. Bununla birlikte, ülkede sermaye kazançları vergisi çerçevesi olmadığından, NFT işlemlerinden sermaye kazançları elde eden mukimlerin kazançları vergilendirilmeyecektir. Bu nedenle Singapur Gelir İdaresi, NFT'leri varlığın niteliğine, satın alma amacına, elde tutma süresine ve benzer işlemlerin sıklığı ve hacmine göre vergilendireceği kararı almıştır.

4.4 Kanada

Kanada'nın vergiyle ilgili belirli bir NFT yönergesi olmadığından, uzmanlar vergi amaçları için ülkenin mevcut kripto vergi kurallarına uyulmasını tavsiye ediyor. Tipik olarak, ticari amaçlarla NFT'ler oluşturmak ve satmak, kar için NFT'ler alıp satmak, bir ürün veya hizmetin tanıtımını yapmak ve tekrarlayan işlemler yapmak işletme gelir vergisi kapsamına girer.

Kripto işi sahibi veya günlük tüccar değilseniz, NFT'leriniz büyük olasılıkla yatırım geliri olarak vergilendirilecektir. Ayrıca, NFT satışlarından elde edilen sermaye kazançlarının %50'si, genellikle NFT alıp satan kişiler için geçerli olan sermaye kazançları vergisine tabidir. Nihayetinde, NFT vergileriyle ilgili net kurallar olmaksızın, Kanada Gelir Dairesi (Canada Revenue Agency/CRA) vergilere duruma göre karar verir (Ghaith, 2022:6).

4.5 Birleşik Krallık

Çoğu ülkede olduğu gibi Birleşik Krallık'ta da NFT vergileri için henüz ayrı bir mevzuat yoktur. İngiltere'de gelir, gümrük ve vergilerden sorumlu kurum (Her Majesty's Revenue and Customs /HMRC), NFT'leri kriptodan ayrı bir varlık olarak sınıflandırırken, yalnızca kripto için vergi yönergeleri yayınladı. Bu koşullar altında, NFT işlemlerinden elde edilen kar ve zararların sermaye kazançları vergisine tabi olacağını varsaymak güvenlidir. Diğer bir deyişle, NFT'leri kâr amacıyla satarsanız elde tutma süresine göre değişen oranlarda değer artış kazancı vergisi ödemeniz gerekir. Öte yandan, NFT'ler oluşturmak ve satmak gelir vergisine tabi olacaktır. Ayrıca, HMRC bunu bir varlığın elden çıkarılması olarak gördüğünden, NFT'lerin takas edilmesi ve hediye edilmesi de vergiye tabidir.

4.6 Avrupa Birliği

Avrupa Birliği, kripto varlıklarının üye ülkelerde yeterince vergilendirilmesini sağlamak için önlemler alıyor. Geçen Aralık ayında Avrupa Komisyonu, kripto sektöründe vergi sahtekarlığı ve kaçakçılığıyla mücadele etmek için yeni vergi kuralları önerdi (Pinkse vd.,2022:3) Yasa kabul edilirse, tüm dijital varlık hizmet sağlayıcılarının AB'de ikamet edenlerin kripto ile ilgili işlemlerini ulusal vergi makamlarına bildirmesini gerektirecek. Bu kurallar, stablecoin'ler, NFT'ler ve diğer dijital varlıklar için de geçerli olacaktır. Önerilen tasarıda, "Kripto varlık yatırımları yoluyla kazanılan geliri bildirme yükümlülüğü ve bu tür bilgilerin değişimi, Üye devletlerin vadesi gelen vergi gelirlerini tahsil etmek için eksiksiz bir bilgi seti almasına yardımcı olacaktır" şeklinde belirtmektedir.

4.7 ABD

ABD'nin vergi tahsilat kurumu olan İç Gelir Servisi (The Internal Revenue Service /IRS), Ekim 2022'de vergi kodlarını NFT'leri içerecek şekilde güncelledi (IRS,2024:1). Yeni Vergi Yönergesi Taslağı, varlık sınıflarını "sanal para biriminden" "dijital varlıklara" değiştirdi ve sabit paralardan, NFT'lerden açıkça bahsediyor. Ancak, NFT'lerin "koleksiyon" mu yoksa "emtia" mı olduğu konusunda hala çok fazla kafa karışıklığı var. IRC Bölüm 408(m)(2) uyarınca, yalnızca "maddi kişisel mülk" "tahsilat" olarak kabul edilir. Bu arada, önerilen bir 2022 kripto faturası, NFT'leri "meta" olarak tanımlamaya çalışıyor. Sonuç olarak, NFT'ler Emtia Vadeli İşlemler Ticaret Komisyonu (CFTC) altına girecektir. ABD'de kripto ile bir NFT satın almak, bir NFT satmak ve bir NFT'yi başka bir NFT ile değiştirmek, sermaye kazançları vergisi kapsamına girer. 15.000 ABD dolarının üzerindeki NFT'lerin hediye edilmesi de vergiye tabidir. Değer artış kazancı vergisi, elde tutma süresi boyunca değeri artan herhangi bir varlığın satışından elde edilen kazanç üzerinden ödenecek vergidir. IRS'ye göre, herhangi bir kriptonun değerindeki bir değişiklik, sermaye kazancı veya kaybına neden olabilir. Dolayısıyla, NFT'leri sattığınızda veya takas ettiğinizde ya da kripto bozdurduğunuzda, bunların tümü vergiye tabidir. Ancak vergi oranınızı belirleyen önemli bir faktör vardır: Elde tutma süresi. Açıklamak gerekirse, bir yıldan az tutulan NFT'ler kısa vadeli sermaye kazançları vergisine tabidir. 2023 vergi dilimlerine göre %10 ila %37 arasındadır. Bunun aksine, uzun vadeli sermaye kazançları vergi oranı, bir yıldan uzun süre elde tutulan NFT'ler için geçerlidir. Bunların %0, 15 veya %20 oranında daha düşük bir vergisi vardır.

SONUÇ

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte çevremizdeki dünyanın hızla değişmesi kaçınılmazdır. Metaverse'ün yükselişi ile sadece hayatlarımız değil, ekonomilerimiz de büyük ölçüde etkilenecektir. Sonuç olarak, bu tür değişikliklere sorunsuz bir şekilde uyum sağlamamıza yardımcı olmak için proaktif bir yaklaşım zorunludur. Hayal edilemez potansiyeli ile metaverse, karmaşık ve geniş kapsamlı bir tartışmanın konusu olmaya devam edecektir. Sanal dünyalar hala fiziksel dünyamızın bir parçasıdır ve bu nedenle yasalara, vergilere ve kurallara tabi olmaları gerekir.

Devletlerin vergi ilkeleri çerçevesinde ve dijital varlıklar üzerinde ortak bir zemin bulmak için paydaşlarla ilkeye dayalı diyaloglar kurması ve topluluklar oluşturması gerekir. Bu konuda hızlı hareket edenlerin bu kuralları koyma olasılığı daha yüksektir ve bu nedenle hükümetlerin özel sektörle ortaklık içinde bir yönetim çerçevesi oluşturmak için bir an önce harekete geçmeleri gerekir. Yetkililer, blok zinciri kullanarak vergi mükelleflerinin vergi kanunu gerekliliklerine uymasını kolaylaştırmalıdır. Verimli bir şekilde dijital dönüşümden yararlanmanın yolu, yapay zekâ gibi araçları vergi idareleri

kullanmalıdır. Bu nedenle hükümetler ekonominin işleyişini anlamalı ve farklı senaryolar için çözümler üretmelidir.

Meta veri deposu ve NFT'ler, yerleşik vergi kavramlarını ve vergi uyumluluğu işlevlerini temelden değiştirebilir. Bu, vergi makamları için çok büyük bir zorluk teşkil etse de bu değişikliği benimsemeleri halinde, vergi tahsilatını gerçek zamanlı uyum önlemleriyle otomatikleştirebilir, denetim ihtiyacını en aza indirebilir ve vergi sahtekarlığını azaltabilirler. Devletler, metaverse vergilendirme konularına derinlemesine girmezlerse ve bu ortamı işbirlikçi bir şekilde düzenlemek ve vergilendirmek için küresel kurallar oluşturmazlarsa, mahkemelerin bu konuda karar vermek zorunda hissederek kafa karıştırıcı ve ihtilafli hale gelmesi riski vardır. Düzenlenmemiş bir dijital evren, işletmelerin düzenlenmemiş bir ekonomiden yararlanmaları için ücretsiz bir geçiş anlamına gelir. Eğer bu gerçekleşirse, metaverse bir sonraki offshore vergi cenneti olabilir.

Buna göre, politika yapıcılar ve vergi makamları, meta veri tabanındaki işlemlerin vergilendirilebilirliği etrafındaki engelleri kaldırmak için acil çözümler üretmelidirler. Yürürlükteki hükümlerin yeniden gözden geçirilmesi veya vergilendirme açısından her yönü ayrıntılı olarak kapsayan tamamen yeni bir kılavuzlar dizisinin yayımlanması gerekir.

KAYNAKÇA

- Al-Ghaili, [A. M.](#), Kasım, [H.](#), Muhammed, N. Zeynuddin E.-H. Bin Hassan, Osman [M.](#) Tharik, J. H. .; Rafiziana M. K., Şayea, İ., “A Review of Metaverse’s Definitions, Architecture, Applications, Challenges, Issues, Solutions, and Future Trends”, <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/996660>
- Ambolis D. (2023). Key Differences Between NFT And The Metaverse And How They Matter, <https://blockchainmagazine.net/key-differences-between-nft-and-the-metaverse-and-how-they-matter/>
- Arora, K. Sharma S. (2022). All about complicate status of Metaverse and GST <https://www.taxmann.com/post/blog/all-about-complicated-status-of-metaverse-and-gst/>
- BasuMallick, C. (2022). What Is the Metaverse? Meaning, Features, and Importance, https://www.spiceworks.com/tech/artificial-intelligence/articles/what-is-metaverse/#_002
- Berg, R. V.D. & Henrik Stipdonk, H. (2022). Tax Problems Become More Complex When Entering the Metaverse, Bloomberg Tax (Sept. 13, 2022, 2:45 AM), <https://news.bloombergtax.com/tax-insights-and-commentary/tax-problems-become-more-complex-when-entering-the-metaverse>.
- Bhandari, S. (2023). “NFT vs Metaverse: Difference and Comparison”, https://askanydifference.com/difference-between-nft-and-metaverse/#google_vignette
- Busch, K. E., (2022). Non-Fungible Tokens (NFTs). Congressional Research Service (CRS) Reports and Issue Briefs, <https://go.gale.com/ps/i.do?p=AONE&u=gaziosmanpasa&v=2.1&it=r&id=GALE%7CA713735900&inPS=true&linkSource=interlink&sid=bookmark-AONE>
- Darós, V. José, C. (2022). Nfts AS A Financial Asset “http://repositori.uji.es/xmlui/bitstream/handle/10234/198488/TFG_2022_ClaramuntDaros_VicenteJose.pdf”
- Ghaith, S. (2022). NFTs: How are Non-Fungible Tokens Taxed in Canada?, <https://accountingtoronto.ca/how-are-non-fungible-tokens-taxed-in-canada/>
- IRS, (2024). Decides On Tax Rules for NFTs: Here’s what you should know, <https://nftevening.com/irs-decides-on-tax-rules-for-nfts-heres-what-you-should-know/>
- Kim, Y.N. (2023). Taxing The Metaverse , Georgetown Law Journal ,Cardozo Legal Studies Research Paper No.724, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4549974
- Owens, J., Costa, N., O. (2022), “The Tax Treatment of the Metaverse Economy and the Potential for a New Offshore Tax Haven”, <https://www.taxnotes.com/featured-analysis/tax-treatment-metaverse-economy-and-potential-new-offshore-tax-haven/2022/07/29/7dq5l#sec-2>

- Pepijn Pinkse, P., Poel, B., Tol, D., Djankov, N., Kitsz, N. (2022). New Transparency Rules Require Service Providers To Report Crypto-Asset Transactions, <https://www.loyensloeff.com/insights/news--events/news/new-transparency-rules-require-service-providers-to-report-crypto-asset-transactions>
- Purswani, A. (2023), "Features of Metaverse", <https://www.codingninjas.com/studio/library/features-of-metaverse>
- Ravi, R. (2024) The Ultimate Guide To Paying NFT Taxes Around The World, <https://nftevening.com/the-ultimate-guide-to-paying-nft-taxes-around-the-world/>
- Robinson, J. (2022). Exploring The Metaverse And The Digital Future, <https://www.gsma.com/asia-pacific/wp-content/uploads/2022/02/270222-Exploring-the-metaverse-and-the-digital-future.pdf>
- Simontacchi, S., Saverio, F. S. and Lorenzi, U. (2022). Tax Aspects of the Metaverse: Is a Pillar Three Coming?, *International Transfer Pricing Journal* September/October, <http://www.efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://library.ddtc.co.id/repository/1%20Tax%20Aspects%20of%20the%20Metaverse.pdf>
- Song, C., Shin, S.Y., Kwang, S. S., (2023). Exploring the Key Characteristics and Theoretical Framework for Research on the Metaverse, <https://www.mdpi.com/2076-3417/13/13/7628>
- Teshirogi, Kei. (2022). NFT Mechanism and Legal Issues of NFT Transactions <https://www.toprankedlegal.com/nft-mechanism-and-legal-issues-of-nft-transactions/>
- Tomás, D., V., (2023). The illusion of the metaverse and meta-economy, https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1057521923000765?casa_token=HQnQLJB1vngAAAAA:EsTn4CwuPh-83N3ot-9MVbmHr5Reh67JPgekQ7ZyRkTag2fe1dCOMdmbdVY9g8Y3fk8IUpnvI1Q
- Wani, M., Rebecca E. L. (2022). Non-Fungible Tokens (NFTs): Legal, Tax And Accounting Considerations You Need To Know, file:///C:/Users/Lenova/Desktop/NFT%20lerin%20Vergilendirilmesi/Legal_Tax_Accounting_for_NFTs_PwC_1639461370.pdf
- Weston, G. (2022). Know the Key Features of Metaverse, <https://101blockchains.com/metaverse-features/>, Chiradeep Basu Mallick (2022) What Is the Metaverse? Meaning, Features, and Importance. https://www.spiceworks.com/tech/artificial-intelligence/articles/what-is-metaverse/#_002
- Yadav, C. (2022) "Difference Between NFT and Metaverse" <https://askanydifference.com/difference-between-nft-and-metaverse/>



Gönderiliş Tarihi: 27/11/2023
Kabul Tarihi: 20/06/2024
ORCID 0000-0001-5071-7059
ORCID 0000-0003-0794-0225

28. DÖNEM TBMM'DEKİ SİYASİ PARTİLERİN ÇEVRE POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ: STRATEJİLER VE ÖNERİLER

Gülnur ATAKLI DEMİRALP¹
Yavuz ACUNGİL²

ÖZ

Bu çalışmada 14 Mayıs 2023 Türkiye genel seçim sonuçlarına göre TBMM 28. Dönemi'nde Mecliste temsil hakkı kazanan ilk beş siyasi partinin çevre ile ilgili politikaları irdelenmektedir. Bu çalışmanın amacı, siyasi partilerin parti programları temel alınarak çevre sorunlarına bakış açılarını, çözüme ilişkin önerilerini ve bu konuya ne kadar önem verdiklerini karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizinin kullanıldığı bu çalışmada, parti programları daha önce belirlenen temalar ve kodlar dâhilinde MAXQDA 2022 Nitel Veri Analizi programı kullanılarak sayısallaştırılmıştır ve frekans sıklığına ilişkin veriler her bir parti için ortaya konulmuştur. Partilerin çevre politikalarının benzerlik ve farklılıklara sahip olduğu, her bir partinin farklı araçlar ve stratejilerle çevre politikalarını oluşturdukları ve genel olarak çevreye ilişkin sorunların birbirinden bağımsız olarak ele alındığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Çevre Politikası, Siyasi Parti, Siyasi Parti Programı, Ekoloji.

JEL Kodları: O13, Q38, Q48, Q50

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ENVIRONMENTAL POLICIES OF POLITICAL PARTIES IN THE 28TH TERM TURKISH GRAND NATIONAL ASSEMBLY: STRATEGIES AND RECOMMENDATIONS

ABSTRACT

This study examines the environmental policies of the first five political parties that won the right to represent in the Parliament in the 28th Term of the Turkish Grand National Assembly according to the results of the general elections held on May 14, 2023. This study aims to comparatively reveal political parties' perspectives on environmental problems, their suggestions for solutions, and how much importance they attach to this issue based on their party programs. In this study, which used document analysis, one of the qualitative research methods, party programs were digitized using MAXQDA 2022 Qualitative Data Analysis program within the previously determined themes and codes, and data on frequency frequency was presented for each party. It has been observed that the parties' environmental policies have similarities and differences, that each party formulates its environmental policies with different tools and strategies, and that environmental problems are generally addressed independently of each other.

Keywords: Environment, Environmental Policy, Political Party, Political Party Program, Ecology.

JEL Codes: O13, Q38, Q48, Q50

¹ Doktora Öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, gulnur.atakli@gmail.com

² Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, yavuz.acungil@gop.edu.tr

1.GİRİŞ

Çevre, Türk Dil Kurumu sözlüğünde “Bir şeyin yakını, dolayı, etraf, periferi” olarak ifade edilmektedir. Diğer yandan çevre, doğal dünya ya da doğa ile eşanlımlı kullanıldığında, doğadaki canlı ve cansız tüm varlıkları, bunların birbirleriyle olan ilişkilerini ve etkileşimlerini içermektedir. Canlı yaşamına etki eden tüm etmenlerin çevreyi oluşturan öğeler olarak kabul edildiği bu geniş tanımda canlı ve cansız tüm varlıklar çevre kavramının içinde yer almaktadır (Keleş, 2015:19). İnsan söz konusu olduğunda ise insanın etkileşim içinde olduğu doğal ve yapılı tüm öğelere bir gönderme yapılmaktadır ve bu durumda sadece doğal çevre değil, yapılı çevre, kentsel çevre gibi insan yapımı birçok öge çevre kavramının içine girmektedir (Çoban, 2020:53; Keleş, 2015:19). Bu araştırmada çevre, yapılı çevreyi de kapsayan şekliyle, canlı ve cansız tüm varlıkları içeren anlamıyla kullanılmaktadır.

İnsanın doğaya müdahalesinde ve doğadan yararlanma sürecinde ortaya çıkan tüm olumsuz durumlar çevre sorunları içerisinde yer almaktadır. Bu bağlamda klasik tanımda yer alan hızlı nüfus artışı, sanayileşme, enerji üretimi ve tüketimi, kentleşme gibi birçok sebeple doğada oluşan tahribatlar çevre sorunu olarak ifade edilebilir (Mutlu, 2001:31-47). “Çevre” bir politika nesnesi olarak çerçeveslendiğinde, çevre sorunlarının tespiti, insan-çevre ilişkisine nasıl bakılacağı, çevre sorunlarının çözümüne ilişkin olarak ortaya konulan hedefler ve bu hedeflere ulaşmak üzere oluşturulan eylemler önem kazanmaktadır (Keleş vd., 2015:243). Büyük ölçekte bakıldığında çevre politikası çevre ile ilgili hedefler ve eylemler içeren “ormancılık”, “tarım”, “iklim değişikliği”, “kentleşme”, “ulaşım”, “enerji” “doğal kaynaklar ve madenler”, “su”, “hayvan hakları”, “biyolojik çeşitlilik”, “katı ve sıvı atık”, “sanayi” gibi birçok politika alanlarıyla ilişkilidir ve sınırlarının çizilmesi zor bir alandır. Çevre sorunlarının yerel ve ulusal dışında bir de küresel boyutunun olması diğer bir zorluktur. Dolayısıyla çevre politikalarının birçok sektörü kapsayacak ve tüm boyutları içerecek şekilde bütüncül bir yaklaşımla oluşturulması bir zorunluluktur.

Öncesinde yerel ölçekli olduğu düşünülen, kalkınma süreci içerisinde çözülebilir bir sorun olarak görülen ve gerekli önem verilmeyen çevre sorunları, Avrupa’da 1960’lı yılların sonlarına doğru ortaya çıkmaya başlamış ve 1970’lere gelindiğinde uluslararası boyutta bir sorun olarak görülmeye başlanmıştır. 1970’li yıllar çevre sorunlarının siyasetin gündemine girdiği yıllar olarak tanımlanmaktadır (Çoban, 2002:4) ve “çevre” bu dönemde uluslararası birçok gelişim nedeniyle bir politika nesnesi haline gelmiştir (Güleç ve Sürmeli, 2014:22). Bu yıllardan itibaren aşırı kaynak tüketimi sonucu oluşan çevresel yıkım artık göz ardı edilemeyecek bir duruma gelmiş ve sorunun bir an önce çözülmesi gereği ortaya çıkmıştır (Kaypak, 2011:23). Kalkınmanın doğal çevreyi nasıl bozduğunu ortaya koyan ilk önemli uyarı niteliğindeki çalışma Büyümenin Sınırları Raporu’dur. 1972 yılında yayınlanan bu raporun iddiası nüfus artış hızı ve sanayileşmenin hızı kesilmezse 150 yıl içerisinde dünyanın yaşanılabilir bir yer olmaktan çıkacağı; eğer bunun önüne geçilmek isteniyorsa da nüfus artış hızının ve ekonomik büyümenin yavaşlatılması gerektiğidir (Keleş, 2015:85). Massachusetts Teknoloji Enstitüsü’nde farklı disiplinlerden uzmanların ortak çalışması sonucunda ortaya çıkan bu rapor, çevre sorunları ile ekonominin bir araya getirildiği ilk küresel model olarak tanımlanmaktadır (Çelikyay, 2021:196). Yine 1972’de Stockholm’de yapılan Birleşmiş Milletler Çevre Konferansında, zengin ve yoksul ülkelerin çevre sorunlarına farklı bakış açıları ortaya konulmuş, çevre sorunlarının temelindeki kirlenmenin ekonomik gelişmişlik ile ilişkisi kurulmuştur (Keleş, 2015:68). Hızlı nüfus artışının çevre üzerinde baskı yarattığının vurgulandığı Stockholm Bildirisi’nde insanın özgür ve eşitlikçi fırsatlar sunulan düzgün çevre koşullarında rahatça yaşayabilmesi bir hak olarak görülmüş ve yaşam kalitesinin artırılmasının ekonomik ve toplumsal gelişme ile sağlanabileceği ifade edilmiştir (Keleş, 2015: 87-88). “Sürdürülebilirlik” kavramının temel dayanaklarının ifade edildiği bildiriye, doğal çevrenin taşıma kapasitesini belirleyen ilkeler ortaya konulmuştur. Sadece bugünün değil gelecek kuşakların da kaynak gereksinimlerini gözeterek yöntemlerin uygulanması ve planlamaların yapılmasına; çevre ile ekonomik gelişme/ toplumsal gelişme/ kalkınma arasındaki bağların kurulmasına olanak verecek ilkeler belirlenmiştir (Kaypak, 2011: 23). Çevre sorunlarının çözülmesi ve önlenmesi amacıyla gerçekleştirilen ilk bilimsel konferans niteliğinde olan Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı ülkelerin uygulayacakları çevre politikalarının şekillenmesinde büyük öneme sahiptir (Kaplan, 1999:103). Türkiye’de çevre politikalarının oluşturulması ve çevre ile ilgili yeni bakış açısının bürokraside yaygınlık kazanmasında 1972’deki

Stockholm Konferansının etkisinin olduğu kabul edilmektedir. Zira konferans sonrasında çevre sorunlarının çözümü için yeni kurumsal yapılanmalara gidilmiş ve Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı kurulmuştur (Orhan, 2013:16). 1982 Anayasası'nda "çevre" konusu doğrudan ele alınmış, 1983'de 2872 Sayılı Çevre Yasası, 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu, 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası ve 1990'da 3621 Sayılı Kıyı Kanunu gibi kanunlarla çevreyi korumak üzere adımlar atılmıştır (Çelikyay, 2021:191). Tarihsel süreçte Türkiye'deki hükümetlerin ve siyasi partilerin de çevre konusunu gündeme alarak politikalar ürettikleri ve farklı politika belgeleriyle bunları ifade ettikleri görülmüştür.

Siyasi Partiler Kanunu'nun 3. Maddesi'nde siyasi partilerin tanımı yapılmış ve bu tanım içerisinde partilerin tüzüklerinde ve programlarında belirtilen görüşler doğrultusunda çalışmalar yaptıkları ifade edilmiştir. Kamuoyunun desteğini ve oylarını almak üzere siyasi partilerin destekledikleri resmi ilkeler bütünü şeklinde ifade edilen parti programları partilerin yapmayı hedefledikleri faaliyetleri yazılı olarak sundukları resmi politika belgeleridir. Siyasi partilerin tüzel kişilik kazanmak için İçişleri Bakanlığı'na verecekleri zorunlu belgelerden biri olan parti programları dışında faaliyette bulunamayacakları da yine bu kanunda belirtilmiştir. Siyasal iletişim araçlarından birisi olan parti programları, partilerin siyasal duruşlarının yansıması olarak ortaya çıkan ve farklı konularda kamu politikaları içeren önemli belgelerdir. Gül'e (2015:24) göre kamu politikası, toplumsal bir sorunun ya da ihtiyacın gündeme getirilmesi; sorunun çözümü ve ihtiyacın giderilmesi konusunda kamu aktörlerinin planlı kararlarını ve eylemleri içerir. Parti programlarında türlü konularda problemler ortaya konulmakta, sorunun giderilmesi veya ihtiyacın görülmesi noktasında yapılması ya da yapılmaması gereken faaliyetler belirtilmektedir. Bu araştırma, partilerin çevre sorunlarını nasıl gördüklerini, çevre sorunların çözümüne ilişkin önerilerini ve hedeflerini parti programları sınırları dâhilinde bütüncül bakış açısıyla ortaya koyma çabası taşımaktadır.

Ülkemizde faaliyet gösteren siyasi partilerin tüzükleri, programları ve seçim beyannameleri farklı temalarda içerik analizine tabi tutularak birçok araştırmaya konu olmuştur. 2007 Genel Seçimleri sonrasında TBMM'de temsil edilen partilerin programlarının ilköğretim politikaları kapsamında incelendiği çalışma (Bulut ve Güven, 2010), 2007 seçimlerinde en yüksek oy alan 2 partinin kadın politikalarının parti programı kapsamında incelendiği çalışma (Terkan, 2010), 2011 seçimleri sonrasında siyasi partilerin çevre ve orman politikalarını parti programları üzerinden incelediği çalışma (Atmış ve Günşen, 2011) ve TBMM'de 1980'den beri grup oluşturan partilerin tarım, turizm ve sanayi konularının incelendiği çalışma (Çetin, 2012) parti programları üzerinden yapılan çalışmalardan örneklerdir. Balun (2022) TBMM'de en yüksek temsil hakkını elinde bulunduran iki partinin sosyal politikalarını programları dahilinde karşılaştırmış, benzerlik ve ayrışmaları ortaya koymaya çalışmıştır. Çevre temasıyla ilgili olarak Ulukuş (2023) Haziran 2018 seçimleri sonrasında kurulan dört siyasi partinin parti programlarını ve genel başkan söylemlerini çevre ve ekoloji konusunda incelemiştir. Gürçam'ın (2023) 14 Mayıs 2023 seçimlerinin en yüksek oy oranına sahip iki partisinin iklim krizine ilişkin politika ve stratejilerini parti programı ve seçim beyannameleri dahilinde incelediği çalışması çevre konusunda bir diğer çalışmadır. Seçim beyannameleri üzerinden yapılan araştırmalardan diğer örnekler ise şöyledir: Tijek (2015) Haziran 2015 seçimlerinin en etkin iki partisinin seçim beyannamelerindeki sosyal politikaları incelemiştir. Tuğsuz ve Yılmaz (2015) ile Ceylan ve Uslu'nun (2019) çalışmasında partilerin göç ve iltica politikaları Haziran 2015 genel seçimleri öncesi ve sonrası grup oluşturan partilerin seçim beyannameleri kapsamında tartışılmıştır. Yıldırım ve diğerleri (2016) Haziran 2015 seçim sonrası partilerin turizm politikalarını, Sayın ve Gümüş (2016) ise engelli vatandaşlara ilişkin politikaları partilerin seçim beyannameleri üzerinden incelenmiştir. Kasım 2015 erken genel seçimine katılan partilerle ilgili çalışmalara da Haspolat'ın (2015) TBMM'de grup oluşturan partilerin kadına yönelik politikalarının seçim beyannamesi üzerinden incelendiği çalışması ve eğitim politikalarını inceleyen Polat, Akkaya ve Binici'nin (2016) çalışması örnek verilebilir.

Yapılan bu araştırma ile yukarıda belirtilen çalışmalardan farklı olarak literatürde sıklıkla ifade edilen çevre sorunlarına, çevre ile ilişkisi olan enerji, sanayi, tarım, ulaşım, orman gibi birçok sektörü kapsayan çok boyutlu bir şekilde bütüncül bir yaklaşımla bakılması hedeflenmiştir.

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Parti programları siyasi partilerin seçmene ulaşmak için türlü konularda görüşlerini ve hedeflerini belirledikleri etkili bir yazılı belgedir. Siyasi partilerin çevre ile ilgili politikalarının parti programları çerçevesinde irdelendiği bu araştırmanın öncelikli hedefi, siyasi partilerin parti programlarında çevre konusuna ne kadar yer verdiklerine dikkat çekmektir. İktidar ve muhalefet partilerinin çevreye ilişkin yaklaşımlarının nasıl olduğu, çevre sorunlarını nasıl algıladıkları, çözümleri ne şekilde ürettikleri ya da hangi sorunları görmezden geldikleri önemlidir. Araştırmada siyasi partilerin neleri çevre sorunu olarak tanımladıkları, çevre sorunlarına nasıl baktıkları, ekonomik kalkınma/ çevre arasındaki ilişkiyi nasıl yorumladıkları, çevre sorunlarının çözümüne ilişkin önerileri parti programları sınırları dahilinde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma, çevre ile ilgili kurulabilen tüm politika alanlarının taranmasıyla oluşan genel tabloyu sunmak amacıyla yapılmıştır.

Siyasi partilerin programları ve seçim beyannameleri çevre, ekoloji, ekonomi, tarım, orman, afet, göç, turizm politikaları, eğitim politikaları gibi birçok başlıkta ayrı ayrı incelenmiş olsa da çevre ile ilgili politika ve stratejileri bütüncül olarak değerlendiren bir araştırmaya rastlanmamaktadır. Bu çalışmada parti programlarındaki çevre politikaları sadece “çevre” genel başlığı altında incelenmemiştir. Parti programları çevre ile ilgili hedefler ve eylemler içeren “ormancılık”, “tarım”, “iklim değişikliği”, “kentleşme”, “ulaşım”, “enerji” “doğal kaynaklar ve madenler”, “su”, “hayvan hakları”, “biyolojik çeşitlilik”, “katı ve sıvı atık”, “sanayi” gibi alanlarda üretilen politikalar kapsamında birçok tema ve alt kodlarla analiz edildiği için literatüre olumlu bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2.2. Yöntem

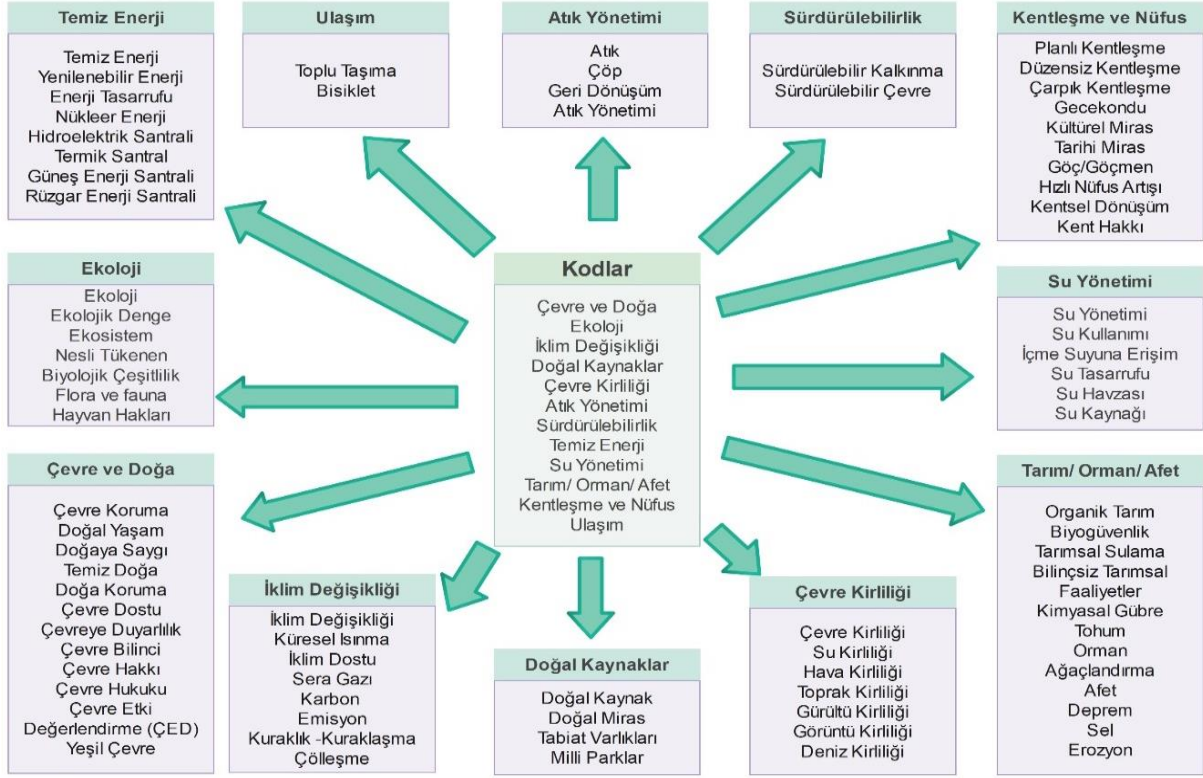
Siyasi Partilerin programlarındaki çevre politikalarının bütüncül bir bakışla ele alındığı bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Nitel araştırma türü gözlem, görüşme ya da doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerine dayanmaktadır (Sak ve diğerleri, 2021: 229) ve doküman analizi de yazılı belgelerin toplanması ve incelenmesi olarak ifade edilmektedir (Seyidoğlu, 2016). Siyasi partilerin resmi internet sitelerinden ve TBMM kütüphanesinden elde edilen parti programlarındaki farklılıkları ve benzerlikleri tespit etmek için içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Literatürde ve dokümanlarda yapılan inceleme sonucunda çalışmanın amacına uygun olarak çevre unsurlarını oluşturan ana temalar belirlenmiş, parti programlarının çevre ile ilişkilendirilmesine çalışılmıştır. Temalar altında farklı kelime ve kelime öbekleri belirlenerek alt kodlar oluşturulmuş ve siyasi partilerin programları bu kodlar dâhilinde taranarak kavramların tekrarlanma sıklıkları ortaya konulmuştur. Verileri bölümlere ayırarak incelemeyi ve karşılaştırmayı olanaklı kılan kodlama yöntemi, verilerin araştırma konularına uygun şekilde isimlendirilerek sınıflandırılması olarak ifade edilmektedir (Karataş, 2015:74). Bu araştırmada temalar literatür araştırması sonucunda çevre ile ilişkisi kurulan “Çevre ve Doğa, Ekoloji, İklim Değişikliği, Doğal Kaynaklar, Çevre Kirliliği, Atık Yönetimi, Sürdürülebilirlik, Temiz Enerji, Su yönetimi, Tarım/Orman/Afet, Kentleşme ve Nüfus, Ulaşım” olarak alt kodları ile birlikte belirlenmiştir. Parti programları belirlenen temalar ve kodlar dahilinde MAXQDA 2022 Nitel Veri Analizi programı kullanılarak sayısallaştırılmıştır ve frekans sıklığına ilişkin veriler her bir parti için ortaya konulmuştur. Ortaya konulan bu veriler ışığında her bir partinin çevreye ilişkin bakış açıları irdelenerek yazarlar tarafından yorumlanmış, partilerin araştırma kapsamındaki öncelikli konuları tespit edilmeye çalışılmış ve birbirleriyle karşılaştırılmıştır.

Genel literatür araştırmasında ve partilerin programlarında çevre teması ve sorunlarıyla ilişkili birçok başlık tespit edilmiştir. Bu başlıkları daha da çoğaltmak mümkündür. Bu çalışmadaki kullanılan temalar ve alt kodlar Şekil 1’ de herhangi bir öncelik gözetilmeden listelenmiştir. Çalışmada belirlenen kodlar dahilinde taramalar yapılırken çıkan sonuçlar yeniden değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Örneğin “afet” kodu aranırken “kıyafet” ya da “orman” kodu aranırken “performans” şeklinde çıkan sonuçlar tek tek araştırmada elenmiş, çevre ana başlığı ile ilişkisi olmayan veriler içerik analizinde elenmiştir. Ayrıca tüm alt kodlar hem tabloda bulunduğu şekliyle hem de yalın halleriyle analize dahil edilmiştir.

Araştırmada geçerlik ve güvenilirlik kriterlerinin sağlanmasında örneklemin doğru seçilmesi

ve kategorilerin daha sonra farklı araştırmacıların aynı sonuçlara ulaşabilmesi açısından açıkça tanımlanması ve içerik analizinde kodlama ve kategorilerin net şekilde ortaya konulması gerektiği belirtilmektedir (Karataş, 2015: 76-78). Araştırma kapsamına alınan siyasi partilerin sayıca meclisin % 90'ını temsil etmesi; temaların ve alt kodların açıkça belirtilmesi ve araştırmanın tekrarının mümkün olması nedeniyle çalışmanın geçerlik ve güvenilirlik unsurlarını kapsadığı düşünölmektedir.

Şekil 1- Temalar ve alt kodlar



Kaynak: Literatür taraması sonrasında yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki Şekil 1’de göröldüğü gibi temalara, kodlara ayrılarak analiz edilen, çevre ile ilişkilendirilebilecek tüm temalara değinen bir çalışmaya rastlanılmamış olmakla birlikte, literatürde siyasi partilerin çevre politikalarının konu edildiği araştırmalardan birkaçına aşağıda kısaca değinilmiştir.

Bağcı’nın (2022) “Avrupa’daki siyasi partilerin çevre politikalarının karşılaştırmalı analizi: Almanya, İngiltere ve Fransa örnekleri” çalışmasında partilerin “enerji” ve “çevre” politikaları karşılaştırılmıştır. Bu üç ülkenin yeşil teoriyi ideoloji olarak benimseyen ülkeler olmaları sebebiyle seçildiği belirtilen araştırmada her bir ülkeden “yeşil, milliyetçi, merkez sağ ve sol” olmak üzere 4 parti enerji ve çevre konusunda belirli başlıklar dahilinde analiz edilmiştir. Her bir ülkede de muhafazakâr partilerin politikaları ile yeşil partilerin politikalarının keskin bir şekilde ayrıştığı sonucuna varılmıştır.

Atmış ve Günşen’in (2011) çalışmasında 2011 yılı genel seçimlerine katılan partilerin seçim bildireleri “ormancılık politikaları” bakımından incelenmiştir. Siyasi partilerin ormancılık konusundaki politikalarını nicelik olarak ölçmek için ormancılık terimleri belirlenmiş ve bu terimlerin ne sıklıkla kullanıldığı “Partilerin kullandıkları ormancılıkla ilgili terimler” tablosunda gösterilmiştir. Yapılan analizde genel olarak partilerin ormancılık politikalarına önceki yıllara göre daha fazla yer verdikleri ancak tutarlı politikalara dayandırma konusunda ilerleme kaydetmedikleri sonucuna ulaşılmıştır (Atmış ve Günşen, 2011:191).

Batuhan (2020) “2018 Genel Seçimleri Siyasi Parti Beyannamelerinde Kentleşme ve Çevre Politikaları” başlıklı araştırmada partilerin seçim beyannamelerindeki kentleşme politikalarını “kamu yönetiminde ve yerel yönetimlerde reform”, “kentsel dönüşüm ve konut”, “katılım ve şeffaflık”, “imar

düzenlemeleri” ve “kentsel ulaşım” olmak üzere 6 başlıkta, çevre politikalarını da “kalkınma ve çevre”, “iklim değişikliği”, “enerji politikası”, “ÇED uygulamaları”, “Nükleer Enerji ve HES” ve “ormanlık alanlar” olarak belirlenen 6 başlık altında karşılaştırmıştır. Farklılıkların partilerin siyasi duruşlarına bağlandığı, benzerliklerin ise iyi uygulama örneklerinin ve uluslararası gündemin takibinden kaynaklanabileceğinin tespit edildiği çalışmada, politika önerileri ile pratikteki uygulamalarda farklılıklar olabileceğine dikkat çekilmiştir.

Şeşen ve Ertürk’ün “Türkiye’de 1990 Sonrası Çevre Politikalarının Seçim Beyannamelerine Yansımaları” (2017) başlıklı araştırmasında, partilerin 1990 yılı sonrasında yapılan genel ve yerel seçimlerdeki beyannameleri ve parti programları incelenerek çevreci öğelere verdikleri önem yorumlanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre partiler seçim beyannamelerinde çevre konusuna gittikçe daha fazla ve daha detaylı bir şekilde yer vermektedirler.

Evren’in (2023) çalışmasında Türkiye’de bulunan aktif siyasi partilerin tüzükleri ve programları afet yönetimi konusunda irdelenmiştir. Amacının karar vericilerin afet politikalarındaki eksiklikleri saptamak olarak ifade edildiği çalışmada, partilerin afet yönetimine ilişkin politikalar geliştirdiği ancak bütüncül afet yönetimini kapsayan bilinçli stratejilere dönüşmediği ifade edilmiştir (Evren, 2023: 221).

Şahin (2020) “Almanya’da Siyasi İdeoloji ve Çevre Koruma Politikaları Arasındaki Bağlantının Parti Bildirileri Bağlamında İncelenmesi” başlıklı araştırmasının amacını siyasal ideoloji ve çevre koruma politikaları arasında ilişkiyi açıklamak olarak belirtmiştir. Genel olarak sağ eğilimli partilerin çevre reformlarını reddetme, iklim değişikliğini inkâr gibi eğilimleri olup genelde iş ve ekonomi hayatına ilişkin politikalar ürettikleri, çevre koruma hareketlerinin daha çok sol eğilimli partilerden cesaret aldığı belirtilmekte ve Yeşiller Partisi’nin çalışmalarının bu genel eğilimi sınırlı ölçüde yansıttığı ifade edilmiştir. Ancak nötr ve pozitif oranların 5 partide de yakın olması şaşırtıcı bir tespit olarak ifade edilmiştir.

2.3. Araştırma Kapsamı ve Sınırlılıklar

2023 Haziran ayı itibari ile Türkiye’de faaliyet gösteren siyasi parti sayısı 132’dir (YCB, 2023) ve 28. Dönemde TBMM’de 14 siyasi parti bulunmaktadır (TBMM, 2023). Bu araştırma mecliste en yüksek milletvekili sayısı ile temsil edilen ilk 5 siyasi parti ile sınırlandırılmıştır. Araştırmanın kapsamını 28. Dönemde TBMM’de en yüksek milletvekili sayısı ile temsil edilen 5 siyasi partinin resmî web sitelerinden ve TBMM Kütüphanesi’nden elde edilen parti programları oluşturmaktadır. Adalet ve Kalkınma Partisi’nin 2002 yılından bu yana parti programını güncellemediği, bunun yerine resmi internet sitesindeki Hedef 2023 başlığı ile güncel parti politikalarını ve hedeflerini duyurduğu görülmüştür. İktidar partisi olması sebebiyle Adalet ve Kalkınma Partisi diğer partilerden farklı olarak hem parti programı hem de Hedef 2023 programı dâhilinde 2 şekilde analiz edilmiştir.

594 kişiden oluşan 28. Dönem Milletvekili sayısının partilere göre dağılımında, sandalye sayısı itibari ile ilk 5 sırada yer alan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK PARTİ), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi (YSP)³, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), İYİ Parti Milletvekili sayıları toplamı 535 milletvekilidir. Bu sayı meclisteki toplam milletvekili sayısının yaklaşık %90’ına denk gelmektedir (TBMM, 2023).

3. ANALİZ VE BULGULAR

Tablo 1’de partilerin programlarının sayfa sayıları ve yayınlanma yıllarına ilişkin bilgiler sunulmuştur. Sayfa sayıları itibari ile yapılan değerlendirmede en kapsamlı parti programının CHP’ye, en kısa parti programının ise İYİ Parti ’ye ait olduğu görülmüştür.

³ Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi 15 Ekim 2023 tarihinde düzenlediği 4. Olağanüstü Kongre'sinde adını "Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi (HEDEP)" olarak değiştirmiş olup, ayrı bir parti programı belirlenmediği ve 28. Dönem Milletvekili Genel Seçimlerine Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi olarak girildiği için araştırma tarihindeki şekilde tüm metin içerisinde parti ismi YSP şeklinde kullanılmıştır.

Tablo 1- Parti programlarının özellikleri

	AK PARTİ	CHP	YSP	MHP	İYİ Parti
Sayfa Sayısı	119	350	87	139	67
Yayınlanma Tarihi	2002	2008	2012	2009	2018

Parti programlarındaki çevre politikaları sadece “çevre” genel başlığı altında incelenmemiş, çevre ile ilgili hedefler ve eylemler içeren “ormancılık”, “tarım”, “iklim değişikliği”, “kentleşme”, “ulaşım”, “enerji” “doğal kaynaklar ve madenler”, “su”, “hayvan hakları”, “biyolojik çeşitlilik”, “katı ve sıvı atık”, “sanayi” gibi alanlarda ürettikleri politikalar kapsamında, Şekil 1’de belirtilen kodlamalar dâhilinde analiz edilmiştir.

Tablo 2- Parti programlarında çevre politikalarının frekans dağılımı

Temalar	AK PARTİ	CHP	YSP	MHP	İYİ Parti	Toplam
Çevre ve Doğa	37	175	163	37	49	461
Ekoloji	2	16	116	3	23	160
İklim Değişikliği	0	14	56	0	6	76
Doğal Kaynaklar	11	47	1	13	29	101
Çevre Kirliliği	2	12	51	5	5	75
Atık Yönetimi	2	12	1	1	1	17
Sürdürülebilirlik	8	35	20	18	18	99
Temiz Enerji	15	96	82	10	24	227
Su Yönetimi	1	50	16	8	3	78
Tarım/Orman/Afet	25	279	63	60	126	553
Kentleşme/ Nüfus	34	170	89	38	39	370
Ulaşım	6	28	21	7	13	75
Toplam	143	934	679	200	336	2292

Tablo 2’de, tüm partilerin verilerinde genel toplamda en sık “Tarım/Orman/Afet” temasının tekrarlandığı, bunu “Çevre ve Doğa” ve “Kentleşme ve Nüfus” temalarının takip ettiği görülmektedir. En az tekrarlanma sıklığı ise “Atık Yönetimi” konusundadır, bunu “Çevre Kirliliği” ve “Ulaşım” konuları takip etmektedir. Kod ayrımı yapılmaksızın tekrarlanma sayılarına bakıldığında ise çevre temalarının en çok CHP Parti Programında tekrar edildiği, sonrasında da YSP ve İYİ Parti’nin parti programlarında olduğu görülmüştür. “İklim Değişikliği” temasının hem AK PARTİ hem de MHP Parti programında hiç bulunmaması dikkat çekicidir.

3.1. Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AK PARTİ) Çevre Politikalarının Analizi

Adalet ve Kalkınma Partisi 2002 yılından bu yana iktidar partisi konumundadır. AK PARTİ’nin yasama ve yürütme yetkisine sahip olması nedeniyle çevre ile ilgili politikalarının uygulanabilirlik açısından önemi büyüktür. AK PARTİ parti programı 2002 yılına aittir, sonrasında güncellenmemiştir. Partinin iktidar partisi olması nedeniyle sonraki dönemlerde hedeflerini belirten söylemleri bulunmaktadır. Bu kapsamda AK PARTİ’nin 2002 parti programı yanında, resmi internet sitesinde yayınlanan ve sektörler göre ayrılmış olan Hedef 2023 bölümü araştırmaya dahil edilmiştir.

Tablo 3- AK PARTİ programı/hedef 2023 çevre politikalarının frekans dağılımı

Temalar	AK PARTİ Parti Programı	AK PARTİ Hedef 2023
Çevre ve Doğa	37	10
Ekoloji	2	1
İklim Değişikliği	0	5

Doğal Kaynaklar	11	0
Çevre Kirliliği	2	4
Atık Yönetimi	2	10
Sürdürülebilirlik	8	4
Temiz Enerji	15	6
Su Yönetimi	1	4
Tarım/Orman/Afet	25	10
Kentleşme/Nüfus	34	15
Ulaşım	6	9
Toplam	143	78

Kaynak: AK PARTİ Programı (Adalet ve Kalkınma Partisi, 2002) ve AK PARTİ Hedef 2023 verileri esas alınarak oluşturulmuştur.

AK PARTİ programında sırasıyla en fazla “Çevre ve Doğa” temasının tekrarlandığı bunu “Kentleşme ve Nüfus” ve “Tarım/Orman/Afet” temalarının takip ettiği görülmektedir. “İklim Değişikliği” temasının metinde hiç bulunmadığı ve “Su Yönetimi” temasının bir diğer en az tekrarlanan kod olduğu görülmüştür. Hedef 2023 programında ise en çok “Kentleşme ve Nüfus”, sonrasında da “Çevre ve Doğa”, “Atık Yönetimi” ve “Tarım/Orman/Afet” kodlarının aynı sıklıkla tekrar edildiği görülmüştür. Partinin 2023 Hedeflerinde “Doğal Kaynaklar” koduna hiç rastlanılmadığı, en az sıklık konusunda “Ekoloji” temasının bunu takip ettiği görülmüştür. Aradan geçen süre zarfında daha önce parti programında hiç konu edilmeyen “iklim değişikliği” temasının ve az konuşulan “atık” temasının daha sıklıkla ifade edildiği, “doğal kaynaklar” temasının ise ifade edilmediği görülmüştür.

Parti programı metninde çevre ile ilgili tüm konular irdelendiğinde yapılan tespitler aşağıda ifade edilmiştir. AK PARTİ parti programında 3. Bölümde “Ekonomi” ana başlığı altındaki “Tarım” bölümünde, doğal afetler karşısında çiftçilerin kayıplarının azaltılacağı belirtilmektedir. Tohum kalitesinin yükseltileceği ve ekolojik tarımın özendirileceği de hedefler arasında yer almaktadır (AK PARTİ, 2002:49). Aynı ana başlık altında ormancılık konusunda ise ulusal bir ormancılık politikası hedefiyle “Ormancılık Ana Planı” hazırlanacağı ve ormanların korunmasında orman bölgelerinde yaşayanların söz sahibi olmasının sağlanacağı ifade edilmektedir (AK PARTİ, 2002:50). Enerji politikaları bölümünde “Enerji Partimizin enerji politikasının temelinde, ... duyarlı olduğumuz çevreyi ve insan sağlığını korumak bulunmaktadır” denilmekte, hidrojen enerjisi geleceğin enerjisi olarak tespit edilerek bu konuda gelişmiş ülkelerle birlikte çalışmaların yapılacağı belirtilmektedir (AK PARTİ, 2002:50-51). Enerji kayıplarının ve israfının önlenmesine ilişkin projelerin destekleneceği ve yurt genelinde tasarruf bilincini geliştirecek çalışmaların yaygınlaştırılacağı söylenmekte; güneş, rüzgâr, jeotermal ve biomas enerji türleri ile yeni HES ve yerli kömüre dayalı çevreye zarar vermeyecek termik santrallerin kurulması için özel sektörün destekleneceği ifade edilmektedir. Çevre koruma önlemleri alınmak kaydıyla nükleer enerji santrallerinin kurulacağı da yine bu başlık altındaki konulardan birisidir (AK PARTİ, 2002:51). “Ulaştırma ve Haberleşme Başlığı” altında ise, deniz çevre koruma konularında meslek odaları ve STK’lar ile işbirliği yapılacağı konu edilmektedir (AK PARTİ, 2002:53).

5. Bölümde “Sosyal Politikalar” ana başlığı altındaki “Kentleşme ve Konut” bölümünde ise kentleşme ve konut sorununa ilişkin politikalar bulunmaktadır. Bu konularda çağdaş standartlara kavuşmanın önünde “iç göç” bir engel olarak tespit edilmektedir. Planlı kentlerin oluşturulmasında, sorunun kaynağı olarak belirtilen “Göç” olgusuna vurgu yapılmakta, çözümün göçe hazırlıklı bir kent planlamasıyla olanaklı hale geleceği belirtilmektedir. Yerel yönetimlerde köklü reformlar yapılarak şehirlerin alt yapı sorunlarının çözüleceği, kent planlarına aykırı kentleşmeye izin verilmeyeceği ifade edilmektedir. “Uzun vadeli programlarla şehirlerin yaşanabilir, sağlıklı, çevre güzelliği taşıyan mekanlar olması sağlanacak, geleneğimizden hareketle "bahçe-kent" kavramı yeniden ele alınacaktır” denilmekte ve kentsel değerlerin korunması için “kentli hakları ve kente karşı işlenen suçlar kavramı”nın geliştirileceği ifade edilmektedir (AK PARTİ, 2002:94).

Çalışmanın ana konusu olan “Çevre” konusu da “Sosyal Politikalar” ana başlığı altında yer almıştır. Çevre sorunlarına hem sağlıklı bir ortam oluşturulması hem de ulusal maliyetlerin azaltılması açısından bakıldığında ifade edildiği bu bölümde, çevre sorunlarının sanayileşme ve kırdan kente göç ile ortaya çıktığı, çevre maliyetlerinin sanayileşen ülkelerde ulusal refahı ciddi boyutta etkilediği belirtilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma hedefiyle birlikte kalkınmanın çevreye maliyetinin de en aza indirileceği ifade edilmiştir. “Sürdürülebilirlik” konusundaki söylem şu şekildedir:

“Gelecek kuşaklar tarafından da yararlanılacak doğal kaynakların ve çevrenin korunması, tekelleşmenin önlenmesi, bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi, yoksulların korunması, piyasalar tarafından sağlanmayan mal ve hizmetlerin üretilmesi ve kamusal alandaki tüm düzenlemelerin hakkaniyet ilkesine uygun yapılması amacıyla kamu kurum ve kuruluşları yükümlülükler üstlenecektir” (AK PARTİ, 2002:72).

Bu bölümde dikkat çeken bir diğer söylem “Atık” konusundadır:

“Türkiye ne kendi ürettiği ne de başka ülkelerden ithal edilen çevreye zararlı atıkların mezarlığı olmayacaktır. Çevreyi kirleten hiçbir kalkınma ya da üretim modeline müsamaha gösterilmeyecektir. Bilhassa eko-sistemler üzerinde toksik ve kalıcı etkileri bulunan endüstri atıklarının kontrol altına alınması ve arıtımının sağlanması suretiyle kirlenme oranı asgariye indirilecektir” (AK PARTİ, 2002:96).

Çevre sorunlarının çözümünde yerel yönetimlerin önemine değinilen bölümde, yerinden yönetimlerin aracı olacağı katılımcı demokrasi anlayışıyla hareket edilmesinin önemi ifade edilerek “Bunu temin için Yerel Yönetim ağırlıklı bir Çevre Yönetim Sistemi geliştirilecektir” denilmiştir. Çevre ile ilgili konularla sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapılacağı, vatandaşların her türlü şikayetlerinin dikkate alınacağı ve inisiyatif almalarının özendirileceği de belirtilmiştir (AK PARTİ, 2002:96). Uluslararası örgütlerin çevre konularındaki taleplerinin ve çalışmalarının dikkate alınacağı bu alanda belirlenen politikalarından bir diğeridir. Parti programında üzerinde durulan bir diğer konu “çevre bilinci”dir. Küçük yaştan itibaren çocuklara çevreye dair bilgilerin verileceği, çevre sevgisi ve sorumluluk duygularının aşılacağı öncelikli bir görev olarak ifade edilmiştir. “Çevre yaşanmaz hale geldikten sonra çevre bilincinden söz etmenin çok anlamlı olmadığı açıktır” ifadesiyle çevrenin bilincinin önemi ortaya konulmuştur. Tarımda kimyasal kullanımı ve ilaçlama ile ilgili standartlar oluşturulacağı ve denetlemelerin yapılacağı da çevre politikalarından biri olarak ifade edilmiştir. Son olarak da “Çevre sorunlarının çözümünde geleneksel çevre anlayışımız ve kültürümüzden yararlanılacaktır” ifadesine yer verilmiştir (AK PARTİ, 2002:97).

AK PARTİ Hedef 2023’de başlıklar halinde partinin hedefleri belirtilmektedir (AK PARTİ Hedef 2023, 2023). “Yaşanabilir Bir Çevre İçin” başlığı altında çevre ile ilgili birçok hedef belirlenmiştir. Hava kalitesinin AB standartlarında olacağı, hava kalitesinin ölçümü ve izlenmesi ile ilgili istasyonların sayılarının artırılacağı, iklim değişikliğine uyum ve sera gazı salımlarının azaltılması ile ilgili sektörel bazı politikalar geliştirileceği, AB standartlarına ilişkin Türkiye Ulusal Programı kapsamında Çevre konusundaki taahhütlerin yerine getirileceği, “ikim değişikliği, biyoçeşitlilik, çevre sağlığı ve sürdürülebilir kalkınma konularında AB standartları”nın sağlanacağı belirlenen hedeflerdendir. Ayrıca “Çerçeve Su Koruma, Temiz Hava, Doğa Koruma” konularında kanunlar düzenleneceği ve ülkemizin biyolojik çeşitlilik envanterinin çıkarılarak korunması için bilimsel ve teknolojik altyapının tesis edileceği belirtilmiştir. “Hava kalitesi, atık yönetimi, su kalitesi, doğa koruma, kimyasallar yönetimi, endüstriyel kirlilik kontrolü ve risk yönetimi, genetiği değiştirilmiş organizmalar, gürültü yönetimi gibi alanlarda AB çevre müktesebatına uyum çalışmaları tamamlanacak” hedefi de bu başlık altında ifade edilmiştir (AK PARTİ Yaşanabilir Bir Çevre, 2023).

Partinin 2023 Ulaşım vizyonu “..... konforlu, hızlı ve çevreye duyarlı hizmetlerin sunulduğu, sürdürülebilir bir ulaştırma hizmeti sunmaktır” şeklinde ifade edilmiştir. “Çevreci, Sağlıklı Ulaşım” başlığı altında, ulaşımdan kaynaklanan sera gazı salımı artış oranının % 11 azaltılacağı; çevreci taşıtların kullanımının yaygınlaştırılması için vergi düzenlemelerinin yapılacağı, büyükşehirlerde 150 km’den az olmayacak şekilde bisiklet yollarının yapılacağı, elektrikli demiryolunun yaygınlaştırılması suretiyle sera gazı emisyonunun azaltılacağı, ana ulaşım arterlerinin rüzgar ve güneş enerjisinden sağlanan enerji ile aydınlatılmasının yapılacağı belirtilmiştir (AK PARTİ Çevreci Sağlıklı Ulaşım, 2023).

Yenilenebilir enerji konusunda “Yenilenebilir enerjiyi artıracamız” söylemi altında rüzgâr enerjisine dayalı üretim kapasitesinin 2023 yılı itibari ile 20 kat artırılacağı; güneş enerjisi santralleri kurulacağı ve yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilen enerjinin tüm enerji üretimi içerisindeki payının %30'lara çıkarılacağı ifade edilmiştir (AK PARTİ Yenilenebilir Enerji, 2023).

“Tarihi dokuyu restorasyonla koruyacağız” başlığında kentlerin tarihi dokusunun korunması için çalışmaların yapılacağı belirtilerek Amasya, Safranbolu gibi örneklerin çoğaltılması hedeflenmiştir (AK PARTİ Tarihi Doku, 2023). “İstanbul Projeleri” hedefinde, toplu taşıma sistemlerinin entegrasyonunun yüksek oranda gerçekleştirileceği; toplu taşımada kullanılan araçların yarısının yenilenebilir enerji kaynakları kullanacak şekilde getirileceği; evsel atıkların % 80'inin geri dönüşümünün sağlanacağı; kişi başına düşen yeşil alan miktarının 7 metrekareye çıkarılacağı; binaların deprem nedeniyle sağlamlaştırılacağı veya yeniden inşa edileceği; UNESCO Dünya Mirası listesinde bulunan tarihi eserlerin restorasyonlarının yapılacağı belirtilmiştir (AK PARTİ İstanbul Projeleri, 2023).

AK PARTİ'nin “2023'e kadar 2 nükleer santral” söyleminde ise nükleer enerji santrali kurmakla ilgili çalışmaların devam ettirileceği ve 2 santralin hayata geçirileceği, birinin ise inşaatına başlanacağı ifade edilmiştir (AK PARTİ 2023'e kadar 2 Nükleer Santral, 2023).

“Afete hazırlıksız yakalanmaya son!” denilerek de mevcut kamu binalarının sağlamlaştırılması işlerinin tamamlanacağı; binalar dışında kentsel altyapının da sağlamlaştırılacağı belirtilmiş ve “Afet yönetimi çerçevesinde akıllı binalar, akıllı sokak-caddeler ve akıllı yerleşimler oluşturulacak, altyapıların emniyet sistemleri geliştirilecek” hedefi ortaya konulmuştur (AK PARTİ Afete Hazırlıksız Yakalanmaya Son, 2023).

Hedef 2023 içerisinde atıkların düzenlenmesi ile ilgili bir başlık da bulunmaktadır. Katı atık depolama tesislerinin yaygınlaştırılacağı; ambalaj atıklarının geri dönüşüm oranının artırılacağı, atıkların geri dönüşümü yoluyla elektrik üretilmesi konusundaki çalışmalara hız verileceği belirtilmiştir (AK PARTİ Atıklara Düzenleme, 2023). Turizm altyapısı ile ilgili hedeflerde yeni atık arıtma tesislerinin, katı atık bertaraf sistemlerinin yapılacağı ve kullanma suyu ile ilgili hatların yapılacağı ifade edilmiştir (AK PARTİ Turizmi Geliştirmek İçin Altyapı, 2023).

Hedef 2023 programında “İki kat ormanımız olacak” başlığı altında belirtilen hedefler ise, orman alanlarının ülkenin toplam alanının %30'una çıkarılacağı; milli park, tabiat parkı ve kent ormanlarının sayılarının artırılacağı şeklindedir (AK PARTİ İki Kat Ormanımız Olacak, 2023).

“Her şehir bir marka” hedefinde de “Her şehrimizi bir marka şehir yapmak için çevre ve şehircilik hamlelerimiz sürecektir. Başta AB standartları olmak üzere Kyoto Protokolü ve Meksika Cancun İklim Değişikliği Konferansı kararlarını ‘tavizsiz’ hayata geçireceğiz” söylemi bulunmaktadır (AK PARTİ, Her Şehir Bir Marka, 2023).

3.2. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Çevre Politikalarının Analizi

Tablo 2 verilerine göre “Çağdaş Türkiye İçin Değişim Cumhuriyet Halk Partisi Programı” olarak isimlendirilen CHP Parti programında sırasıyla en sık “Tarım/Orman/Afet”, “Çevre ve Doğa” ve “Kentleşme ve Nüfus” kodlarının tekrar edildiği görülmüştür. En az tekrar edilme sıralamasında “Çevre Kirliliği”, “Afet Yönetimi” kodlarının aynı sıklıkla kullanıldığı, bunu “İklim Değişikliği” kodunun izlediği tespit edilmiştir.

CHP Parti Programı (Cumhuriyet Halk Partisi, 2008) içerisinde çevre ile ilgili politikalar parti programının içerisinde farklı bölümlerde tespit edilmiştir. “Kamu Yönetimi” başlıklı 3. Bölüm içerisinde “Planlı, Sağlıklı Kentleşme”, “Sağlıklı Kentleşme”, “Konut Hakkı ve Kentsel Dönüşüm”, “Depreme Hazırlıklı Kentler” alt başlıklarında bulunan politikalar altında çevreye ilişkin aşağıdaki bölümler tespit edilmiştir. Kentlerin fiziksel ve sosyal altyapısı ile birlikte doğal, tarihi ve kültürel özelliklerinin korunması, alt yapısıyla, çevresel değerleriyle ve tarihsel özellikleriyle birlikte sağlıklı, ekonomik, çağdaş kentlerin oluşturulması hedef olarak belirlenmiştir (CHP, 2008:102). Arıtma tesisi olmayan yerlerde biyolojik ve kimyasal arıtma tesislerinin yapılacağı; çöp toplama, geri dönüşüm ve katı atık tesislerinin kurulmasına öncelik verileceği; kentlerin sağlıklı içme suyu ihtiyacı için master planların hazırlanacağı; su havzalarında yapılaşmaya izin verilmeyeceği, yeni yasal düzenlemelerle yeraltı sularının kullanımına düzenleme getirileceği belirtilmiştir (CHP, 2008: 104). Kentsel altyapının

önceden planlanacağı ve bu şekilde kentsel gelişmenin önünde gideceği (CHP, 2008:103); bölgesel kalkınma planları ile tarım ve kırsal kalkınma projelerinin uygulanması sonucunda kırdan kente geri dönüş sürecinin özendirileceği ve göçün yarattığı çarpık kentleşme sorununun giderileceği (CHP, 2008:106) ifade edilmiştir. Çevreye karşı işlenen suçlarla ilgili olarak da “Kent ve çevreye karşı suçlarda sadece arazi sahipleri ve yatırımcılar değil, izin veren veya göz yuman her kademedeki görevliler de sorumlu tutulacaktır” söylemine yer verilmiştir (CHP, 2008:106).

“Üretimden ve Üretenden Yana Yeni Ekonomik Düzen” başlıklı 5. Bölüm altında çevresel politikalar “Verimli, Rekabet Gücü Yüksek, Doğaya Saygılı ve İnsan Odaklı Yeni Tarım Düzeni”, “Orman ve Orman Köylüsü Korunacak”, “Orman İşletmeciliği Geliştirilecek”, “Enerji ve Doğal Kaynaklar”, “Öncelikli Hedefimiz Planlı ve Dengeli Bir Ulaşım Sistemini Kurmaktır” alt başlıklarında bulunmaktadır.

Tarım konusunda “Tarımda Üretime ve Kalkınmaya Dayalı Yeni Bir Düzen Kurulacak, Yapısal Dönüşüm Sağlanacaktır”, “Çevre Dostu Tarım Temel Hedeflerimizdir” ve “Koruma – Kullanma Dengesini Gözeten Toprak ve Su Yönetimi Sağlanacaktır.” şeklinde hedefler belirlenmiştir. Ekonominin talepleri sağlayan, toplumun gereksinimleri karşılayan, dış pazara ürün sunabilen bir tarımsal üretim yapısının hedeflendiği bu nedenle de koruma-kullanma dengesinin gözetildiği bir doğal kaynak yönetiminin yapılacağı ifade edilmiştir (CHP, 2008:216). Doğaya saygılı olmayan uygulamaların dünyanın dengesini bozması ve küresel ısınmayı olumsuz etkilemesi nedeniyle doğal kaynakları kirletmeyen, koruma-tüketme dengesini gözetin, sürdürülebilir tarımın hedeflendiği söylenmiştir. Tarımda su ve enerji kullanımının yeniden düzenleneceği, kurulması planlanan “İklim Değişimi ve Gelişimi Araştırma Merkezleri” ile çevre dostu tarım uygulamalarının yaygınlaştırılacağı ifade edilmiştir. Tüm su havzalarını kapsayan bütünleşmiş projelerin geliştirileceği; tarım sektöründe fosil yakıt yerine yenilenebilir enerji kaynaklarına öncelik verecek yaklaşımlar geliştirileceği ve biyoçeşitliliğin korunması için önlemler alınacağı belirtilmiştir. Ulusal Biyogüvenlik Yasasının çıkarılacağı da bu bölümde yer almaktadır. (CHP, 2008:219-220). Nitelikli tarım topraklarının amacı dışında kullanımına engel olunacağı; erozyonla mücadelenin etkin şekilde yürütüleceği, tarım arazilerinin küçük parçalara bölünmesinin önüne geçileceği; su kaynak yönetimiyle ekosistemlerin bütünlüğünün güvence altına alınacağı; sürdürülebilirlik ilkesini esas alan şekilde Su Kanunu’nun çıkarılacağı ve ekolojik tarımın özendirileceği hedefleri bu bölümde kendisine yer bulmuştur (CHP, 2008:221-225). Balıkçılığın doğal yaşamı dikkate alacak şekilde geliştirileceği (CHP, 2008:238); ormanların korunması, ağaçlandırma, erozyon gibi konularda orman köylüleri ile birlikte çalışılacağı; zorunluluk olmadıkça orman alanlarının tahsisine izin verilmeyeceği de bu bölümde ifade edilmiştir (CHP, 2008:240).

“Üretimden ve Üretenden Yana Yeni Ekonomik Düzen” bölümünün bir diğer alt başlığı olan “Enerji ve Doğal Kaynaklar Ulusal Enerji Politikası” kısmında enerji talebinin çevreye duyarlı bir şekilde karşılanması, kesintisiz ve kaliteli enerji için “başta yurtiçi hidrolik ve kömür kaynakları ile, jeotermal, güneş, rüzgâr enerjisi, biyokütle gibi yenilenebilir enerji kaynaklarından” yararlanılacağı; doğayı tahrip etmeden, çevre dostu anlayışla enerji talebinin karşılanacağı, “çevre dostu temiz enerji ve enerji tasarrufuna yönelik projeler”in destekleneceği; Hidrolik kaynak yatırımlarını hızlandırmak için, “su kullanım hakkı” anlaşmalarının yapılacağı belirtilmiştir. Nükleer atıkların güvenli saklanması sorununa çözüm bulunması ön şartı ile nükleer santral projelerinin kurulmasına karşı olunmayacağı belirtilmiştir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirileceği şu şekilde ifade edilmiştir:

“Ülkemizin jeotermal, güneş, rüzgâr enerjisi, biyokütle gibi yenilenebilir enerji potansiyelinin hızla değerlendirilmesi desteklenecektir. Bu kapsamda; AB’nin öngördüğü yeni ve yenilenebilir enerji kaynakları kullanım oranlarına ulaşabilmek için politikalar yaşama geçirecektir. Güneş enerjisi santrallerinin yapımı ile iklimlendirme ve soğutma sistemlerinde güneş enerjisi kullanımı için yeni sistemlerin geliştirilmesi özendirilecek” (CHP, 2008: 247-248).

Enerji verimliliği konusu da bu bölümde ele alınmıştır. Sanayi, ulaşım, yapı sektörlerinde enerji verimliliğini artırmak için eylem planlarının yapılacağı, tüm iktisadi sektörleri içine alan entegre bir yaklaşım sergileneceği belirtilmiştir (CHP, 2008:241-248). Madenler ve doğal kaynaklar konusunda da çevre ile ilgili konulara değinilmiştir. Doğal kaynakların ve madenlerin çevreye duyarlılık ilkesine göre değerlendirileceği, madencilik sektöründe çevre dostu teknolojilerin

kullanılacağı, madencilik faaliyetleri sırasında ve sonrasında çevrenin korunması ve yenilenmesi için önlemler alınacağı, yeraltı zenginliklerinin işletilmesinde de çevresel yıkımın önlenmesi için tedbirler alınacağı belirtilmiştir (CHP, 2008:249-251).

“Hızlı, Güvenli, Ekonomik, Çağdaş Ulaşım” hedefi altında toplu taşımacılığa öncelik verileceği, yapılacak olan Ulaşım Master Planı ile ulaştırmanın çevreye duyarlı bir anlayışla geliştirileceği hedefler arasında yer almaktadır (CHP, 2008:252-253). Ülkemiz kıyılarının doğal yaşamı dikkate alarak geliştirilmesi için birçok bileşeni içeren Kıyı Master Planlarının yapılacağı ve tersanelerin yapımında çevrenin korunmasına önem verileceği ifade edilmiştir (CHP, 2008:257-258).

“Turizmde Planlı Gelişme Sağlanacak” hedefinde sürdürülebilir turizm politikası konusu öne çıkarılmıştır, çevreye duyarlı, koruma- kullanma dengesi gözetilen ve kaynakların en akılcı şekilde kullanılmasını hedefleyen politikalar uygulanacağı belirtilmiştir (CHP, 2008:260-262).

“Sosyal Refah Devleti” başlıklı 6. Bölümde çevre ile ilgili direkt politikalar sıralanmıştır. Bu bölüm altında “Tarihi ve Kültürel Zenginliğin Korunması”, “Çevreye Duyarlılık Çağdaşlıktır”, “Çevre Koruma Politikaları”, “Küresel Isınma”, “Denizlerimiz ve Tatlı Sularımızın Kirlenmesine Karşı Etkin Mücadele Yürütülecektir”, “Hayvan Hakları” başlıkları altında çevre politikaları belirlenmiştir.

“Tarihi ve Kültürel Zenginliğin Korunması” bölümünde tarihi ve kültürel değerlerin çevre hukukunun bu alandaki normları kullanılarak özenle korunması hedeflenmiştir (CHP, 2008:311-312).

“Çevreye Duyarlılık Çağdaşlıktır” söylemi altında Çevre Hakkı kavramına vurgu yapılmış, temiz doğa, yeşil çevre kavramları kullanılmıştır. Büyüme hedeflerinde doğal kaynak sınırlılığının dikkate alınacağı belirtilmekte ve şöyle denilmiştir:

“... doğal kaynakların sınırlılığını dikkate alan, 21’inci yüzyılda küresel çevre sorunlarının başında gelen küresel ısınma ve iklim değişikliği, çölleşme, kuraklaşma, erozyon süreçlerini yakın geleceğin evrensel tehdidi olarak algılayan, yaşanabilir ve sürdürülebilir çevreyi mümkün kılan kalkınma ve toplumsal yapıyı oluşturma anlayışının, toplumun her kesimine benimsetilmesine çalışılacaktır” (CHP, 2008:336).

Aynı bölümde ekolojik dengeleri gözetmeyen kalkınma çabalarının yetersizliğine vurgu yapılmış, doğal kaynakların bilinçsizce kullanımına engel olunacağı, üretim, büyüme, sanayii kentleşme gibi tüm alanlarda çevresel değerleri gözetilen strateji ve politikalar üretileceği ifade edilmiştir. Çevre kirliliğini önlemekle ilgili teknoloji transferinin yapılacağı belirtilen bu bölümde “çağdaşlığın ve yaşamın en önemli unsuru olarak çevreyi koruma ve geliştirme öncelikli hedef olarak uygulanacaktır” denilmiştir (CHP, 2008:336-337).

Bir diğer başlık olan “Çevre Koruma Politikaları” bölümünde kapsamlı bir şekilde çevre politikaları belirlenmiştir. Türkiye’nin çevresel değerlerinin tespit, izlenme ve tanıtımı için çevre envanterinin çıkarılacağı, ulusal ve uluslararası sorumluluklar ve gereksinimler doğrultusunda sektörel ve alan bazında Türkiye Çevre Eylem Planının uygulanacağı, çölleşme ve erozyonla mücadele için bir ulusal plan geliştirileceği ifade edilmiştir. Enerji ve su kullanımında tasarruf yapılmasıyla ilgili uygulamaların destekleneceği, az su kullanan tarım ürünlerinin özendirileceği, yer altı sularının kullanımına denetleme getirileceği, başta içme suyu havzaları olmak üzere tüm sulak alanların korunmasına yönelik tedbirlerin titizlikle alınacağı, çevreyi kirlütenin bedelini ödeyeceği, çevre politikalarının uygulanması ve denetlenmesinde yerel yönetimlerin yetki ve sorumlulukları artırılırken STK’ların bu konudaki gücünden de yararlanılacağı belirtilmiştir. Ülke genelinde kanalizasyon, arıtma tesisi ve kentsel altyapının tamamlanacağı, katı atık sorununun çözüleceği, nehirlerin ve denizlerin kirlenmesinin önüne geçileceği söylenmiştir. Çevre bilinciyle kentsel ısıtma yapılacağı, hava ve gürültü kirliliğiyle mücadele edileceği, sanayi tesislerinin Çevresel Etki Değerlendirmesinin etkin olarak uygulanacağı, Çevresel Yönetim ve Düzenleme Kurumu (ÇYDK) kurularak, çevre yönetiminde yeniden yapılanma sağlanacağı söylenmiştir. Yüksek Çevre Kurulu’nun etkinliğinin sağlanacağı, Çevre Ajansının ve Çevresel Araştırma Kurumunun kurulması da yeni yapılanma sürecinde belirlenen hedefler arasındadır. Oluşturulan bu yeni yapılanma ile, çevre hakkını gözetilen kararlar almak, kurumlar arasında iletişim sağlamak, çevrenin korunması için gerekli kaynakları ve tedbirleri ortaya koymak, çevresel yatırım ve performansı ortaya koymak hedeflenmiştir. “Çevre ve ekosistem standartları, çevre hukuku ve yasal önlemler, sürdürülebilir kalkınma kriterleri ve taraf olduğumuz

uluslararası sözleşmeler ve protokoller” çerçevesinde çevrenin korunmasında uluslararası seviyede dayanışma sergileneceği belirtilmiştir (CHP, 2008:337-342).

“Küresel Isınma” ayrı bir alt başlık olarak belirlenmiştir. Bu başlık altında devlet ve yerel yönetimlerin bu konudaki sorumluluklarının net bir şekilde ortaya konulacağı, mücadele için ulaştırmada toplu taşımaya önem verileceği, termik santrallerin teknolojilerinin iyileştirilerek olumsuz etkilerinin en aza indirileceği, sanayide iklim dostu teknolojilerin ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılacağı, sera gazlarının sürekli ölçülerek gerçek değerler üzerinden denetimin sağlanacağı ifade edilmiştir (CHP, 2008:342.343).

Bir diğer hedef “Denizlerimiz ve Tatlı Sularımızın Kirlenmesine Karşı Etkin Mücadele Yürütülecektir” şeklinde ifade edilmiştir. Tüm kıyılarda kirliliğin önlenmesi için, biyoçeşitliliğin korunması, sürdürülebilir balıkçılık çalışmalarının yapılması ve zehirli atıkların taşınması konularında önlemler alınacağı belirtilmiştir. Herkesin ortak malı olan deniz ve göl kıyılarında yapılanmanın engellenmesi, deniz kirliliğinin önlenmesi için altyapı tesislerinin kurulması ve denetlemelerin titizlikle yapılması hedefi bu bölümde ifade edilmiştir (CHP, 2008:343-344).

CHP Parti programında “Hayvan Hakları” ayrı bir alt başlıkta kendine yer bulmuştur. “Hayvan haklarına saygının toplumun ortak değeri olması, Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesinin eksiksiz olarak yaşama geçirilmesi hedef alınacak, hayvan haklarının korunması, sahihsiz evcil hayvanların yerel yönetimlerce bakıma ve kontrole alınması sağlanacaktır” ifadesi kullanılarak gereken yasal düzenlemelerin yapılacağı belirtilmiştir. Nesli tükenmekte olan hayvan türleriyle ilgili etkin önlemlerin alınacağı, Hayvan Hakları Koruma Kanunu kapsamındaki koruma tedbirlerinin yerel yönetimlerce tesis edileceği ifade edilmiştir (CHP, 2008:344).

3.3. Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi (YSP) Çevre Politikalarının Analizi

Tablo 2 verilerine göre YSP Parti programında sırasıyla en sık “Çevre ve Doğa”, “Ekoloji” ve “Kentleşme ve Nüfus” kodlarının tekrar edildiği görülmüştür. En az tekrar edilme sıralamasında aynı sıklıkla “Doğal Kaynaklar” ve “Atık Yönetimi” kodlarının bulunduğu, bunu “Su Yönetimi” kodunun izlediği tespit edilmiştir.

Parti Programının “Dünyada ve Türkiye’de Durum” başlıklı 1. Bölümünde yaşanan sorunlar ortaya konulmuş ve sıklıkla ekolojik mücadeleye vurgu yapılmıştır. Ekolojik yıkımın küreselden başlayarak ülkemiz özelinde sebeplerinin anlatıldığı ve durum tespiti yapıldığı görülen bu bölümde, tahripkâr kalkınma anlayışının doğal varlıkları ve çevreyi tahrip ettiği belirtilmiş ve kapitalist sistemin Dünyayı ne şekilde olumsuz etkilediği vurgulanmıştır (Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi, 2012:3).

Aynı bölümde “Yaşanabilir Bir Dünya” alt başlığında ekolojik mücadele; çevre ve iklim adaleti, sağlıklı suya erişim hakkı, sağlıklı bir çevrede yaşam hakkı, gelecek nesillerin doğa hakkı ve doğanın kendisinin yaşam hakkının yaşanabilir bir dünya ideali içerisinde değerlendirilmiş ve partinin temel konuları içerisinde yer aldığı belirtilmiştir (YSP, 2012:13). Demokrasi ve özgürlük mücadelesinin ekolojik mücadelenin bir parçası olarak formüle edildiği ve çevre sorunlarının tamamen politik olduğu vurgusunun yapıldığı bu bölümde, iklim değişikliği, aşırı enerji kullanımı, ormansızlaşma, doğayı ve ekosistemi yok eden insan etkileri, biyoçeşitliliğin azalması, canlı türlerinin yok olması, iklim mültecileri, endüstriyel tarımın kirlenme etkileri, sağlıksız gıda gibi birçok konuda tespitlere ve önerilere yer verilmiştir (YSP, 2012:14-15). Ekolojik mücadele için öncelikle doğayı sınırsız bir kaynak olarak görmekten vazgeçilmesi, insan ve doğa arasında bozulan ilişkilerinin onarılarak insanı doğanın parçası olarak gören bir anlayış geliştirilmesinin zorunluluğu, insan hakları yanında doğanın ve diğer canlıların vazgeçilmez haklarının tanınması gerektiği, doğayla uyumlu bir düzene ihtiyacımız olduğu ve anayasal olarak da bu düzenlemelerin yapılması gerektiği ifade edilmiştir (YSP, 2012:16). Eşitlik ve Adalet alt başlıklı bölümde de toplumsal adaletin çevre ve iklim adaleti konusunda da kurulması gerektiği belirtilmiştir (YSP, 2012:18).

Parti programının “Politikalarımız” başlıklı 2. Bölümünde İklim Değişikliği Politikaları, Kent Politikaları, Gıda, Tarım ve Su Politikaları, Doğa Koruma ve Ekoloji, Kırsal Yaşam Politikaları, Ekonomi Politikaları ve Hayvan Hakları alt başlıklarında birçok politika önerisi bulunmaktadır.

“İklim Değişikliği” konusunda üretilen politikaların ifade edildiği bölümde, atmosferdeki karbondioksit miktarı ve sıcaklık artışıyla ilgili hedefler, kişi başı karbon salımları, enerji yoğunluğu

net rakamlarla hedef şekilde belirtilmiştir. İklim anlaşmalarının “ortak ama farklılaşmış sorumluluk” ilkesine Türkiye’nin sorumluluktan kaçınmasına gerekçe olması nedeniyle karşı çıkmıştır (YSP, 2012:42). Küresel ısınmanın aşırı tüketime dayalı ekonomik sistemin değiştirilmesiyle önlenebileceği ifade edilmiş, aşırı üretim ve tüketimin en çok enerji sektöründe kendisi gösterdiği belirtilerek, sürdürülebilir olmayan fosil yakıt tüketiminin bırakılması ve yüksek enerji tüketiminin gelişmişlik göstergesi olduğuna dair yanlış anlayıştan kurtulmak gerektiği ve % 100 yenilenebilir enerji hedefinin konularak Türkiye’nin yenilenebilir enerji hedefini ve planını oluşturması zorunluluğu belirtilmiştir (YSP, 2012:42-43). Sera gazı salımları göz önüne alınarak sanayi yatırımlarının yönlendirilmesi gerektiği ifade edilmiş, sera gazı yoğun işletmelerin kapatılması, yenilerinin açılmasına izin verilmemesi, oluşacak potansiyel istihdamın “yeşil işler”e aktarılması gerektiği belirtilmiştir. Tarım ve hayvancılık sektöründe sürdürülebilir yöntemler kullanılması, fosil yakıt kullanan ulaşım anlayışının bırakılması, raylı sistem ve bisiklet kullanımının teşvik edilmesi önerilmiştir (YSP, 2012:43). Su kaynaklarının korunması birinci öncelik olarak belirtilmiştir. Ekolojik tahribat yapan barajların kaldırılmasına ve doğayı tahrip eden HES yatırımlarının durdurulmasına vurgu yapılmıştır (YSP, 2012:44). İklim değişikliği başlığında belirtilen bir diğer konu tavsiyelerde bulunmak üzere bağımsız bir iklim ajansı oluşturulması ve mecliste “İklim Değişikliği Komisyonu” kurulmasıdır. İklim değişikliğine uyum konusunda yerel yönetimlerin önemi vurgulanmış, yerel yönetimlerin uyum planı kapsamında yenilenmesi bir politika önerisi olarak sunulmuştur (YSP, 2012:44).

“Enerji” ile ilgili politikalarda çevre ile bağlantılı birçok politika önerisi bulunmaktadır. İklim krizi ve ekolojik yıkımın durdurulmasına enerji politikalarından başlamak gerektiği ifade edilmiştir. Enerjiyi daha az, yerinde ve ekolojik tercihlerle üretip, daha verimli dolayısıyla daha az tüketmeye dayanan bir anlayışla temiz ve yenilenebilir kaynaklara dayalı şekilde dönüştürmek zorunluluğu ifade edilmiştir (YSP, 2012:45). Kömür ve petrolden ivedilikle vaz geçilmesi, ulaşım politikasında yapılacak düzenlemeler ile petrole bağımlılığın azaltılması, termik santrallerin kapatılması ve yeni izinlerin verilmemesi, karbon vergisi uygulanarak fosil yakıtların çevreye maliyetinin fiyatlara yansıtılması, nükleer enerji projelerinin acilen iptal edilmesi şeklinde öneriler sunulmuştur. Büyük baraj projelerinin büyük alanları, köyleri, kentleri sular altında bıraktığı, toprakların yapısını bozduğu, insanları yerlerinden ettiği, tarihi ve kültürel değerleri yok ettiği gerekçelerle büyük barajların ekolojik ve adil enerji politikalarında yeri olmadığı belirtilmiştir (YSP, 2012:46-47). Enerjide geleneksel üretimin ekolojik sürdürülebilirliğinin mümkün olmadığı, az ve verimli enerji kullanımı ve yeşil enerji politikalarının üretilmesi gerektiği belirtilmiş ve sanayi, ulaşım, yapı gibi tüm sektörlerde enerji tasarrufu sağlanacak yöntemlerin geliştirilmesi/özendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Yenilenebilir kaynakların kullanımının yaygınlaştırılması için özendirici düzenlemelerin yapılmasının; akıllı şebekelerin kullanılması, tüm yenilenebilir kaynakların yerel halkın katılımı ve onayı ile, doğaya, yerel ekonomilere ve ekolojik dengelere zarar vermeyecek şekilde dizayn edilmesinin esas olduğu ifade edilmiştir (YSP, 2012:47-48).

“Kent Politikaları” başlığında, kentlerde çevreyi ve doğal afetleri göz ardı etmeyen, sağlıklı yaşam alanları oluşturulacak dönüşümlerin yapılması; sürdürülebilir ve bütüncül kentsel gelişmenin desteklenmesi, kentsel ekolojinin gelişiminin sağlanması, arazi kullanımının enerji tasarrufu sağlayacak şekilde planlanması, ulaşımın sürdürülebilir şekilde planlanması ve toplu taşıma sistemlerinin geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir (YSP, 2012:49).

“Gıda, Tarım ve Su Politikaları” çevre ile ilgili politikaların üretildiği bir diğer alandır. Bu bölümde endüstriyel tarım ve hayvancılığın tercih edilir bir gıda üretim sistemi olmadığı, iklim değişikliğine sebep olduğu, ekolojik dengeye zarar verdiği, orman alanlarını azalttığı, toprağın verimini olumsuz yönde etkilediği, zararlı kimyasal kullanımı nedeniyle insan sağlığını tehdit ettiği belirtilmiştir. Buna alternatif olarak daha az enerji tüketen, sera gazı salımına sebep olmayan, bölgeye özgü gıdaların üretilip tüketildiği, ekolojik ve yerel üretime dayalı, doğal tohumlar ile yapılan küçük çiftçiliğe geleceğin gıda üretim biçimi olarak işaret edilmiştir. Sürdürülebilir gıda üretimi için yeni düzenlemeler yapılması ve ekolojik dengeler gözetilerek hem gelecek nesillerin hem de tüm canlıların korunması gerektiği ifade edilmiş, tarımsal toprakların, sanayi alanı, kentsel alan, yol yapımı ya da biyoyakıt üretimi gibi sebeplerle amacı dışında kullanılmaması gerektiği vurgulanmıştır (YSP, 2012:51). Tarım alanları ile birlikte sulak alanların, ormanların, su kaynaklarının, tüm bitki ve hayvan türleriyle birlikte değerlendirilerek korunmasının önceliği belirtilmiştir. Gıda üretiminde tatlı suyun

önemi tekrar vurgulanmıştır. Doğal su döngüsü bozulmadan, kimyasallarla kirletilmeden su tüketiminin gerçekleştirilmesi bilinciyle hareket edilmesi, “temiz suya erişim hakkı”nın en temel haklardan biri olması nedeniyle suyun ekonomik kaynak olarak şirketlere pazarlanmasının önüne geçilmesi gerektiği ifade edilmiştir (YSP, 2012:53).

“Doğa Koruma ve Ekoloji” bölümünde üretilen politikalar insan-doğa ilişkisini ekolojik ve sürdürülebilir şekliyle kurmanın gereğine önem atfedilerek yapılmıştır. Doğanın bütünlüğünün insan faaliyetleri ile bozulduğu anlatılmış, doğadaki yaşamsal bütünlüğün korunması ve tesis edilmesi için doğal varlıkların kaynak olarak görülmemesi gerektiği ve doğanın mülkiyete konu olamayacağı ifade edilmiştir (YSP, 2012:53). Parti politikalarında insan doğanın bir parçası olarak konumlandırılmış, tüm canlıların içsel bir değere sahip olduğu kabul edilmiştir. Bu anlayışla doğayla uyumlu, ekolojik dengeyi gözetken, gelecek nesillerin haklarına saygılı, doğa merkezli bir politika uygulanacağı ifade edilmiştir. Yaşam alanları parçalandığı için zarar gören canlı türlerine yaban hayat koridorlarının açılması, nesli tükenme tehlikesi altında olan bitki ve hayvan türlerinin yaşam alanlarının özellikle korumaya alınması, biyoçeşitliliği azaltan yabancı türlere karşı önlemlerin alınması gerektiği de burada belirtilmiştir. Doğa koruma ile ilgili uluslararası sözleşmelerin imzalanması ve işbirliklerinin oluşturulması yönünde çalışmalar yapılacağı ifade edilmiştir (YSP, 2012:54-55). Tehlikeli atıkların doğaya ve sağlığa zarar vermemesine yönelik yöntemlerin uygulanması ve sıfır atık prensibiyle hareket edilmesi ve tesislerin Çevre Etki Değerlendirme (ÇED) süreçlerinin katılımcı bir anlayışla geniş kapsamlı olarak ele alınması gerektiği ifade edilmiştir (YSP, 2012:56).

“Kırsal Yaşam Politikaları” bölümünde, ekolojik çöküşe en yoğun şekilde maruz kaldığı ve doğal kaynaklarının sömürüldüğü belirtilen kırsal bölgelerin, doğayla uyumlu olarak ve sürdürülebilir yöntemlerle onarılması ve desteklenmesi gereği belirtilmiştir (YSP, 2012:57-58). Ekonominin “katılımcılık” ve “güçlü sürdürülebilirlik” temelli olarak kurgulandığı belirtilen “Ekonomi Politikaları” bölümünde sürdürülebilir sistemlerin yerel ekonomilerin güçlendirilmesiyle olanaklı hale geleceği belirtilmiştir (YSP, 2012:60).

“Hayvan Hakları” politika başlığı altındaki ilk cümle insanın doğanın bir parçası olduğu, “dünyanın efendisi” konumunda olmadığı şeklindedir. Hayvanların da insanlar gibi etik ve hukuk kapsamında değerlendirilmesi gerektiği, insanların kendi haklarını savunamayan hayvanların da savunucusu olmak zorunda olduğu belirtilerek hayvanlara karşı yapılan her türlü kötü muamele reddedilmiştir. İnsanların hayvanlar üzerindeki tahakkümünün ortadan kaldırılması ana hedef olarak belirlenmiştir. Hayvanların mevcuttaki durumlarını iyileştirmek adına da somut politikalar ortaya konulmuştur. Uygulamaların yasa ve yönetmeliklere uygunluğunun sıkı sıkıya denetlenmesi için hayvan hakları denetleme biriminin kurulması önerilmiştir (YSP, 2012:80-82).

3.4. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Çevre Politikalarının Analizi

Tablo 2 verilerine göre MHP Parti programında sırasıyla en sık “Tarım, Orman, Afet”, Çevre ve Doğa”, “Kentleşme ve Nüfus” temalarının tekrar edildiği görülmüştür. “İklim Değişikliği” kodunun hiç konu edilmediği, en az tekrar edilme sıralamasında bunu “Atık Yönetimi” ve “Ekoloji” kodunun izlediği tespit edilmiştir.

“Geleceğe Doğru” adıyla yayınlanan MHP Parti Programında “Politikalarımız” ana başlığı altında “Ekonomik Hedef ve Politikalar”, “Sanayileşme”, “Enerji ve Doğal Kaynaklar”, “Ulaştırma ve Haberleşme”, “Tarım ve Kırsal Kalkınma”, “Kentleşme, Konut ve Afet”, “Çevre” ve “Turizm” alt başlıklarında çevre ile ilgili politikalara yer verilmiştir (Milliyetçi Hareket Partisi, 2009). “Çevre şartlarını sürekli iyileştirerek yaşanabilir hale getirmek” temel hedefi partinin programında yer almıştır (MHP, 2009:35).

“Ekonomik Hedef ve Politikalar” altında “Finansal piyasaların düzenlenmesi Dış Ticaret” alt başlığında “... Milli menfaatlerimizi gözetmek ve çevreye ve insana saygılı olmak kaydıyla doğrudan yabancı sermaye ve özel sektör yatırımlarına Türkiye’yi cazip kılmak için gerekli kolaylıklar sağlanacaktır” ifadesine yer verilmiştir (MHP, 2009:72). Sanayileşme başlığı altında başka kriterlerle birlikte “çevre normlarına uygun üretim yapan” bir sanayi oluşturulmak amacı ortaya konulmuştur. Enerji ihtiyacı, yenilenebilir enerji, enerji tasarrufu ve su ile ilgili politikalar “Enerji ve Doğal Kaynaklar” başlığı altında irdelenmiştir. Enerji ihtiyacının “çevreye duyarlı bir arz sistemi içinde” karşılanması ve bu şekilde sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasının esas olduğu belirtilmiştir (MHP,

2009:79). Alternatif enerji üretim sistemleri, yenilenebilir enerji kaynakları ve su potansiyelinin kullanılması için yapılacak araştırmaların özendirileceği, nükleer enerji üretim teknolojisine sahip olmanın öncelikli hedef olduğu, temiz enerji kaynağı olarak ifade edilen su potansiyelinin en yüksek düzeyde kullanımı için hidroelektrik enerji üretiminin artırılacağı ifade edilmiştir (MHP, 2009:80). Enerji tasarrufu için kaçak kullanımın önleneyeceği, teknoloji geliştirilerek enerji verimliliği sağlanacağı ve tüketim bilinci sağlanacağı söylemine yer verilmiştir (MHP, 2009:81). Suyun etkin kullanımı için içme suyu, kaynak suyu, yağmur suyu, yer altı yer üstü tüm sular ve jeotermal suların bütüncül bir yaklaşımla ele alınacağı belirtilmiş; suyun kaynağından itibaren korunması, uluslararası standartlara sahip içme suyu kalitesinin sağlanması, barajların çevreye zarar vermesinin önlenmesi, suların kirlenmemesi konularında çalışmalar yapılacağı vurgulanmıştır. Su politikasının çerçevesi şu söylemle çizilmiştir:

“Ülkemizin önceliklerine göre tüm su kaynaklarımızın planlanması, yönetimi, geliştirilmesi ve işletilmesi ile su konusundaki ulusal ve uluslararası politikaların bütüncül bir anlayışla takip, değerlendirme ve koordinasyonu sağlanacaktır. Su yönetimi konusunda uluslararası politikaların milli çıkarlarımız ve toplumsal gerçeklerimiz ışığında değerlendirilmesi ve sürdürülebilir bir su politikasının uygulanması esastır” (MHP, 2009:88).

Bir diğer politika alanı olan “Tarım” bölümünde, “çağdaş bitki koruma ve gıda güvenliği dikkate alınarak ekolojik ürünlerin üretimi özendirilecektir” denilmiştir. Tarımsal alanların amacı dışında kullanılmaması, toprağın ve suyun kirlenmemesi, kimyasal ilaçların etkin kullanımı ve su kaynaklarının verimli kullanılması için çiftçilerin bilinçlendirileceği belirtilmiştir (MHP, 2009:86). Gıda güvenliğinin çağdaş normlara ulaştırılacağı, tüketicinin bilinçlendirileceği, organik tarım faaliyetlerinin ülke genelinde teşvik edileceği ifade edilmiştir (MHP, 2009:87). Ormanların korunması ve geliştirilmesi diğer bir alt başlıktır. Biyolojik çeşitlilik, yaban hayatın korunması, ekosistemin korunması, orman alanlarının çoğaltılması ve korunması konusu bu bölümde yer almıştır (MHP, 2009:88).

“Kentleşme, Konut, Afet” başlığı altında, çağdaş altyapıya sahip, su kaynakları, doğal, tarihi ve kültürel varlıkları korunan, afete duyarlı kentlerin oluşturulması ve kentlilik kültürünün inşa edilmesi kentleşme politikalarının esasları olarak belirtilmiştir. Göçlerin ve sanayinin kentlerde yığılması sonucunda oluşan sağlıksız yapılaşmanın ortadan kaldırılması için kentleşme hızı ile arsa arzı arasında ilişki kurulacağı bu bölümde ifade edilen konular arasındadır (MHP, 2009:115). “Kent planlarının; gelecek nesillere sağlıklı bir çevre ve şehir altyapısı bırakmanın yanında, kültürel ve doğal yapıya uygun, yaşanabilir bir çevreyle uyumlu yerleşimler oluşturmayı temin etmesi esas olacaktır” söylemiyle yaşanabilir kentlere vurgu yapılmıştır (MHP, 2009:116-117).

“Çevre” ana başlığı altında öncelikle partinin çevre hakkı ve çevre politikasının esasları belirtilmiştir. Sağlıklı bir çevrede yaşamının her insanın temel hakkı olduğu kabul edilmiş ve “Çevre sorunlarını; kalkınma – çevre koruma ikilemi yerine, akılcı bir koruma, kullanma ve geliştirmeyi öngören sürdürülebilir kalkınma modeli ile aşarak, gelecek nesillere temiz, yaşanabilir, doğal ve kültürel değerleri korunmuş bir çevrenin intikali, çevre politikamızın esasını oluşturmaktadır” söyleminde bulunulmuştur (MHP, 2009:118). Ekonomik ve sosyal politikaların çevre politikaları ile uyumunun sağlanacağı, ekonomik kalkınma sağlanırken ekolojik dengenin, tarihi ve doğal değerlerin korunacağı, yatırımların yer seçimlerinde çevre faktörünün önceleneceği ve çevre dostu teknolojinin kullanımının özendirileceği, çevre konusuna rasyonel bir bakış açısı ile yaklaşılacağı, çevre duyarlılığının geliştirilmesi için medyanın teşvik edileceği ve eğitim müfredatının zenginleştirileceği ifade edilmiştir (MHP, 2009:117- 118). Hava, su, toprak ve denizi birlikte ele alan bütüncül çevre politikaların geliştirileceği belirtilmiştir (MHP, 2009:118-119).

Bir diğer alt başlık olan “Biyolojik Çeşitlilik” altında ise sahip olunan biyolojik çeşitliliğin araştırılarak ortaya konulması, korunması ve ekonomik değer kazandırılması konusuna değinilmiştir. Biyogüvenlik konusunun da tarım, çevre ve teknoloji politikaları ile birlikte değerlendirileceği ifade edilmiştir (MHP, 2009:119). “Turizm” alt başlığındaki politikalarda da “Ülkemizin doğal, tarihi, kültürel ve diğer zenginliklerinin; çevreye duyarlı, tarihe saygılı, özgünlüğünü muhafaza eden ve sürdürülebilirliğini sağlayacak bir anlayışla, yüksek katma değer yaratacak şekilde değerlendirilmesi, turizm politikamızın esasını oluşturmaktadır” ifadesine yer verilmiştir (MHP, 2009:119).

3.5. İYİ Parti Çevre Politikalarının Analizi

Tablo 2 verilerine göre İYİ Parti programında (İYİ Parti, 2018) sırasıyla en sık “Tarım, Orman, Afet”, “Çevre ve Doğa”, “Kentleşme ve Nüfus” kodlarının tekrar edildiği görülmüştür. En az tekrar edilme sıralamasında sırasıyla “Atık Yönetimi” ve “Su Yönetimi” ve “Çevre Kirliliği” kodunun olduğu tespit edilmiştir.

İYİ Parti programının 3. ana başlığı olan “Toplum” başlığı altında “Kültür ve Sanat” konularına, “Doğal Hayat ve Şehircilik” alt başlığında da “Doğal Hayat”, “Çevre”, “Hayvan hakları”, “Kentleşme” konularına yer verilmiştir. Bunun yanı sıra 4. Ana başlık olan “Kamu Yönetimi” altında, “Merkezi İdare” alt başlığında; 5. Ana başlık olan “İç ve Dış Güvenlik” altında “Dış Güvenlik-Savunma ve Güvenlik” alt başlığında; 6. Ana başlık olan “Kurumlar” başlığı altında “Ekonomi”, “Tarım ve “Orman” konularını da içeren “Kırsal Kalkınma”, “Enerji”, “Ulaştırma”, “Turizm” alt başlıklarında çevre ile ilgili politikalar bulunmaktadır.

“Kültür ve Sanat” alt başlığında tarihi yapıların restorasyonlarının aslına uygun şekilde yapılarak gelecek nesillere aktarılması gereği, bu yapıların “yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması” için yeni düzenlemelerin yapılacağı, turizme açılan sit alanlarının zarar görmesinin engelleneceği, vatandaşlara tarihi yapılarını restore etmek üzere maddi destek sağlanacağı belirtilmiştir (İYİ Parti, 2018:16-17).

“Doğal Hayat ve Şehircilik” alt başlığı altındaki “Doğal Hayat” bölümünde “Çevre” ve “Hayvan Hakları” ile ilgili konular ele alınmaktadır. Çevre politikasının temelini sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının oluşturduğu belirtilmiş ve kalkınma politikalarıyla çevre politikaları arasında uyum sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Ekolojik dengenin bozulmaması için tedbirlerin alınacağı, biyolojik çeşitliliği azaltan konularla mücadele edileceği, kimyasal kullanımına sınırlamalar getirileceği, çevre politikalarıyla ilgili uluslararası anlaşma ve sözleşmelerden doğan hak ve yükümlülüklerin ifa edileceği, tüm canlıların yaşam haklarının gözetildiği sürdürülebilir çevre anlayışı güdüleceği, çevreyi kirletenlere en ağır cezaların verileceği ifade edilmiştir. Çevre koruma için kamu ve özel kurumlar ile üniversite ve STK’ların birlikte hareket edeceği ortamların sağlanacağı, HES projelerinin çevresel etkilerinin bütüncül bir bakışla değerlendirileceği ve çevre değeri ile ilgili eğitimlerin ana sınıfından itibaren müfredata alınacağı belirtilmiş ve “doğayla bütünleşme anlayışı yaşamın bir parçası haline getirilecektir” söyleminde bulunulmuştur (İYİ Parti, 2018:30). Hayvanların yaşama hakkının korunacağı, hayvan haklarının güvence altına alınacağı, yaban hayatına müdahale edilmeyeceği, nesli kaybolan hayvan türleri ile ilgili tedbirler alınacağı, hayvan hakları ile ilgili bilinçlendirme çalışmalarının ve yasal düzenlemelerin yapılacağı, hayvan hakları ihlaline karşı cezai yaptırımlar uygulanacağı ve Hayvan Hakları Bildirgesi metninin benimsendiği belirtilmiştir (İYİ Parti, 2018:30-31).

Parti programında kentleşme ile ilgili politikalar bölümünde şöyle denilmektedir:

“Kentleşme politikalarımız; tabiat kuralları çerçevesinde modern kentleşme ilkelerine uygun, doğal afetlerden en az etkilenecek tarzda tarihi ve kültürel değerlerin korunması ilkeleri ile uyumlu, insan ihtiyaçlarını karşılayacak sosyal, ekonomik ve rekreasyonel fonksiyonlara sahip yaşam kalitesini yükseltmeyi amaçlamaktadır” (İYİ Parti, 2018:31).

Bu amaca ulaşmak için yapılacaklar sıralanırken, kentsel yenileme çalışmalarında ulaşım ve altyapı planlarına öncelik verileceği; tüm kentlerde çevreyi önceleyen ve geri dönüşüm içeren projelere ağırlık verileceği; su ve enerji israfının önüne geçilecek şekilde toplu konut projelerinin yapılacağı; çevre kirliliği oluşturmaması için çevreye zarar vermeyen organik malzeme üretiminin ve kullanımının teşvik edileceği; güvenlik nedeniyle zorunlu olan yapı ve tesisler haricinde kıyı kenar çizgisi sınırları içerisinde yapılanmaya izin verilmeyeceği belirtilmiştir (İYİ Parti, 2018:31).

Kamu Yönetimi altındaki “Merkezi İdare” bölümünde temel amaç ifade edilirken, merkezi idarenin diğer kriterlerle beraber “doğal ve kültürel çevreye duyarlı bir yapıya dönüştürerek” yeniden düzenlenmesi gereğinden söz edilmiştir (İYİ Parti, 2018:32).

Dış Güvenlik alt başlığı altında “Savunma ve Güvenlik” ile ilgili bölümde ikili, çoklu, bölgesel ya da küresel iş birliğinin zorunlu hale geldiği, farklı mekanizmalar ve ittifaklar altında birleşmesi gerektiği ifade edilmiştir ve şu şekilde bir söylemde bulunulmuştur:

“Ekolojik sistemdeki değişmeler, mevsim şartlarındaki dengesizlikler, çevre şartlarının bozulması artık olağanüstü doğa olaylarının olağanlaştığı bir güvenlik ortamının da dikkate alınmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla silahlı kuvvetler, güvenlik güçleri, afet ve acil müdahale birimlerinin ülke içinde ve dışında aynı anda birden fazla tehditle ve olayla karşılaşmasını olağan ve de zorunlu hale getirmektedir” (İYİ Parti, 2018:35).

Kurumlar ana başlığı altında “Ekonomi” bölümünde, ekonomi politikalarının nihai hedefleri sıralanırken dengeli ve sürdürülebilir büyüme bu hedefler arasında sayılmıştır, temel ilkeler içerisinde de ekonomik gelişmelerin dengeli ve sürdürülebilir olmasına vurgu yapılmıştır (İYİ Parti, 2018:40).

Tarım, Gıda, Orman politikaları “Kurumlar” ana başlığı altında “Kırsal Kalkınma” bölümünde ele alınmıştır. Tarımın doğal kaynaklarımızı koruma potansiyelinin belirtildiği bu bölümde, sürdürülebilir üretim için doğal kaynakların korunup geliştirilmesi konusunda organizasyonlar ve yasal düzenlemeler yapılacağı ifade edilmiştir. “Geleneksel tarımdan İYİ Tarım’a geçilerek doğal kaynaklara zarar vermeden, sağlıklı ürünler üretecektir” söylemiyle tarımsal üretimde yenilenmeye gidileceği belirtilmiştir. Toprağın korunması ve kullanımı ile tarımsal sulama yönetimlerinin aynı kurumsal yapı altında koordine edileceği; tarım, mera ve orman alanlarının amacı dışında kullanımını engellemek üzere detaylı bir arazi kullanım planının yapılacağı; tarımsal üretimin sürekliliği için yasal düzenlemelerin yapılacağı ve hukuki tedbirlerin alınacağı; toprağın ıslah edilmesi ve erozyonla kaybının önlenmesi için proje ve programların hazırlanacağı ifade edilmiş (İYİ Parti, 2018:48-49) ve gıda güvenliği için etkin denetim ve kontrol mekanizmalarının geliştirileceğine vurgu yapılmıştır (İYİ Parti, 2018:51). Bir diğer politika alanı “Orman” konusudur. Ormanların öneminin vurgulandığı söylem şu şekildedir:

“Ülkemize ve tüm insanlığa sağladığı maddi ve fonksiyonel faydaları nedeniyle, ormanların korunması, iyileştirilip geliştirilmesi ve varlıklarının sonsuza kadar sürdürülmeleri temel yaklaşımından hareketle, ormanlarımızı biyolojik ve teknik özellikleriyle ekolojik denge içerisinde sürdürülebilir bir orman yönetim anlayışıyla ele almak, maden, enerji, ulaşım ve su izinleri başta olmak üzere, ormanlar ve eko sistemin üzerinde telafisi imkansız tahribatlar yaratan her türlü faaliyeti, üstün kamu yararı ilkesi çerçevesinde değerlendirmek zorundayız” (İYİ Parti, 2018:51).

Toprak koruma ve endüstriyel ağaçlandırma çalışmalarının yapılacağı, verimsiz ormanların canlandırılacağı, ormanların geliştirilmesi ve genişletilmesi için çalışmaların yapılacağı, orman ekosistemlerinin yangınlara karşı korunması için tedbirler alınacağı, ağaçlandırma ve erozyonla mücadele için kaynak oluşturulacağı, orman arazilerinin azaltılmasına kesinlikle izin verilmeyeceği ve ormanların korunmasında ve yönetiminde yerel halkın söz sahibi olmasının sağlanacağı belirtilmiştir. Ormanların korunması ve yangınların önlenmesi ile ilgili bilinçlendirme faaliyetleri yapılacağı da ifade edilmiştir (İYİ Parti, 2018:52-53).

Partinin “Enerji” konusundaki politikaları içerisinde, enerji arzında çevre dostu teknolojileri ön planda tutulacağı; enerji verimli projelerin üreteceği, su, rüzgâr, güneş, hidrojen jeotermal, dalga gibi yenilenebilir kaynakların yaygınlaştırılacağı ve biyodizel üretiminin özendirileceği belirtilmiştir. Fosil yakıtlardan olan kömür ile ilgili olarak da “Kömür kaynaklarımızın tespiti çalışmalarına devam edilecek, kömürün elektrik enerjisi üretiminde kullanılması hususunda uygun teknolojik çözümler sunulması şartı aranacaktır” ifadesine yer verilmiştir (İYİ Parti, 2018:54-55). “Ulaştırma” alt başlığında alt yapı projeleri yapılırken çevreye verilen zararların önüne geçilebilmesi için yasal düzenlemeler yapılacağı, meslek odaları temsilcileri, sektör temsilcileri ve STK’lar ile işbirliklerinin artırılacağı belirtilmiştir (İYİ Parti, 2018:56).

Diğer bir sektör olan “Turizm” sektöründe de çevreye ilişkin politikalar tespit edilmiştir. Ülkemizin turizm potansiyelinin yüksek olduğuna vurgu yapılarak, bu potansiyelin en etkili şekilde kullanılması için turizm politikaları oluşturulacağı belirtilmiştir. “Turizm potansiyelini sürdürülebilir kılmak, çevrenin, doğal dengenin, tarihi ve kültürel varlıkların özenle korunmasına bağlıdır. Tüm bu kriterler gözetilerek, turizm sektörünü en iyi şekilde değerlendirecek tedbirler alınacaktır” söylemine yer verilmiştir. Sürdürülebilir turizm ilkelerinin hayata geçirileceğinin belirtildiği parti programında ekolojik dengenin korunmasına vurgu yapılmıştır. Turizme olumsuz etki eden çevre sorunları ve kentleşme sorunları çok yönlü bir bakış açısıyla değerlendirilerek bütüncül fiziki planlar yapılacağı

belirtmiştir (İYİ Parti, 2018:59).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Siyasi partilerin parti programları ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde, her birinin çevre politikalarının benzerliklere ve farklılıklara sahip olduğu, her bir partinin detaylı ya da yüzeysel farkı olmakla beraber farklı araçlar ve stratejilerle çevre politikalarını oluşturdukları görülmektedir. Farklılıkların siyasi partilerin siyasi duruşları ile ilgili olduğu, benzerliklerin ise çevre sorunlarının çözümünde uluslararası yaklaşımların ve bilimsel gelişmelerin takip edilmesi nedeniyle olduğu düşünülmektedir. Bu aşamada tüm partilerin ortak söylemlerini ve farklılaşan durumlarını ortaya koymakta yarar vardır.

- Genel olarak tüm parti programlarında çevreye ilişkin sorunların birbirinden bağımsız olarak ele alındığını, diğer sektörlerle ilgili bölümlerden çıkarımlar yapılmak suretiyle partilerin çevre konusundaki politikalarının yorumlanabildiğini söylemek mümkündür. Bu parçalı yaklaşım nedeniyle partilerin programlarında bütüncül bir ekolojik yaklaşımlarının olmadığı sonucuna varılmıştır.
- CHP ve YSP'nin çevre konusundaki politikalarının diğerlerine göre daha kapsamlı olduğu; bu partilerin programlarda “insan merkezli” yaklaşımların yanı sıra “çevre merkezli” bakış açısının da söylemlere yansıdığı görülmüştür. Bu partilerin sorunları tespit etmek açısından öne çıktıkları ancak, somut adımlara ilişkin hedefler konusunda eksik kaldıkları tespit edilmiştir. Çevre sorunlarının tespit edilmesi bile bu anlamda bir farkındalığı işaret etmesi anlamında olumludur ancak sorunların çözümüne daha spesifik önerilerin eksikliği dikkat çekmektedir.
- Tüm partiler çevre konusundaki uluslararası sözleşme ve protokollere uyum konusunda fikir birliği içerisindedir.
- Tüm partilerde çevre ile ilgili konularda yerel yönetimlerin, demokratik katılımın gücüne vurgu yapıldığı ve STK'lar ile işbirliği yapılmasının önemine değinildiği görülmüştür.
- YSP harici diğer partilerde kentleşme kapsamında değerlendirilen “göç” kavramı kentlerde çağdaş standartlara kavuşma ve yaşanabilir çevre oluşumu konusunda sorunun kaynağı olarak tespit edilmektedir ve sorunun çözümüne ilişkin olarak “göçe hazırlıklı kent” vurgusu yapılmaktadır. YSP'de ise farklı olarak göç konusunun “Kırsalın yarınlaştırılması” kavramıyla kapitalist düzen ve endüstrileşen tarım bağlamında ele alındığı görülmüştür. Bu partinin programında “Kırsal Yaşam Politikaları” başlığı ile ayrı bir bölümde, kırsal alanların desteklenmesi ve böylelikle hem sömürünün hem de göçün önüne geçileceği belirtilmiştir. Programlarda konu edilen göç, Türkiye içinde kırdan kente ya da doğudan batıya olan göçtür. Parti programlarında “dış göç” konusuna değinilmemiştir.
- “Su Kaynakları” konusu AK PARTİ hariç diğer tüm parti programlarında korunması gereken bir alan olarak ele alınmış ve büyük önem verilmiştir.
- AK PARTİ ve MHP parti programlarında hayvanlarla ilgili konunun sadece “hayvancılık sektörü” açısından ekonomik bir değer olarak yer aldığı görülmüştür. CHP, YSP ve İYİ Parti programlarında “hayvan hakları” konusunun ayrıca işlendiği buna yönelik politikalar üretildiği görülmüştür.
- Enerji tasarrufu konusu İYİ Parti harici diğer tüm partilerin programlarında yer verilen bir kavram olarak tespit edilmiştir.
- Nükleer enerji konusunda da farklı görüşler bulunmaktadır. AK PARTİ parti programında koruyucu önlemlerin alınması kaydıyla nükleer enerji santrallerinin kurulacağını ve bu suretle ucuz enerjinin sağlanabileceğini söylemektedir. Bunu destekleyen şekilde 2023 hedeflerinde de “2023'e kadar 2 nükleer santral” söyleminde bulunmaktadır. MHP nükleer enerji konusunda AK PARTİ ile benzer söylemler içerisindedir. CHP parti programında ise Nükleer Enerji Düzenleme Kurumu kurularak konunun daha kurumsal olarak ele alındığı görülmüştür. Temelinde CHP programında da atıkların güvenli şekilde saklanması sorununu çözerek nükleer enerjiye olumlu bakılmaktadır. İYİ Parti programında nükleer enerji hiç konu edilmemektedir. YSP, ortaya çıkabilecek tüm sorunları da belirterek nükleer enerji yatırımlarına kesinlikle karşı çıkmaktadır.

- Tüketim, tüketim çılgınlığı, tüketim toplumu gibi konuların CHP, YSP ve İYİ Parti programlarında yer aldığı, ancak AK PARTİ ve MHP partilerinin programlarında bu konulara değinilmediği tespit edilmiştir.
- “İklim adaleti” konusuna sadece YSP programında değinilmiştir.

AK PARTİ'nin 2002 yılından bu yana iktidar partisi olması nedeniyle parti programını güncellemediği, vaatlerini program yerine hedefleri içeren metinler ile kamuoyu ile paylaştığı görülmüştür. Farklı siyasi partilerin programlarıyla ilgili bu genel sonuçların dışında iktidar partisi olan AK PARTİ'nin çevre politikalarının 2002- 2023 yılları arasındaki değişimlerini ya da benzerliklerini de ortaya koymakta yarar görülmüştür. Partinin 2002 yılına ait programı ile birlikte 2023 Hedeflerinin aynı temalar ve kodlar ile analiz edilmesi ikisi arasında karşılaştırma yapmaya imkân vermiştir.

- Geçen 21 yıl içerisinde daha önce değinilmeyen “Atık Yönetimi” “İklim Değişikliği” temalarının artık konuşulduğu görülmüştür. İklim değişikliğinin Dünya gündeminde artık kriz şeklinde nitelendirilen bir sorun olması nedeniyle 2023 hedefleri içerisinde yer aldığı yorumu yapılabilir.
- Her iki belgede de “Tarım/Orman/Afet” ve “Çevre ve Doğa” konularının öne çıktığı görülmüştür. Hedef 2023'te uygulamaya yönelik olması bakımından daha somut hedeflerin bulunduğu görülmüştür. Yenilenebilir enerji, sürdürülebilir ulaşım ve tarihi doku ile ilgili somut hedeflerin konulmasının AB müktesebatının etkisi ile olduğu düşünülmektedir.

Diğer yandan AK PARTİ'nin iktidar partisi olmadan önce parti programında yer alan çevre ile ilgili vaatleri ile uygulamalarda görülen çelişkilerin de ifade edilmesi gerekmektedir:

- AK PARTİ programında imara aykırı yapılaşmalara izin verilmeyeceği net bir belirtilmiş olduğu halde, sonrasında birçok imar affını düzenlemiş ve imar barışına imza atmıştır.
- Ne kendi ürettiği atıkların ne de başka ülkelerin çevreye zararlı atıklarının Türkiye'de toplanmayacağına belirtildiği parti programına karşın bugün birçok Avrupa Ülkesinin plastik atıklarının Türkiye'ye getirildiği (İklim Haber, 2022) belirtilmektedir.
- Parti programında “çevre bilinci” vurgulanmakta ve bu değer çok küçük yaşlardan itibaren verilmesi gerektiği söylendiği halde, ilkökul müfredatında çevre ile ilgili bilgilerin hayat bilgisi, sosyal bilgiler, fen bilgisi gibi derslerde parçalı olarak verildiği görülmektedir.
- Bir diğer çelişkili konu “göç” konusudur. AK PARTİ'nin mevcuttaki “dış göç” politikaları, geçmişte belirttiği “göç hazırlıklı kentler” vaadiyle çelişmekte ve kentlerin yaşanabilirliği sorununu daha da derinleştirmektedir.
- Buradaki çelişkilerden vaat edilen ile uygulayıcı olduğunda yapılanların her zaman birbiri ile uyumlu olmadığı, mevcut siyasi konjonktüre göre değişebildiği sonucu çıkarılmıştır. Diğer partilerin politikalarının uygulama örnekleri olmadığı için hedefler/uygulamalar kapsamında karşılaştırılması imkânı bulunamamıştır.

Araştırma sonuçlarının literatürdeki diğer çalışmalarla olan ilişkisi de aşağıda tartışılmaya çalışılmıştır. Bağcı'nın (2022) Almanya, İngiltere ve Fransa'daki siyasi partilerin çevre ve enerji politikalarının karşılaştırıldığı çalışmasında Alman Yeşil Partisi, İngiliz Yeşil Parti ve Fransız Yeşil Partisi çevre ve enerji politikalarının aynı ülkelerdeki muhafazakâr sağ partilerin politikalarından büyük ölçüde farklılaştığı görülmüştür. Almanya örneğinde sağ/aşırı sağ ideolojiye sahip olduğu belirtilen Almanya Alternatif Partisi ile Almanya Yeşil Partisi'nin enerji ve çevre ile ilgili karşılaştırmalarda kutuplaşma net olarak görülmektedir (Bağcı, 2022: 46). Türkiye'de AK PARTİ politikaları karbon emisyonu, iklim değişikliği ile mücadele ile ilgili bölümlerde Almanya Yeşil Partisi ile benzerlik göstermekte, nükleer enerji santralleri konusunda ise Almanya Alternatif Partisi ile uyusmaktadır. Ancak yenilenebilir enerji kaynakları konusunda Almanya Alternatif Partisi'nin orman ve koruma alanlarıyla ilgili hassasiyeti AK PARTİ politikalarında görülmemektedir. İngiltere örneğinde de İngiliz Yeşil Partisi ve aşırı sağ olarak belirtilen Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi'nin farklılaştığı görülmektedir. Diğer partiler CO2 salımlarının sınırlandırılması gerektiğini savunurken, Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi karbon nötr hedefinin reddedileceğini ve Paris İklim Anlaşması başta olmak üzere CO2 emisyonunun azaltılmasıyla ilgili tüm uluslararası anlaşmalardan çıkılacağını

ifade etmektedir (Bağcı, 2022 :62). Türkiye’de AK PARTİ politikaları nükleer santrallerin sayısının artırılması başta olmak üzere genel olarak enerji ve çevre politikaları konularında Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi ile benzerlikler göstermektedir. Ancak iklim değişikliği ile ilgili uluslararası anlaşmalara uyum konusunda ve doğal yaşamı ve çevreyi olumsuz etkilediği düşünülen kara ve deniz rüzgâr türbinlerinin kurulumu noktasında ayrılmaktadır. Fransa’da da benzer tablo hakimdir. Fransız Yeşil Partisi ve diğer iki partinin enerji ve çevre ile ilgili birbirine yakın politikalar sergiledikleri görülmektedir. 1972 yılında kurulan ve Fransız siyasi yelpazesinin aşırı sağında yer alan Ulusal Birlik Partisi’nin ise tüm bu konularda diğerlerinden ayrılan politikalar ürettiği görülmüştür (Bağcı, 2020:73). Fransa örnekleriyle kıyaslandığında da AK PARTİ’nin nükleer enerji ve hidrojen teknolojisi konularında Ulusal Birlik Partisi’nin politikalarına benzer politikalar ürettiği görülmektedir. YSP’nin politikaları Almanya, Fransa ve İngiltere’deki Yeşil Partilerin söylemleriyle benzerdir. Yeşil ideoloji nedeniyle bu benzerliğin olması olağan olarak değerlendirilmektedir.

Bağcı’nın (2020) yaptığı çalışma Türkiye’ye uyarlandığında, muhafazakâr parti olarak Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) ile yeşil ideolojiye sahip Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi (YSP) arasındaki kutuplaşmaları da görmek mümkündür. YSP nükleer enerji projelerinin acilen iptal edilmesi gerektiğini belirtirken, AK Parti programında çevre koruma önlemleri alınmak kaydıyla nükleer enerji santrallerinin kurulacağı ifade edilmiştir. Buna uygun olarak da Hedef 2023’te nükleer enerji santrali kurulmasına dair çalışmaların devam ettirileceği ve iki santralin hayata geçirileceği, birinin ise inşaatına başlanılacağı belirtilmiştir. Bu iki partinin termik santraller ve HES yatırımları ile ilgili politikaları da keskin bir şekilde ayrılmaktadır. YSP termik santrallerin kapatılması, yeni izinlerin verilmemesi, karbon vergisi uygulanarak fosil yakıt tüketimlerinin çevresel maliyetlerinin fiyatlandırılması, ekolojik olumsuzlukları nedeniyle HES yatırımlarının durdurulması gerektiğini belirtmektedir. Öte yandan AK PARTİ diğer yenilenebilir enerji kaynakları ile birlikte özel sektörün HES yatırımlarının ve çevreye zarar vermeyecek termik santral yatırımlarının destekleneceğini ifade etmektedir. İklim değişikliği konusu AK PARTİ’nin parti programında yer almazken, Hedef 23’te kendisine yer bulmuştur. İklim değişikliği, iklim adaleti, iklim mültecileri gibi kavramlar YSP’nin programında sıklıkla vurgulanmıştır. YSP, Türkiye’nin sorumluluktan kaçınmasına gerekçe olması nedeniyle iklim anlaşmalarının “ortak ama farklılaşmış sorumluluk” ilkesine karşı çıkmış, aşırı tüketime dayalı ekonomik sistemin ve yüksek enerji kullanımının gelişmişlik göstergesi olduğuna dair yanlış inancın terk edilmesi gerektiği ve yenilenebilir enerji hedefini oluşturması gerektiğini belirtmiştir. YSP’nin iklim değişikliği başlığında belirtilen bir diğer konu tavsiyelerde bulunmak üzere bağımsız bir iklim ajansı oluşturulması ve mecliste “İklim Değişikliği Komisyonu” kurulmasıdır. AK PARTİ Hedef 23’de “iklim değişikliği, biyoçeşitlilik, çevre sağlığı ve sürdürülebilir kalkınma konularında AB standartlarının sağlanacağı” ve çevre konusundaki uluslararası taahhütlerin yerine getirileceği belirtilmiştir. AK PARTİ programında ve Hedef 23 belgelerinde kalkınmanın öncelendiği; YSP programında ise doğanın sınırsız kaynak olarak görülmesinin önüne geçilmesinin, insan hakları yanında doğanın ve diğer canlıların vazgeçilmez hakları olduğu anlayışıyla hareket edilmesinin öncelendiği söylenebilir. Elbette ki siyasal partilerin programlarına uygun hareket etmeleri ve hedeflerine ulaşmak üzere hamleler yapılması beklenmektedir ancak pratikte parti programlarının ne kadarının hayata geçirilebileceğinin bilinmediği de bir gerçektir.

Atmış ve Günşen’in (2011) çalışmasında 2011 Genel Seçimlerini ilk üç sırada bitiren AKP, CHP ve MHP’nin seçim beyannamelerinde ormancılık ile ilgili terimleri AKP ve MHP’nin 70’er defa, CHP’nin 48 defa kullandığı tespit edilmiştir. Bu çalışmanın içeriğindeki ormancılık terimleri, yaptığımız çalışmadaki temalardan “Tarım/Orman/ Afet” temasının içerisinde yer almakta ancak içeriğin bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu şekilde yapılan analizde terimlerin kullanma sıklığının AKP’nin parti programında 25, CHP’ninde 279 ve MHP’ninde ise 60 kez olduğu görülmüştür. Diğer taraftan Atmış ve Günşen’in (2011) çalışmasında orman temalarının içerisinde bulunan “ekoloji, ekosistem, habitat, küresel iklim değişikliği, ekoturizm, tabiat varlıkları” gibi terimler bu çalışma içerisinde farklı temalarda sınıflandırıldığı için bu iki çalışma arasında direk olarak karşılaştırma olanağı bulunmamaktadır.

Batuhan’ın (2020) AK PARTİ, CHP, HDP, MHP ve İYİ Parti’nin seçim beyannamelerini kentleşme ve çevre politikalarına dair önerileri açısından incelediği çalışmasında, AK PARTİ’nin 2018’deki beyannamesinde bulunan ve yapılacak düzenlemeler sonrasında kimlikli şehirler inşa

edileceğine, iklim değişikliğine ve çevre korumaya öncelik verileceğine dair söylemleri, AK Parti Hedef 2023 “Yaşanabilir Bir Çevre İçin” başlığı altındaki ve “Her şehir bir marka” başlığı altında belirtilen söylemlerle tutarlıdır. Hedefe ne kadar yaklaşıldığı bu araştırmanın konusu olmasa da halen bir “hedef olarak belirtilmesi” henüz gerekli kriterlere ulaşamadığı algısı yaratmaktadır. CHP’nin Seçim Beyannamesinde kentlerin düzeni için idari ve yasal düzenlemelerin gerektiği ve sürdürülebilir çevre politikalarının hayata geçirilmesinin vurgulandığı belirtilmekte ve akıllı kentler, kentsel dönüşüm, ulaşım, doğa hakları gibi konularda politika önerileri yapıldığı belirtilmektedir. Bu hatlarıyla 2018 yılına ait seçim beyannamesi 2008 yılında hazırlanmış olan CHP Parti Programıyla uyumlu ve tutarlıdır. “Akıllı kent”, “kentsel dönüşüm” gibi kavramların aradan geçen 10 yıl içerisinde konuşulmaya başlanmış olması nedeniyle, bu kavramların parti programında olmadığı, seçim programında yer aldığı düşünülmektedir. Araştırmamızda Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi (Yeşil Sol Parti) olarak geçen parti, 2018 dönem seçimlerine HDP (Halkların Demokratik Partisi) adı ile yer almıştır. Batuhan’a (2020: 472) göre en sert ve en ideolojik söylemlere sahip olan HDP, seçim beyannamesi bağlamında kısa başlıklar altında genel ifadelerle parti politikalarını sunmaktadır ve kent hayatı ile çevrenin kapitalist ilişkilerden soyutlanarak “rant unsuru” olmaktan kurtarılması gerektiği ifade edilmektedir. YSP’nin programı HDP’nin seçim beyannamesinde belirtilen temaları devam ettirir şekilde söylemler içermektedir, kapitalist sistemin doğa ve çevre üzerindeki olumsuz etkileri, sömürü, eşitlik ve adalet vurguları öne çıkmaktadır. Batuhan’ın (2020: 472) çalışmasında MHP’nin kentleşme ve çevre politikalarının kısıtlı olduğu ve kent kültürünün inşa edilmesi ile çevre korunması ilkelerinin uygulanması ile sınırlı kaldığı ifade edilmiştir. MHP’nin 2009 yılına ait Parti programının analizde kentleşme, konut, afet, çevre hakkı, ekolojik denge, bütüncül çevre politikaları, biyolojik çeşitlilik gibi kavramlara değinilerek daha kapsamlı bir program oluşturduğu söylenebilir. Elbette ki programda yazılan her konunun uygulanması mümkün değildir ancak, 2009 yılı parti programında daha geniş yer tutarken 2009-2018 yılları arasında geçen 9 yıl süre zarfında 2018 yılı seçim beyannamesinde çevre ve kentleşme politikalarının geri plana itildiği, farklı konulara öncelik verildiği şeklinde bir yorum yapmak mümkündür. İYİ Partinin parti programı ile seçim beyannamesi aynı yıla aittir. Seçim beyannamesinde yer alan kent ve çevre ile ilgili yeni yasal düzenlemelerin yapılması, kent planlarında ekolojik dengeye ve doğaya uyumun sağlanması konuları (Batuhan, 2020:472) partinin programında da kendisine yer bulmuştur.

Şeşen ve Ertürk’ün (2017) genel ve yerel seçimlerde partilerin çevreci ögelere ne denli önem verdiklerini parti programları ve seçim beyannameleri üzerinden incelediği çalışma sonucunda siyasal partilerin seçim beyannamelerinde geçen yıllar boyunca “çevre” konu başlığının daha üstlerde yer aldığı ve alt başlıklarda da daha ayrıntılı ve kapsamlı ifadelerle yer verildiği belirtilmiştir (Şeşen ve Ertürk, 2017:211). Parti programlarının eski tarihli olmaları ve güncellenmiyor oluşu, seçim beyannamelerinde konunun daha güncel ve daha detaylı olarak ele alınmasının sebebi olarak görülmektedir.

Evren’in (2023) çalışmasında siyasi partilerin tüzükleri ve parti programları çerçevesinde yapılan incelemede, partilerin bütüncül afet yönetimine ilişkin bilinçli stratejilerin olmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada “afet” alt kodunun da bulunduğu “tarım-orman-afet” teması tüm temalar içerisinde parti programlarında en sık yer alan temadır. Frekans sıklığı bütüncül bakış açısı olup olmadığına dair bir işaret vermemekle birlikte konunun sıklıkla gündeme getirilmiş olması olumlu olarak değerlendirilmektedir.

Şahin (2020) genelde sağ eğilimli partilerin çevre reformlarını reddetme, iklim değişikliğini inkâr gibi eğilimleri olduğunu; bu partilerin ağırlıklı olarak iş ve ekonomi hayatına ilişkin politikalar ürettiklerini; çevre koruma hareketlerinin daha çok sol eğilimli partilerden cesaret aldığını belirtmektedir. Buna rağmen çevresel kavramlar ile siyasal ideoloji arasında anlamlı bir bağlantı bulunmadığının tespit edildiği çalışmada ideolojinin tek başına belirleyici olmadığı ifade edilmiştir. Bu durum çevre korumanın tüm partiler için olumsuz yorum yapılamayacak denli önemli olduğu şeklinde açıklanmıştır. Sağ eğilimli partilerin programlarında ağırlıklı olarak ekonomi, kalkınma, iş hayatına ilişkin verilerin olup olmadığı bu araştırmanın konusu değilse de çevre ve enerji konusuna yaklaşımların sağ partilerde daha sığ ve insan merkezci, sol eğilimli partilerde daha derin ve eko merkezci olduğu yorumu yapılabilir.

Çevre sorunları, günlük hayatımızı etkileyen kritik bir duruma gelmiştir. Bu, sadece şu anın

değil, geleceğin sorunlarını ve çözüm yollarını içeren çevre politikalarının hemen oluşturulmasını zorunlu kılar. Partilerin çevreyi önceliklendirmemeleri ve sadece insan odaklı kalkınma hedeflerine odaklanmaları geri dönüşü olmayan sonuçlara yol açabilir.

- Partilerin çevreye duyarlı bir yaklaşım sergileyerek politikalar üretmeleri ve bu konuda kamuoyuyla paylaşımında bulunmaları, çevre bilincinin oluşmasına ve ekolojik bakış açısının yaygınlaşmasına katkı sağlayabilir.
- Siyasi partilerin gelecekte çevreye daha duyarlı olmaları, ideolojilerden bağımsız bütüncül politikalar üretmeleri, doğru tespitler yaparak somut çözümler üretmeleri ve çevresel hedefler belirlemeleri, yaşanabilir bir Dünya için hayati öneme sahiptir. Ekolojik krizden çıkış yolu, doğaya odaklanarak politikalar üretmekte yatar.
- Çevre sorunları artık sadece bireylerin değil, toplumun ve devletlerin öncelikli gündem maddesi haline gelmiştir. Politika yapımcıların ve siyasi partilerin bu sorunları ciddiye alarak etkili politikalar geliştirmesi gerekmektedir.
- Siyasi partiler, çevresel konuları önceliklendirmeli ve diğer politika alanlarıyla bütünleştirerek sürdürülebilirlik ilkesini benimsemelidir. Bilimsel verilere dayalı doğru tespitlerle çevresel sorunlara etkili çözümler üretmek önemlidir.
- Çevresel etkileri en aza indirmek için bilimsel uzmanların görüşlerine önem verilmelidir. Siyasi partiler, ideolojilerden bağımsız olarak işbirliği yaparak ekolojik dengeyi koruma ve gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakma yolunda adımlar atabilirler.

Sonuç olarak, çevre politikaları geleceğimizi şekillendiren en önemli unsurlardan biridir. Siyasi partilerin çevreci politikalar üreterek ekolojik krizi aşmamız ve sürdürülebilir bir gelecek için adımlar atmamız kritik önem taşımaktadır. Bu çalışma siyasal partilerin parti programları kapsamında bir incelemeyi içermektedir. Ancak parti programlarının güncellenmemiş olması nedeniyle bu araştırmanın 2023 Türkiye Genel Seçimlerine giren partilerin seçim beyannameleriyle yapılması; 2053 vizyonu doğrultusunda hazırlanan 12. Kalkınma Planı ve önceki kalkınma planları için benzer bir çalışma yapılarak farklılıkların ve önceliklerin ortaya konulması bundan sonra bu konuda araştırma yapacaklara önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Adalet ve Kalkınma Partisi (AK PARTİ). (2002), *AK Parti Programı*, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/4baa7399-15a8-44bb-88ce-abf5519b6183> adresinden 29 Nisan 2023 tarihinde edinilmiştir.
- AK PARTİ. *Hedef 2023*, <https://www.akparti.org.tr/parti/hedef-2023/tumu/> adresinden 20 Mayıs 2023 tarihinde edinilmiştir.
- AK PARTİ. *2023'e Kadar 2 Nükleer Santral*, <https://www.akparti.org.tr/parti/hedef-2023/enerji-ve-tabii-kaynaklar/2023-e-kadar-2-nukleer-santral/> adresinden 20 Mayıs 2023 tarihinde edinilmiştir.
- AK PARTİ. *Afete Hazırlıksız Yakalanmaya Son*, <https://www.akparti.org.tr/parti/hedef-2023/diger/afete-hazirliksiz-yakalanmaya-son/> adresinden 20 Mayıs 2023 tarihinde edinilmiştir.
- AK PARTİ. *Atıklara Düzenleme*, <https://www.akparti.org.tr/parti/hedef-2023/diger/atiklara-duzenleme/> adresinden 20 Mayıs 2023 tarihinde edinilmiştir.
- AK PARTİ. *Çevreci Sağlıklı Ulaşım*, <https://www.akparti.org.tr/parti/hedef-2023/diger/cevreci-saglikli-ulasim/> adresinden 20 Mayıs 2023 tarihinde edinilmiştir.
- AK PARTİ. *Her Şehir Bir Marka*, <https://www.akparti.org.tr/parti/hedef-2023/diger/her-sehir-bir-marka/> adresinden 20 Mayıs 2023 tarihinde edinilmiştir.
- AK PARTİ. *İki Kat Ormanımız Olacak*, <https://www.akparti.org.tr/parti/hedef-2023/diger/iki-kat-ormanimiz-olacak/> adresinden 20 Mayıs 2023 tarihinde edinilmiştir.
- AK PARTİ. *İstanbul Projeleri*, <https://www.akparti.org.tr/parti/hedef-2023/diger/istanbul-projeleri/> adresinden 20 Mayıs 2023 tarihinde edinilmiştir.

- AK PARTİ. *Tarihi Dokuyu Restorasyonla Koruyacağız*, <https://www.akparti.org.tr/parti/hedef-2023/diger/tarihi-dokuyu-restorasyonla-koruyacagiz/> adresinden 20 Mayıs 2023 tarihinde edinilmiştir.
- AK PARTİ. *Turizmi Geliştirmek İçin Altyapı*, <https://www.akparti.org.tr/parti/hedef-2023/diger/turizmi-gelistirmek-icin-altyapi/> adresinden 20 Mayıs 2023 tarihinde edinilmiştir.
- AK PARTİ. *Yaşanabilir Bir Çevre İçin*, <https://www.akparti.org.tr/parti/hedef-2023/diger/yasanabilir-bir-cevre-icin/> adresinden 20 Mayıs 2023 tarihinde edinilmiştir.
- AK PARTİ. *Yenilenebilir Enerjiyi Artıracağız*, <https://www.akparti.org.tr/parti/hedef-2023/diger/yenilenebilir-enerjiyi-artiracagiz/> adresinden 20 Mayıs 2023 tarihinde edinilmiştir.
- Atmıs, E. ve Günsen, H. B. (2011). 2011 genel seçimlerinde siyasi partiler ve ormancılık ilişkileri. *Kastamonu University Journal of Forestry Faculty*, 11(2), 191-204.
- Bağcı, B. (2022). *Avrupa'daki siyasi partilerin çevre politikalarının karşılaştırmalı analizi: Almanya, İngiltere ve Fransa örnekleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hitit Üniversitesi.
- Balun, B. (2022). CHP VE AK Parti Siyasi Programlarının Sosyal Politika Kapsamında Değerlendirilmesi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 27-61.
- Batuhan, T. (2020). 2018 Genel Seçimleri Siyasi Parti Beyannamelerinde Kentleşme ve Çevre Politikaları. *Şehir ve Medeniyet*, 6(13).
- Bulut, P. ve Güven, S., (2010). Siyasi parti programlarında ilköğretim. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 6(2), 281-300.
- Ceylan, A. ve Uslu, İ. (2019). 7 Haziran 2015 genel seçimlerinde partilerin uluslararası göç yaklaşımları üzerine karşılaştırmalı inceleme. *Social Sciences Research Journal*, 8(1), 97-114.
- Cumhuriyet Halk Partisi (CHP). (2008), *Cumhuriyet Halk Partisi Programı*, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/a4a63f26-b5a3-4018-9664-e234073360a2> adresinden 29 Nisan 2023 tarihinde edinilmiştir.
- Çelikyay, H. H. (2021). Türkiye'de çevre politikaları: kalkınma planları üzerinden bir inceleme. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 6(15), 185-205.
- Çetin, S. (2012). *Türkiye'de 1980 sonrası mecliste temsil edilen siyasi partilerin programlarında sektörel rekabet stratejileri*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Bartın Üniversitesi.
- Çoban, A. (2002). Çevreciliğin İdeolojik Unsurların Eklemlenmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(3).
- Çoban, A. (2020). *Çevre Politikası Ekolojik Sorunlar ve Kuram*, Ankara: İmge Yayınevi.
- Evren, M. B. (2023). Türk Siyasi Parti Tüzük ve Programlarında Bütünleşik Afet Yönetimi Bilinci. *Resilience*, 7(2), 221-251. <https://doi.org/10.32569/resilience.1198686>
- Gül, H. (2015). Kamu politikası analizi, yöntemleri ve teknikleri. *Yasama Dergisi*, (29), 5-31.
- Güleç, S. S. ve Sürmeli, İ. (2014). Hükümet programları ve kalkınma planları ekseninde çevre politikası analizi. *Yasama Dergisi*, (30), 22-43.
- Gürçam, S. (2023). Z Kuşağının İklim Krizi Hassasiyeti: 2023 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri Öncesi Akp ve Chp'nin Yaklaşımları Üzerine Bir İnceleme. İçinde: M. Lamba (Ed.). *Siyaset Bilimi, Uluslararası İlişkiler ve Kamu Yönetimi Alanında Uluslararası Araştırmalar*. 45-66. Ankara: Platanus Publishing.
- Haspolat, E. (2015). 'Kadın, Anne, Yurttaş' Ana Akım Siyasal Partilerin Seçim Bildirgelerinde Kadın Algısı: 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri Örneği. *Toplum ve Demokrasi*, 9(19-20), 73-107.
- İklim Haber. (26.05.2022). *Avrupa'nın Çöplüğü Olduk: Türkiye Avrupa'dan En Çok Atık Alan Ülke Konumunda*, <https://www.akparti.org.tr/parti/hedef-2023/diger/her-sehir-bir-marka/> adresinden 20 Mayıs 2023 tarihinde edinilmiştir.
- İYİ Parti. (2018). *İyi Parti Programı*, <https://iyiparti.org.tr/kurumsal?q=program> adresinden 29 Nisan 2023 tarihinde edinilmiştir.
- Kaplan, A. (1999). *Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.

- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi temelli sosyal hizmet araştırmaları dergisi*, 1(1), 62-80.
- Kaypak, Ş. (2011). Küreselleşme Sürecinde Sürdürülebilir Bir Kalkınma İçin Sürdürülebilir Bir Çevre. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13 (20), s.19-33.
- Keleş, R. (2015). *100 Soruda Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikası*, Genişletilmiş 2. Baskı, İzmir: Yakın Kitabevi Yayını.
- Keleş, R., Hamamcı, C. ve Çoban A. (2015). *Çevre Politikası*, 8. Baskı, Ankara: İmge Yayınevi.
- Milliyetçi Hareket Partisi (MHP). (2009). *Milliyetçi Hareket Partisi Parti Programı*, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/7baa4014-09db-48fe-870c-774f6cead72e> adresinden 29 Nisan 2023 tarihinde edinilmiştir.
- Mutlu, A. (2001). Ekoloji Düşüncesi ve Ekoloji Düşüncesinin Temel Kavramları. *Kooperatifçilik, Ekim-Kasım-Aralık*, 8, 134, 45-60.
- Orhan, G. (2013). Türkiye’de Çevre Politikaları: Değişen Söylemler, Değişmeyen Öncelikler. *Memleket Siyaset Yönetim*, 8(19-20), 1-24.
- Polat, C., Akkaya, M. A. ve Binici, K. (2016). 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri Parti Bildirgelerinde Eğitim. *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4(1), 1-20.
- Sak, R., Sak, İ. T. Ş., Şendil, Ç. Ö. ve Eşref, N. A. S. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-256.
- Sayın, U. ve Gümüş, S. S. (2016). Haziran 2015 milletvekiliği genel seçimleri parti seçim beyannamelerinin engelli kavramı temelinde içerik olarak incelenmesi. *Toplum ve Demokrasi*, 10(21), 69-89
- Seyidoğlu, H. (2016). *Bilimsel araştırma ve yazma el kitabı*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Şahin, B. (2020). Almanya’da Siyasi İdeoloji ve Çevre Koruma Politikaları Arasındaki Bağlantının Parti Bildirileri Bağlamında İncelenmesi. *Turkish Studies-Economics, Finance, Politics*, 15(4).
- Şeşen, E. ve Ertürk, K. Ö. (2017). Türkiye’de 1990 Sonrası Çevre Politikalarının Seçim Beyannamelerine Yansımaları. *Selçuk İletişim*, 10(1), 188-215.
- Terkan, B. (2010). Siyasi partilerin kadına ilişkin söylem ve politikaları (AKP ve CHP örneği). *Selçuk İletişim*, 6(2), 115-136.
- Tiyek, R. (2015). Sosyal politika kapsamında seçim bildirgelerinin değerlendirilmesi. *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(9), 36-63.
- Tuğsuz, N. Ve Yılmaz, A. (2015). Siyasi partilerin mülteci politikaları. *SETA Perspektif*, (106).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (2023). *28. Dönem Milletvekilleri Sandalye Dağılımı*, <https://www.tbmm.gov.tr/sandalyedagilimi> adresinden 22 Kasım 2023 tarihinde edinilmiştir.
- Ulukuş, S. (2023). 2018 Seçimleri Sonrasında Kurulan Partilerde Liderler ve Partiler Düzeyinde Yeşil Siyaset. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 71-88.
- Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı (YCB). (2023). *Siyasi Partiler Genel Bilgileri*, <https://www.yargitaycb.gov.tr/icerik/1093/siyasi-parti-genel-bilgileri> adresinden 15 Ekim 2023 tarihinde edinilmiştir.
- Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi (YSP). (2012). *Programatik Metin*, <https://yesilpartisi.org/programatik-metin/> adresinden 29 Nisan 2023 tarihinde edinilmiştir.
- Yıldırım, M., Demirkol, Ö., Yıldırım, L. ve Solmaz, C. (2016). Tourism in the electoral programs of turkish political parties: an analysis of the 2015 general elections in Turkey. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(30), 81-96.



Gönderiliş Tarihi: 08/05/2024
Kabul Tarihi: 30/06/2024

ORCID 0000-0001-7460-9634
ORCID 0000-0002-4210-3898
ORCID 0000-0001-8825-6737
ORCID 0000-0002-4950-9604

TÜRK SAĞLIK SİSTEMİNİN PERFORMANSI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. İsmail ŞİMŞİR¹
Doç. Dr. Pelin YILIK²
Dr. Gülsen TOPAKTAŞ³
Prof. Dr. Umut BEYLİK⁴

ÖZ

Sağlık sistemlerinin yapısı, süreçleri ve çıktıları temelde toplumun sağlık statüsünü yükseltmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmanın amacı; Türkiye Sağlık Sistemi'nin sonuçlarının hem kendi içinde hem de uluslararası düzeyde karşılaştırmaya dayalı olarak analizini yapmak ve önerilerde bulunmaktır. Çalışma verileri 2021 yılına ait olup Sağlık Bakanlığı Sağlık İstatistikleri Yıllığı, TÜİK, OECD Sağlık Verileri ve Eurostat veri tabanından temin edilmiştir. Sağlık sistemi sonuçlarını değerlendirmek amacıyla literatür kapsamında; ortalama beklenen yaşam süresi, bebek ölüm hızı, anne ölüm hızı, hasta memnuniyeti ile sağlık harcamaları etkisi verileri dikkate alınmıştır. Temin edilen veriler ülke düzeyinde bölgeler arasında ve ayrıca uluslararası düzeyde kıyaslamalar yapılarak analiz edilmiştir. Çalışma bulguları kapsamında Türkiye'nin doğumda beklenen yaşam süresi açısından yükselen bir ivme yakaladığı ancak Bebek Ölüm Hızı ve Anne Ölüm Hızı açısından uluslararası düzeyde istenen performansı yakalayamadığı ve bölgeler arasında aşırı farklılıklar olduğu görülmüştür. Hasta memnuniyeti ise genel olarak kıyaslama açısından uluslararası olarak iyi düzeyde görünmekle birlikte durağanlık ve gerileme dönemine girdiği tespit edilmiştir. Sağlık harcamalarının sağlık sistem sonuçlarından ortalama yaşam süresi ve hasta memnuniyetine olumlu etki yaptığı görülmüştür. Sonuç olarak Türkiye Sağlık Sistemi sonuçları ve performansı itibarı ile orta-üst gelir grubu ülkelerden üst gelir grubu ülkelere geçiş sürecinde olduğu; ancak bölgeler arasında yaşanan hizmete erişim ve sağlık hizmet kalitesi dengesizliklerinin olumsuz sonuçlar ürettiği görülmüştür. Bu kapsamda anne ve bebek sağlığı hizmetlerinin ülke çapında dengeli dağılımı ve erişimine yönelik politikaların yanı sıra özel sağlık sektörünün topluma adapte edilmesine yönelik düzenlemeler ile hasta memnuniyetinin sürdürülebilirliği açısından sağlık hizmet kalitesine yönelik reformlara ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Sistemi, Performans, Temel Sağlık Göstergeleri, Kıyaslama

Jel Kodu: I-10, I-11, I-18

PERFORMANCE AND EVALUATION OF THE TURKISH HEALTH SYSTEM

ABSTRACT

The structure, processes and outcomes of health systems basically aim to raise the health status of the society. The purpose of this study; To analyze and make recommendations based on comparison of the results of the Turkish Health System both internally and internationally. The study data belongs to 2021 and was obtained from the Ministry of Health Health Statistics Yearbook, TURKSTAT, OECD Health Data and Eurostat database. Within the scope of the literature in order to evaluate the results of the health system; Average life expectancy, infant mortality rate, maternal mortality rate, patient satisfaction and health expenditure impact data were taken into consideration. The data provided was analyzed by making

¹ Doç. Dr., Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi, E-posta: ismailsimsir@subu.edu.tr.

² Doç. Dr., Milletvekili, Türkiye Büyük Millet Meclisi, E-posta: pelinyilik@hotmail.com

³ Dr., T.C. Sağlık Bakanlığı, Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Eğitim ve Sertifikasyon Dairesi Başkanlığı, E-posta: gulsen.topaktas@saglik.gov.tr

⁴ Prof. Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi Gülhane Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü, E-posta: beylik28@gmail.com

comparisons between regions at the country level and also at the international level. Within the scope of the study findings, it has been observed that Turkey has achieved an increasing momentum in terms of life expectancy at birth, but has not achieved the desired performance at the international level in terms of Infant Mortality Rate and Maternal Mortality Rate, and there are extreme differences between regions. Although patient satisfaction generally appears to be at a good level internationally in terms of comparison, it has been determined that it has entered a period of stagnation and decline. It has been observed that health expenditures have a positive impact on the health system results, average life expectancy and patient satisfaction. As a result, it has been observed that the Turkish Health System is in the process of transition from middle-upper income group countries to upper income group countries in terms of its results and performance, but the imbalances in access to service and health service quality between regions produce negative results. In this context, it can be said that there is a need for policies for balanced distribution and access to maternal and infant health services throughout the country, as well as regulations for the adaptation of the private health sector to the society and reforms for the quality of health services in terms of sustainability of patient satisfaction.

Keywords: Health System, Performance, Basic Health Indicators, Benchmarking

Jel Codes: I-10, I-11, I-18

GİRİŞ

Sağlık sektörü öncelikle ulusal bazda ele alınarak küresel bazda planlanan, organize edilen, yürütülen ve izlenen bir sistem olarak değerlendirilebilir. Bir sistem olarak ele alındığında sağlık sektörü kamu ve özel sektör, planlayan ve denetleyen ile hizmet sunanlar, sistemi finanse eden ve geri ödemesini yapanlar olarak çeşitli alt sistemler şeklinde değerlendirilebilir. Sağlık sistemini oluşturan her bir alt sistemin birbiri ile ne derece de uyumlu olduğu konusu ise sağlık sisteminin performansını doğrudan etkilemektedir. Örneğin sağlık sisteminin sosyal güvence kapsamı veya özelleştirme düzeyi toplumun gelir düzeyine ve sağlık statüsüne uygun olarak tasarlanmadığı takdirde sağlık hizmet sunumu kapasitesi ne kadar yüksek olsa da arzulanan sonuçlara ulaşılması mümkün olmayacaktır. Bu nedenle sağlık sisteminin performansı ile ilgili analizlerde doğrudan veya sadece sağlık hizmet sunumu yönetimine odaklanarak çözüm yolları ve iyileştirme alanları aramak yeterli olmayacaktır.

Sağlık sistemleri performans değerlendirmesi denildiğinde, yakın veya benzer düzeyde gelire sahip ülkelerin; finansmanda adaletsizlik, kullanıcıların beklentilerini karşılayamama ve benzer sağlık sonuçlarını gerçekleştirememeye nedenlerini ve sağlık sisteminin eksikliklerini ortaya çıkarmak amaçlı analizler yapılmaktadır (De Silva, 2000). Ayrıca bir yönetim yaklaşımı olan “Kıyaslama” yönteminin bu kapsamda uygulanması ile en iyi veya daha iyi sağlık sonuçlarına sahip ülkeleri örnek almak açısından da son derece önemlidir (Navarro, 2000). Bunların yanı sıra özellikle yakın sağlık statüsüne ve sosyoekonomik özelliklere sahip ülkelerin kıyaslanması, sağlık sisteminde öncelik belirleme, sağlık reformu gerekliliği veya küçük iyileştirme alanlarına yönelik politika ve stratejiler geliştirme konularında değer yaratma potansiyeli bulunmaktadır. Buradaki potansiyel kavramının kullanılmasından kasıt ise aksiyon alma veya harekete geçme becerisi yanısıra yönetim kabiliyeti ile ilgili olmasından kaynaklanmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), sağlık sistemlerinde performans değerlendirmeyi, bir ülkeye özgü sağlık sistemi stratejilerine dayalı üst düzey sağlık sistemi hedeflerine ulaşılmasının izlenmesi, değerlendirilmesi, bağlantıların kurulması ve incelenmesi süreci olarak ifade etmektedir. Sağlık sistemlerinde performans değerlendirmenin asıl amacı, sağlık sistemi temel faaliyetleri (finansman, hizmet sunumu ve yönetim) için stratejik denetim gerçekleştirmektir. Bu temel amacın dışında ayrıca sağlık sistemleri için amaç ve öncelikleri belirlemek, sağlık sistemindeki faaliyetleri koordine etmek ve politikaları belirlemek için odak noktası sağlamak, hedefleri başarmada süreçleri ölçmek ve izlemek, toplumu ve ilgili tüm paydaşları bilgilendirmektir (European Commission, 2014). Genel olarak bakıldığında sağlık sistemleri performans değerlendirmesinde; sağlık hizmetine erişim, sunulan hizmetin uygunluğu ve teknik yeterlilik, hasta memnuniyeti, tıbbi maliyetler ve temel sağlık göstergeleri (ortalama beklenen yaşam

süresi, bebek ölüm hızı, anne ölüm hızı, hastalıklardan yaşanan ölümler vb.) temel alındığı görülmektedir (Pransky vd., 2001; Demirci vd., 2020).

Bireylerin ve dolayısıyla toplumların sağlık yapısını etkileyen faktörler incelendiğinde, bu faktörlerin çoğunlukla, dört temel başlık altında toplandığı görülmektedir; kalıtım, çevre, yaşam tarzı ya da davranış ve sağlık sistemi olduğu kabul edilmektedir. Ülkelerin sağlık sistemlerinin performansını araştıran çalışmalara genel olarak bakıldığında, özellikle yaşam tarzı (alkol, sigara kullanımı ve obezite) faktörlerinin ve sağlık hizmetleri ile ilgili faktörlerin girdi değişkenleri olarak kullanıldığı görülmektedir (Balçık ve Konca, 2019; Mirmirani ve Lippmann, 2004; Afonso ve Aubyn, 2005; Yıldırım, 2005; Timor ve Lorcu, 2010; Kocaman vd., 2011; Asandului vd., 2014; Ravangard vd., 2014; Samut ve Cafri, 2016; Yeşilyurt ve Salamov, 2017; Çetin ve Bahçe, 2016; Özcan ve Khushalani, 2017; Şener ve Yiğit, 2017; Konca vd., 2019; Ahmed vd.,2019; Teleş vd., 2018).

Literatürdeki çalışmalar değerlendirildiğinde, sağlık sisteminin temelde amaç ve hedeflerine ne derecede ulaştığı sistemin çıktıları ile doğrudan ilgilidir. Ancak çıktı değerlendirmelerinin niceliksel olarak (poliklinik sayısı, ameliyat sayısı, yatak sayısı, yatılan gün sayısı, hekim sayısı, cihaz sayısı, tetkik veya işlem sayısı) değil de niteliksel olarak değerlendirilmesi sağlık sisteminin gerçek performansını ortaya koymak adına önemli bir husus olarak değerlendirilmelidir. Kaldı ki sağlık sisteminin hizmet sunumu dışındaki tüm öğeleri de aslında bu bahsettiğimiz niteliksel yani sağlık sisteminin sonuç göstergeleri olarak değerlendirilebilecek göstergelerin iyileşmesine odaklanmaktadır.

AMAÇ VE YÖNTEM

Bu çalışma; sağlık sistemi sonuçları kapsamında Türkiye Sağlık Sistemi'nin kendi içinde ve küresel ölçekte karşılaştırmalı analizini yapmak ve bu çerçevede önerilerde bulunmak amacıyla yapılmıştır.

Çalışmada gerçek veriler üzerinden değerlendirme ve analizler yapılmıştır. Çalışmanın verileri Sağlık Bakanlığınca yayımlanan 2021 yılı Sağlık İstatistikleri Yıllığı'ndan, Türkiye İstatistik Kurumu web sitesinden, OECD Health Data ve EUROSTAT veri tabanından temin edilmiştir. Temin edilen veriler kapsamında ülke bazında, ülke içinde ve ülke dışında çeşitli bölge ve gruplamalar bazında ve küresel ölçekte karşılaştırmalar yapılarak değerlendirme ve önerilerde bulunulmuştur.

Çalışmada kullanılan veri seti olarak literatürde bahsedilen sağlık sistem sonuçlarını yansıtacak temel göstergeler ele alınmış olup bunlar; "Ortalama Beklenen Yaşam Süresi, Bebek Ölüm Hızı, Anne Ölüm Hızı, Hasta Memnuniyeti Oranı ile bu göstergelere Sağlık Harcamalarının Etkisi"dir. Bu kapsamda çalışmada kullanılan veriler; niceliksel verilerden niteliksel bilgiye dönüşmüş verilerdir ve sağlık sistem performanslarının kıyaslanmasında sıklıkla kullanılan göstergelerdir.

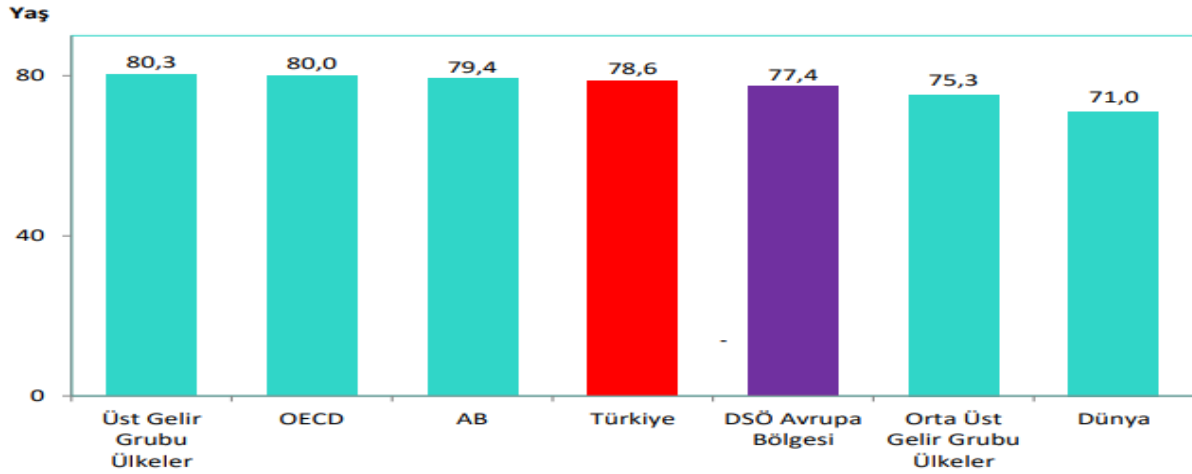
BULGULAR

Ortalama Yaşam Süresi

Doğumda beklenen ortalama yaşam sürelerini gösteren Tablo 1'de Türkiye verisi 78,6 olup; Dünya, Orta-Üst Gelir Grubu ülkeler ile DSÖ Avrupa Bölgesi'nden daha yüksek olduğu; AB, OECD ve Üst Gelir Grubu ülkelerden daha düşük olduğu görülmüştür. Gelişmekte olan ülke konumundaki Türkiye için bu veri geçiş sürecinde bir izlenim vermektedir. Sağlık sisteminde öncelik belirleme ve kaynak dağıtımındaki başarı düzeyi bu konumunda ileri, geri veya aynı

kalmasında önemli rol oynayacağı değerlendirilmektedir.. Ortalama yaşam sürelerinin yükselmesi yaşlı nüfus sağlık sorunlarına karşı sağlık sistemlerinin hazır bulunuşluğu ve yapılandırılması açısından önemlidir. Bununla birlikte bu veriye ilave olarak çocuk ve genç nüfus ile doğurganlık hızı ile birlikte değerlendirilerek daha makro politikalar açısından da mutlaka konu irdelenmelidir.

Tablo 1. Ortalama Yaşam Süresi Uluslararası Karşılaştırma, 2021

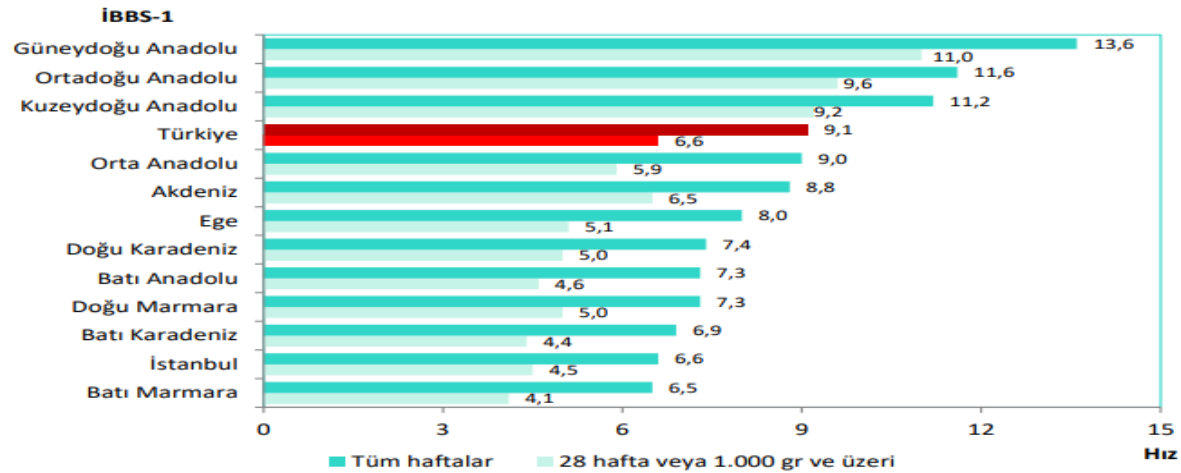


Kaynak: Sağlık Bakanlığı, 2021

Bebek Ölüm Hızı

Türkiye'deki bebek ölüm hızını bölgeler itibarı ile gösteren Tablo 2'ye göre tüm haftalar kapsamında Türkiye ortalaması Binde 9,1 olarak gerçekleşmiş olup en düşük veri Binde 6,5 ile Batı Marmara'da iken, en yüksek veri Binde 13,6 ile Güneydoğu Anadolu'da gerçekleşmiştir. Türkiye ortalamasına göre en yüksek ve en düşük veriler arasında bu kadar yüksek fark olması ki bu durum standart sapmanın da yüksek olduğu anlamı taşımaktadır. Tablo değerlendirildiğinde 1. basamak sağlık hizmetleri düzeyinde özellikle Gebe izlem ve doğum süreci yönetiminde bölgelerarasında büyük farklılıklar görülmüştür. Aile Hekimliği sisteminin yaygınlaştırılmasına ve hizmete erişimin belirli bölgelerde artırılmasına yönelik tedbirlerin alınması gerektiğine yönelik önemli bir husus olduğu değerlendirilmiştir.

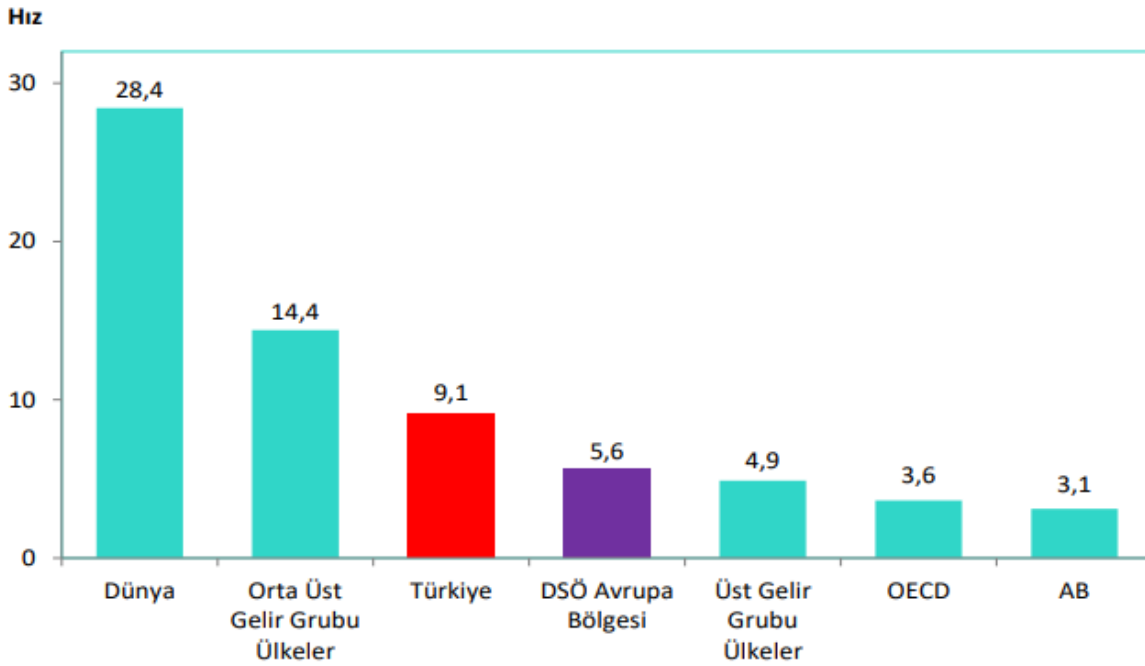
Tablo 2. Bebek Ölüm Hızı Bölgelerarası Karşılaştırma (Binde, 2021)



Kaynak: Sağlık Bakanlığı, 2021

Bebek Ölüm Hızının uluslararası karşılaştırması kapsamında Tablo 3'e bakıldığında Türkiye, doğumda beklenen yaşam süresine göre daha geri konumdadır. Her ne kadar Dünya ortalamasına göre iyi bir konumda görünse de AB, OECD, Üst Gelir ve DSÖ Avrupa Bölgesi'ne göre ortalama 2-3 kat daha fazla oranda bebek ölüm hızına sahiptir. Bu durumun Tablo 2 ile birlikte değerlendirildiğinde Türkiye'deki bölgeler arasındaki aşırı farklı bebek ölüm hızlarının etkisinin önemli olduğu değerlendirilmiştir ki Güneydoğu Anadolu verisi ile Orta-Üst Gelir Grubu ülke verilerinin yakınlığı Türkiye ortalaması üzerine ne derece olumsuz etki ettiğini açıklamada kayda değer bir veri olarak düşünülmelidir.

Tablo 3. Bebek Ölüm Hızı Uluslararası Karşılaştırma (Binde, 2021)



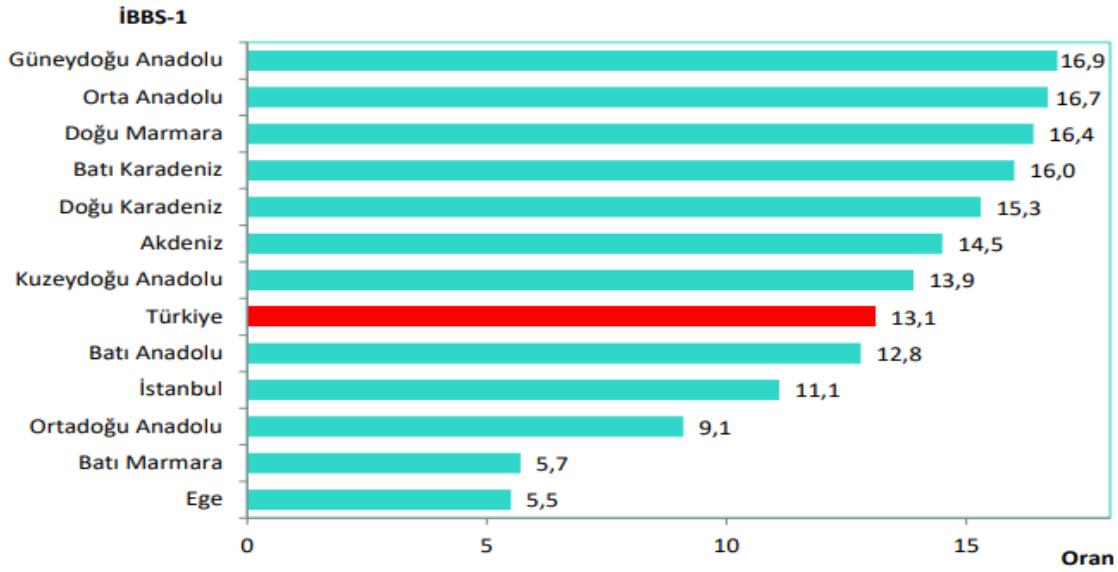
Kaynak: Sağlık Bakanlığı, 2021

Anne Ölüm Hızı

Tablo 4'e bakıldığında temel sağlık göstergelerinde olan Anne Ölüm Hızı açısından durum Bebek Ölüm Hızı ile benzerdir. Türkiye ortalaması yüzbinde 13,1 olup en düşük veri yüzbinde 5,5 ile Ege'de, en yüksek veri ise yüzbinde 16,9 ile yine Güneydoğu Anadolu bölgesinde olmuştur. Türkiye ortalamasına göre bölgeler arasında farklılıklar yüksek olup standart sapma da yüksektir.

Dikkat çeken bir diğer husus ise Batı Marmara ve Ege bölgeleri bariz bir şekilde (2-3 kata varan oranlarda) diğer bölgelerden ayrılmıştır. Aynı bölgede bile 3 kata varan farklılıklar dikkat çekicidir (Doğu ve Batı Marmara). Anne ölüm hızı Türkiye ortalamasını bariz şekilde olumsuz etkileyen Ege ve Batı Marmara dışındaki bölgelerde anne ölüm hızını düşürmeye yönelik tedbirlere ivedilikle ihtiyaç olduğu görülmektedir. Aile hekimliği, toplum sağlığı ve ana-çocuk sağlığı hizmetlerinin bu kapsamda yaygınlaştırılması ve yoğunlaştırılması elzem olarak değerlendirilmiştir. Özellikle geçmiş dönemler de "Sağlık Evi" gibi ücra bölgelere yönelik sağlık hizmeti yapı ve sunum modelinin günümüz koşullarına göre daha ulaşılabilir şekilde organizasyonu ön planda değerlendirilebilir.

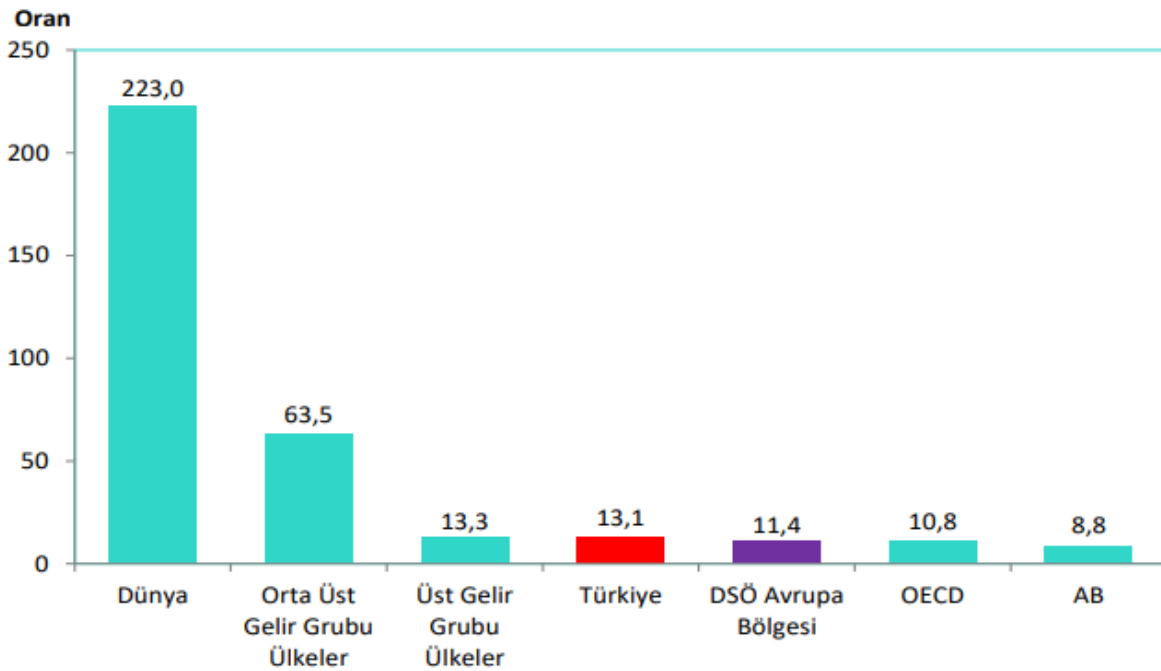
Tablo 4. Anne Ölüm Hızı Bölgelerarası Karşılaştırma (Yüzbinde, 2021)



Kaynak: Sağlık Bakanlığı, 2021

Anne ölüm hızı kapsamında Tablo 5’de görülen uluslararası karşılaştırmaya göre Dünya ortalamasının çok yüksek olduğu (az gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler kaynaklı), Türkiye verisinin ise Bebek Ölüm Hızına göre daha iyi durumda olduğu söylenebilir ki bu durum özellikle Batı Marmara ve Ege bölgelerinin oldukça iyi olan verilerinden kaynaklandığı söylenebilir. Türkiye, yaygın erişim hizmeti sağlayarak verisini çok hızlı daha da iyileştirebileceği görülmektedir. Batı Marmara ve Ege bölgesi uygulamalarını diğer bölgelere yansıtmalı ve izlemelidir.

Tablo 5. Anne Ölüm Hızı Uluslararası Karşılaştırma (Yüzbinde, 2019)



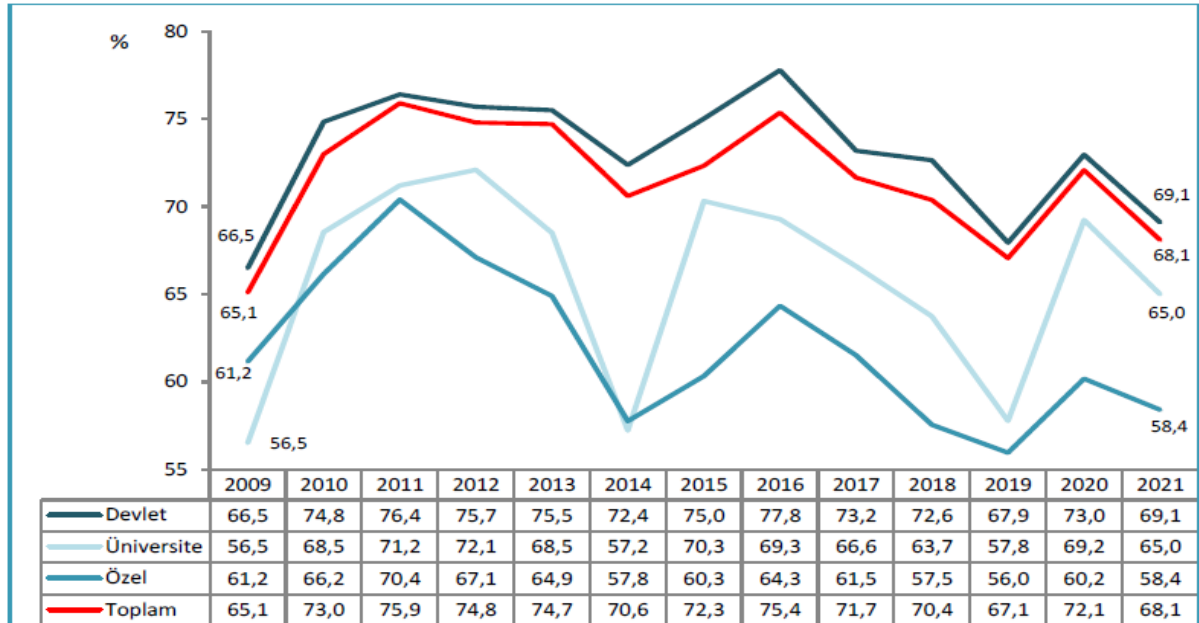
Kaynak: Sağlık Bakanlığı, 2021

Hasta Memnuniyet Oranı

Mülkiyete göre sağlık hizmetlerinden memnuniyet oranının gösterildiği Tablo 6'ya göre 2021 yılı itibarı ile bu oran Yüzde68,1 olarak gerçekleşmiş olup son 10 yıl içerisinde yavaş da olsa gerileyen bir konumdadır. En yüksek memnuniyet oranı devlet tarafından sunulan sağlık hizmetlerinde olup özel sektör sağlık hizmetleri memnuniyet oranı en düşük gerçekleşmiştir.

Kar amaçlı ve daha müşteri yaklaşımı hareket eden özel sağlık sektöründen memnuniyet oranının daha düşük olması sağlık hizmetlerinin fiyatları ile hastalardan cepten alınan yüksek ücretlerle ilişkili olabileceği değerlendirilmektedir. Devlet tarafından özel sektörün bu kapsamda yeniden değerlendirilmesi ve toplumdaki konumunu güçlendirecek önlemlerin alınması gerekmektedir.

Tablo 6. Yıllara Göre Sağlık Hizmetlerinden Memnuniyet Oranı, (%)

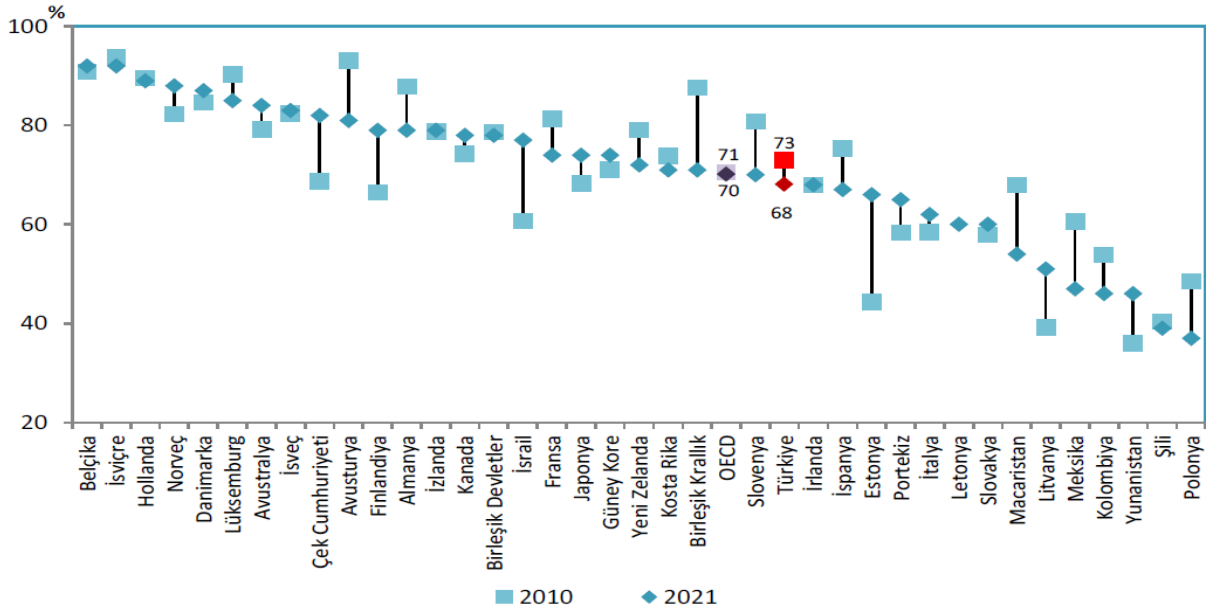


Kaynak: TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2009-2021

Hasta memnuniyeti oranı ile ilgili olarak OECD ülkeleri ile Türkiye'nin karşılaştırıldığı Tablo 7'ye göre 2021 yılı hasta memnuniyet oranı OECD ülkeleri ortalaması yüzde70 olarak gerçekleşmiş ve son 10 yılda bu bantta süregelmiştir. Türkiye ortalamasının daha düşük olduğu ve son 10 yılda Yüzde 73'den Yüzde 68'e gerilediği görülmüştür.

Hasta memnuniyet düzeyi yüksek olan ve uzun süre bunu korumayı başaran Belçika, İsviçre, Hollanda ve İsveç gibi ülkeler ile yüksek sıçramalar yapan Çek Cumhuriyeti ve Finlandiya gibi ülkelerin sağlık sistemlerini hasta memnuniyeti ve diğer parametreler bağlamında değerlendirmesi ve Türkiye'ye adapte edilebilecek uygulamaların belirlenmesi gerekmektedir.

Türkiye'de son dönem sağlık hizmetlerinden memnuniyet oranının düşme eğiliminde olması; sağlık hizmet kalitesi, sosyal güvence kapsamı ve fiyatlandırma stratejileri ile aile hekimliği ve şehir hastaneleri yönetim ve hizmet süreçleri ile ilgisi detaylıca analiz edilmelidir.

Tablo 7. Hasta Memnuniyeti Uluslararası Karşılaştırma (2010-2021)

Kaynak: TÜİK Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2021, OECD Health Data 2022

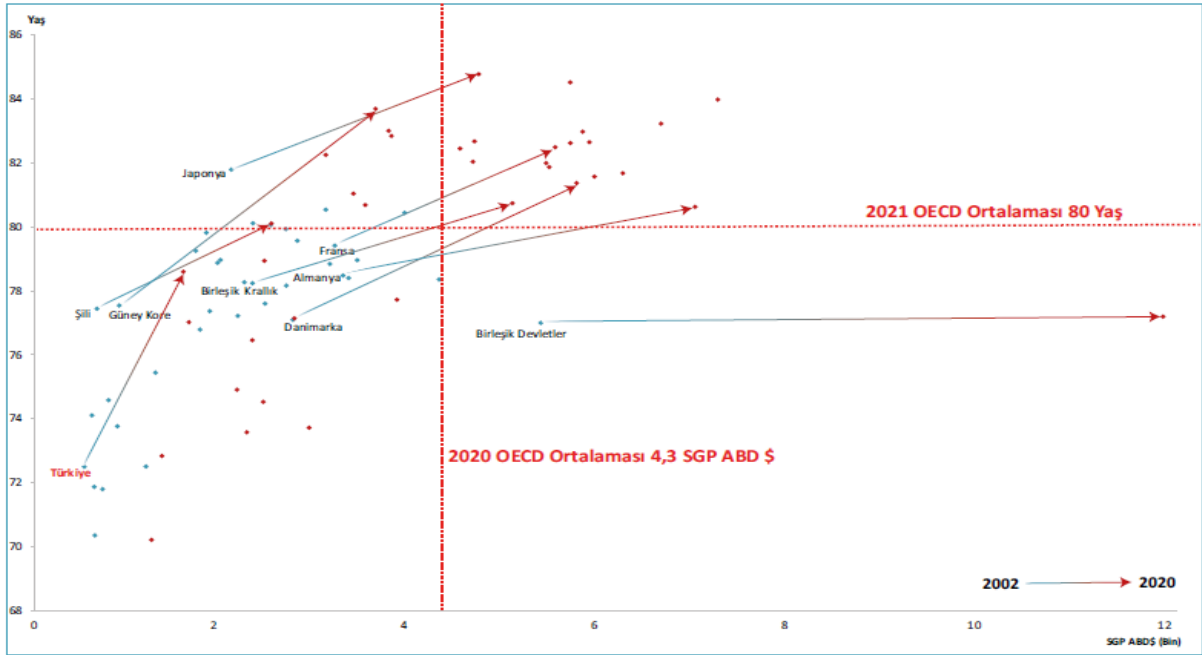
Şekil 1'e bakıldığında ortaya çıkan doğrusal fonksiyon; sağlık harcamaları ile hasta memnuniyetinin aynı yönde ve pozitif olarak gerçekleştiğini göstermektedir. Türkiye açısından da bu durum geçerli olmakla birlikte Türkiye'de sağlık harcamalarındaki bir miktar artış memnuniyet oranında daha fazla bir artışla sonuçlandığı Şekil 1'den anlaşılmaktadır, yani marjinal faydası daha yüksek olmuştur. Orta çizginin solunda veya memnuniyet çizgisine (y eksenini) yakın ülkelerde de benzer durum bulunmaktadır. Orta çizginin altında yer alan ülkelerde fonksiyon çizgisi yatıklaşmakta yani sağlık harcamalarındaki artış memnuniyet oranında daha az bir artışla sonuçlanmaktadır.

Şekil 1. Sağlık Hizmetlerinden Memnuniyet Oranı, (%), 2021 ve Kişi Başı Toplam Cari Sağlık Harcaması, (SGP ABD \$), 2020

Kaynak: TÜİK, OECD Health Data 2022

Ortalama Beklenen Yaşam Süresi ve Kişi Başı Toplam Cari Sağlık Harcaması arasındaki ilişkiyi gösteren Şekil 2 değerlendirildiğinde; sağlık harcamalarının artması ile ortalama yaşam süresinin de yükseldiği görülmektedir. ABD dışında tüm ülkeler için bu durum geçerli olup ABD’de harcama artmasına rağmen ortalama yaşam süresi değişmemiştir ve sağlık harcamaları ile ortalama yaşam süresi arasında bir ilişki yoktur. Bu kapsamda ABD sağlık sistemini oluşturan alt sistemler incelenmeli, kaynak kullanım tercihleri analiz edilmelidir. Türkiye diğer ülkelere göre ortalama yaşam süresi bakımından daha az bir sağlık harcaması ile daha fazla yaşam süresi ilave ettiği görülmüş olup yine yüksek marjinal faydaya sahip çıkmıştır.

Şekil 2. Doğumda Beklenen Yaşam Süresi, (Yaş) ve Kişi Başı Toplam Cari Sağlık Harcaması, (SGP ABD \$), 2002, 2020



Kaynak: TÜİK, OECD Health Data 2022

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sağlık sistemlerinin sonuçlarının değerlendirilmesi, sistemin amaç ve hedeflerine ne derece ulaştığını görmek, olumlu veya olumsuz sapmaları tespit ederek iyileştirme alanlarını belirleyerek sistemi yenilemek açısından oldukça önemlidir. Bu kapsamda sağlık sistemleri performansları değerlendirirken birbirine benzer ülkelerle kıyaslamak ve daha iyi durumda olan sağlık sistemlerinde adapte edilebilecekleri almak ve uygulamak temel yaklaşım olmalıdır.

Çalışma bulguları değerlendirildiğinde; doğumda beklenen yaşam süresi bakımından Türkiye'nin Dünya'daki konumunun iyi durumda olduğu, özellikle yapılan sağlık harcamalarının yaşam süresine artı değer kattığı görülmektedir.

Hasta memnuniyeti kapsamında ise Türkiye'nin durağan ve yavaşlayan bir konumda bulunduğu, sağlık harcamalarının son dönemde hasta memnuniyet oranını yükseltmede etkili olduğu ancak sağlık sisteminin erişim ve kalite ayağında düşük de olsa gerileme olduğu ancak müdahale edilmezse gerilemenin ivmelenmesinin artabileceği öngörülmektedir.

Marjinal fayda açısından çalışma bulguları değerlendirildiğinde, Türkiye diğer pek çok ülkeye göre daha az sağlık harcaması ile daha fazla hasta memnuniyeti ve ilave yaşam süresi sağladığı görülmüştür.

Bununla birlikte Türkiye daha hızlı bir sıçrama yapsa da gerek ortalama yaşam süresi gerekse hasta memnuniyeti açısından karşılaştırılan ülkeler arasında nispeten hala gerilerde yer aldığı görülmüştür. Türkiye'nin bu kapsamda sağlık harcamalarını doğru yönlendirdiği bu da sağlık plan ve politikalarının olumlu sonuçlar verdiği ile ilişkilendirilebilir. Ancak Türkiye'nin özellikle hasta memnuniyet oranında son 10 yılda yerinde sayması sağlık hizmetlerinin kalitesi ve erişilebilirliği konularına önem vermesi gerektiğini düşündürmüştür.

Anne ve bebek ölüm hızları kapsamında ise Türkiye'de bölgeler arasındaki aşırı dengesizlikler ön plana çıkmış ve dikkat çekmiştir. Aynı zamanda verilerde hızlı bir iyileşme ihtiyacı görünmekte olup aile hekimliği sisteminin gebe ve bebek/çocuk izlem noktasında eksiklikleri olduğu söylenebilir. Aynı şekilde Anne ve Çocuk Sağlığı Merkezlerinin de güçlendirilerek yaygınlaştırılması, günümüz teknolojik imkanlarının bu alanda izleme ve yönlendirme faaliyetlerine kanalize edilmesi söylenebilecek temel hususlar olarak görülmüştür.

Sağlık sistem performans analiz çalışmalarının maliyet ayağının da değerlendirilerek sağlık ekonomisi ilkeleri çerçevesinde alternatifler arasından seçim yapma ve öncelik belirleme çalışmaları yürütülmelidir. Böylece sürdürülebilir plan, politika, strateji ve taktikler yapılarak faaliyetlere yansıtılabilir. Bundan sonra yapılacak olan sağlık sistem performansına yönelik bilimsel çalışmaların sürekli ve dönemsel bir şekilde daha kapsayıcı olarak yapılması önerilmektedir. Yapılan çalışmaların somut, açık ve şeffaf bilgi ve bulgulara dayalı öneriler getirerek özellikle karar vericiler, politikacılar ile hizmet sunanlar için yani uygulamaya yönelik katkı verebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Ahmed, S., Hasan, M. Z., MacLennan, M., Dorin, F., Ahmed, M. W., Hasan, M. M. and Khan, J. A. (2019). Measuring the efficiency of health systems in Asia: a data envelopment analysis. *BMJ open*, 9(3), e022155.
- Afonso, A. and Aubyn, M. (2005). Non-parametric approaches to education and health expenditure efficiency in OECD countries. *Journal of Applied Economics*, 8(2), 227-246.
- Asandului, L., Roman, M. and Fatulescu, P. (2014). The efficiency of healthcare systems in Europe: A data envelopment analysis approach. *Procedia Economics and Finance*, 10, 261-268.
- Balçık Y.P. ve Konca, M. (2019), Malmquist İndeks İle OECD Ülkelerinin Sağlık Sistemleri Performansının Değerlendirilmesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 21/3 (2019) 666-682.
- Çetin, V. R., ve Bahçe, S. (2016). Measuring the efficiency of health systems of OECD countries by data envelopment analysis. *Applied Economics*, 48(37), 3497-3507.
- De Silva, A. (2000), A framework for measuring responsiveness, Geneva: World Health Organization.
- Demirci, Ş., Konca, M. ve İlgün, G. (2020), Sağlık Finansmanının Sağlık Sistemleri Performansına Etkisi: Avrupa Birliği Üyesi ve Adayı Ülkeler Üzerinden Bir Değerlendirme, *Sosyoekonomi*, 2020, Vol. 28(43), 229-242.
- European Commission (2014), Health System Performance Assessment, Luxembourg: European Union.
- Eurostat (2021), <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/teicp060>, (Erişim tarihi: 14.11.2023).

- Kocaman, A. M., Mutlu, M. E., Bayraktar, D. ve Araz, Ö. M. (2012). OECD ülkelerinin sağlık sistemlerinin etkinlik analizi. *Endüstri Mühendisliği Dergisi*, 23 (4), 14-31.
- Konca, M., Gözölü, M. ve Çakmak, C. (2019). G-20 ülkelerinin sağlık harcamaları yönünden etkinliğinin değerlendirilmesi. *Verimlilik Dergisi*, 2, 119-141.
- Mirmirani, S. ve Lippmann, M. (2004). Health care system efficiency analysis of G12 countries. *International Business and Economics Research Journal*, 3(5), 35-42.
- Navarro, V. (2000), "Assessment of the World Health Report 2000", *The Lancet*, 356(9241), 1598-1601.
- OECD Health Statistics (2021), <https://www.oecd.org/els/health-systems/health-data.htm>, (Erişim tarihi: 18.12.2023).
- Özcan, Y. A. and Khushalani, J. (2017). Assessing efficiency of public health and medical care provision in OECD countries after a decade of reform. *Central European Journal of Operations Research*, 25(2), 325-343.
- Pransky, G. & K. Benjamin & A.E. Dembe (2001), "Performance and quality measurement in occupational health services: current status and agenda for further research", *American Journal of Industrial Medicine*, 40(3), 295-306.
- Ravangard, R., Hatam, N., Teimourizad, A., and Jafari, A. (2014). Factors affecting the technical efficiency of health systems: A case study of Economic Cooperation Organization (ECO) countries (2004–10), *International journal of health policy and management*, 3(2), 63-69.
- Sağlık Bakanlığı, (2021), Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü 2021 Yılı Sağlık İstatistikleri Yıllığı, Ankara.
- Samut, P. K. and Cafri, R. (2016). Analysis of the efficiency determinants of health systems in OECD countries by DEA and Panel Tobit. *Social Indicators Research*, 129(1), 113–132.
- Şener, M. ve Yiğit V. (2017). Sağlık sistemlerinin teknik verimliliği: OECD ülkeleri üzerinde bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 66-290.
- Teleş, M., Çakmak, C., & Konca, M. (2018). Avrupa Birliği döngüsündeki ülkelerin sağlık sistemleri performanslarının karşılaştırılması, *Journal of Management & Economics*, 25(3), 811-835.
- Timor, M. ve Lorcu, F. (2010). Türkiye ve Avrupa Birliğine üye ülkelerin sağlık sistem performanslarının kümeleme ve veri zarflama analizi ile karşılaştırılması, *Yönetim*, 21(65), 25-46.
- Yıldırım, H. H. (2005). Avrupa Birliği'ne üye ve aday ülke sağlık sistemlerinin karşılaştırmalı performans analizi: Veri zarflama analizine dayalı bir uygulama, *Verimlilik Dergisi*, (4), 9- 46.
- Yeşilyurt, Ö. ve Salamov, F. (2017). Türk devletleri sağlık sistemlerinde etkinliğin ve etkinliğe etki eden faktörlerin süper etkinlik ve TOBIT modelleriyle değerlendirilmesi, Erişim: 10.05.2019



Gönderiliş Tarihi: 29/05/2024
Kabul Tarihi: 01/06/2024
ORCID 0000-0002-3580-3984

Özgül Öğrenme Güçlüğü olan Öğrencilerin Sosyal Becerilerinin ve Problem Davranışlarının Akran Zorbalığına Maruz Kalmalarında Rolünün İncelenmesi

Tamer AYDEMİR¹

ÖZ

Zorbalık, bir öğrencinin hiçbir kışkırtma olmasına rağmen sürekli olarak bir ya da birkaç kişinin fiziksel temas, sözlü taciz, söylenti yayma ya da dışlama gibi olumsuz davranışlarına kasıtlı olarak tekrarlı bir şekilde maruz kalması olarak tanımlanmaktadır. Alan yazındaki çalışmalar, kaynaştırma/bütünleştirme ortamlarında öğrenim gören özel gereksinimli çocukların akran zorbalığına maruz kalmaları yönünden tipik gelişim gösteren yaşutlarına göre daha fazla risk altında olduklarını göstermektedir. Bu açıdan özel gereksinimli çocukların akran zorbalığına maruz kalma düzeyleri ile ilgili değişkenlerin belirlenmesinin, bu çocuklar için geliştirilecek önleyici uygulamalara yol göstereceği ve akran zorbalığına daha etkili müdahale edilebileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda çalışmanın katılımcılarını kaynaştırma/bütünleştirme ortamında öğrenim gören özel gereksinimli çocukların içinde yüksek bir orana sahip olan özgül öğrenme güçlüğüne sahip çocuklar oluşturmaktadır. Bu çalışmanın birinci amacı, ilkökul ve ortaokul kademelerinde kaynaştırma/bütünleştirme uygulaması kapsamında öğrenim gören özgül öğrenme güçlüğüne sahip çocukların akran zorbalığına maruz kalma düzeylerini, akran zorbalığı türlerini ve sıklığını belirlemektir. İlişkisel tarama modeline göre desenlenen çalışmanın ikinci amacı ise, özgül öğrenme güçlüğü olan çocukların akran zorbalığına maruz kalmalarında sosyal beceri düzeylerinin ve problem davranışlarının rolünü incelemektir. Çalışmaya Denizli İli merkez ilçelerinde öğrenim gören özgül öğrenme güçlüğü tanısı olan ilkökul ikinci, üçüncü, dördüncü sınıf ve ortaokul beşinci ve altıncı sınıf 119 erkek 72 kız olmak üzere toplam 191 öğrenci katılmıştır. Araştırmada özgül öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalma düzeylerini belirlemek üzere Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği kullanılmıştır. Çalışmada ayrıca sosyal beceri düzeylerini ve problem davranışlarını belirlemek üzere Sosyal Beceri Derecelendirme Sistemi-SBDS kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre özgül öğrenme güçlüğüne sahip öğrencilerin sosyal beceri eksikliklerinin ve problem davranışlarının akran zorbalığına maruz kalmalarında etkili birer değişken olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar ışığında ÖÖG olan öğrencilerin sosyal becerilerini ve akran zorbalığı ile başa çıkma becerilerini geliştirmeye ve problem davranışlarını ortadan kaldırmaya ya da azaltmaya yönelik müdahalelerin düzenlenmesi önemli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akran Zorbalığı, Özgül Öğrenme Güçlüğü, Sosyal Beceri, Problem Davranış, Sınıf Yönetimi

Jel Kodu: A20, I20, I21

Investigation of the Role of Social Skills and Problem Behaviors of Students with Specific Learning Disabilities in Their Exposure to Peer Bullying

ABSTRACT

Bullying is defined as the deliberate repetitive exposure of a student to negative behaviors such as physical contact, verbal abuse, rumor spreading, or exclusion by one or more people on a continuous basis, even though there is no provocation. Studies in the literature show that students with special needs studying in inclusive environments are at higher risk of being exposed to peer bullying than their normally developing peers. In this view, it is thought that determining the variables related to the exposure of students with special needs to peer bullying will guide preventive practices to be organized for these students and peer bullying can be intervened more effectively. In this context, the participants of the study consist of students with specific learning disabilities, which have a high proportion of students with special needs studying in an inclusive environment. The first aim of this study is to determine the types and frequency of peer bullying of students with specific learning disabilities studying within the scope of inclusion practice in primary and secondary schools. The second aim of the study, which was conducted in accordance with the relational screening model, is to examine the role of social skill levels, problem behaviors

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, taydemir@pau.edu.tr,

and teachers' self-efficacy perceptions regarding classroom management in the exposure of students with special learning disabilities to peer bullying. A total of 191 students, 119 boys and 72 girls with special learning disabilities educated in the 2nd, 3rd, 4th grade of primary school, 5th and 6th grade of secondary schools in the central districts of Denizli Province participated in the study. In the study, the Peer Bullying Identification Scale was used to determine the level of exposure to peer bullying of the students. In the study also the Social Skill Rating System-SBDS was used to evaluate their social skills and problem behaviors. According to the findings of the study, it was seen that social skill deficiencies and problem behaviors were effective variables in the exposure of students with special learning difficulties to peer bullying. In the view of these results, it is considered important to organize interventions to improve the social skills of these students and their ability to overcome peer bullying and to eliminate or reduce problem behaviors.

Keywords: Specific Learning Difficulties, Peer Bullying, Social Skills, Problem Behavior, Classroom Management

Jel Codes: A20, I20, I21

1.GİRİŞ

Zorbalık bir öğrencinin hiçbir kışkırtma olmamasına rağmen bir ya da birkaç kişinin olumsuz davranışlarına kasıtlı olarak sürekli maruz kalmasıdır (Olweus, 1997). Alan yazında bu olumsuz davranışlar çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır. Alanyazında kabul edilen genel sınıflandırma ise fiziksel zorbalık, sosyal (dışlama) zorbalık, sözel zorbalık, duygusal zorbalık, cinsel zorbalık, siber zorbalık, ilişkisel zorbalık, çoklu akran zorbalığı şeklindedir (Elliott,1997; Hawker ve Boulton, 2000; Pişkin ve Ayas, 2011). Bu davranışlardan bazıları akranlara yönelik doğrudan, bazıları ise dolaylı olarak gerçekleştirilmektedir (Olweus, 1992). Doğrudan zorbalık davranışları olarak fiziksel şiddet, hakaret, aşağılama, el kol hareketi yapma ve çeşitli çirkin jest mimikler; sosyal zorbalık olarak da adlandırılan dolaylı zorbalık olarak yalnızlaştırma, dışlama, söylenti yayma davranışları örnek olarak verilebilir (Hong ve Espelage, 2012). Yukarıda sıralanan davranışların tümüne zorbalık demek doğru değildir çünkü bir davranışın zorbalık olarak kabul nitelendirilebilmesi için çeşitli kriterler bulunmaktadır. Buna göre ilk kriter; davranışın kasıtlı olarak, karşı tarafa zarar vermek ve yapılan davranıştan fayda sağlamak amacıyla yapılmasıdır. İkinci kriter, yapılan bu davranışın belirli bir sıklıkta uzun süredir gerçekleştiriliyor olmasıdır. Üçüncü kriter ise akran zorbalığına uğrayan bireyin kendini koruyamayacak nitelikte olması ve davranışın, aralarında güç farkı bulunan biri tarafından gerçekleştiriliyor olmasıdır (Olweus, 1993).

Akran zorbalığını gerçekleştiren bireylere zorba, akran zorbalığına maruz kalan bireylere kurban denilirken bazı bireyler hem zorba hem de kurban olabilmektedir (Kapçı, 2004). Akran zorbalığına ilişkin alan yazında yapılan çalışmalara bakıldığında akran zorbalığına ilişkin çalışmaların; araştırmanın niteliği, öğrencinin özellikleri ve dışsal faktörler açısından üç boyutta ele alındığı belirtilmektedir (Cook vd., 2010). Buna göre araştırmaların niteliği açısından çalışmalar; uygulandığı ülkeye, elde edilen bilgilerin kaynağına (öğretmen, çocuk, akran, aile) ve akran zorbalığı düzeyinin belirlenme şekline göre farklılaşmaktadır. Ayrıca çocukların özellikleri açısından çalışmalarda cinsiyet, yaş, sosyal yeterlilik düzeyi, özbenlik düzeyi, dışsallaştırılmış ve içselleştirilmiş problem davranışlar, akademik performansları, çocukların başkalarına olan tutumları; dış faktör olarak ise bireylerin aile/ev çevresinin özellikleri, okul atmosferi, toplumsal faktörler, akranları ile ilişki durumu ve akran etkisi olmak üzere toplam 13 yordayıcıya yer verildiği görülmektedir.

Yapılan çalışmalarda son yıllarda giderek artan sayıda öğrencinin okulda akran zorbalığına maruz kaldığı görülmektedir (Olweus, 1993; Piskin, 2003). Dünya sağlık örgütü (WHO) tarafından 43 farklı ülkede öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalma sıklığı incelenmiş ve ortaokulda öğrenim gören çocukların %2-32 oranında kurban ve %1-36 oranında zorba oldukları belirlenmiştir. Ayrıca 1999-2006 yılları arasında yayınlanmış çalışmalar analiz edildiğinde ise bu düzeyin akran zorbalığına maruz kalmada %23, zorbalık yapanlarda %20, hem kurban hem zorba olanlarda ise %8 olarak hesaplanmıştır (Curie vd., 2010). Akran zorbalığı ile ilgili yapılan bir meta-analiz çalışmasında (Cook vd., 2010) ise dünya genelinde akran zorbalığına maruz kalma oranının %10 ile %30 arasında farklılaştığı belirtilmektedir. Akran zorbalığı türlerinin yaygınlığına ilişkin yapılan çalışmalara bakıldığında ise; Amerika'da 6-9 yaş arası 425 öğrenciyle yapılan bir çalışmada çocukların %19,18'inin doğrudan, %20,87'sinin dolaylı zorbalığa maruz kaldığı (Boel-Studt ve Renner, 2014) belirtilmiştir. Vlachou vd., (2011); fiziksel zorbalık ve sosyal dışlamanın %28-53; sözel zorbalığın %12-50; söylenti yaymanın ise %1.2-32.4 arasında gerçekleştiğini belirtmişlerdir. İsveç'te 2500 çocukla yapılan bir çalışmada ise çocuklar arasında en sık fiziksel zorbalık (%57,6), en az ise cinsel zorbalığın (%11,0) görüldüğü belirlenmiştir (Miller-Graff vd., 2015). Zorbalık türlerinin cinsiyete göre farklılaşmasına ilişkin ise

alanyazında erkek çocuklarının fiziksel zorbalığı, kız çocuklarının ise ilişkisel zorbalığı daha çok uygulama ve kurban olma eğilimi gösterdiği ortaya konmaktadır (Besag, 2006; Wang ve Nansel, 2009).

Akran zorbalığı türlerine ilişkin Türkiye’de yapılan çalışmalara bakıldığında akran zorbalığına maruz kalan öğrencilerin en sık fiziksel ve sözel zorbalığa, en az ise duygusal ve cinsel zorbalığa maruz kaldıkları belirlenmiştir (Çinkır ve Karaman-Kepenekçi, 2003; Kapçı, 2004). Çinkır ve Karaman-Kepenekçi’nin (2003) yapmış oldukları bir çalışmada, akran zorbalığına maruz kalma oranları; sözel zorbalık için %44, fiziksel zorbalık için %30, cinsel zorbalık için %9 ve duygusal zorbalık için %1 olarak belirlenmiştir. Pişkin (2003)’nin yaptığı bir başka çalışmada ise akran zorbalığına maruz kalan öğrencilerin fiziksel zorbalığa (%34), sözel zorbalığa (%29), dolaylı zorbalığa (%21) ve mülke zarar verme (%11) davranışlarına maruz kaldıkları bulunmuştur. Yurtal ve Cenkseven, 2006 ise öğrencilerin en çok itme (%63), küfretme (%57), lakap takma (%56), alay etme (%49), eşyaya zarar verme (%45) ve dedikodu yayma (%44) davranışlarına maruz kaldıklarını belirlemişlerdir. Özdemirci (2019) tarafından ise ÖÖG olan öğrencilerin % 37,7’sinin akran zorbalığına maruz kaldığı, %2,6’sının zorba olduğu ve %9,6’sının ise hem zorba hem kurban olduğu tespit edilmiştir. Aynı çalışmada ÖÖG olan öğrencilerin en çok sözel zorbalığa maruz kaldığı (%56); bunu %52 ile dışlanma, %50 ile fiziksel zorbalık, %30 ile cinsel zorbalık, %18 ile dedikodu/iftira yapılması, %12 ile tehdit edilme, %8 ile eşyalarına zarar verilmesi ve %2 ile geleneksel zorbalık davranışlarının izlediği belirlenmiştir. Bu çalışmalarda ayrıca çocukların bu tür zorbalık davranışlarına maruz kalmalarının okul ve günlük yaşamlarında psiko-sosyal uyumları, davranışları ve diğer akranlarıyla iletişimleri açısından kısa ve uzun dönemli olumsuz sonuçlar oluşturduğu belirtilmektedir (Wolke ve Lereya, 2015).

Akran zorbalığına maruz kalan öğrencilerde gözlemlenen bu sonuçlara ilişkin yapılan çalışmalara bakıldığında; akran zorbalığına maruz kalan öğrencilerin benlik saygısının düşük olduğu (Kapçı, 2004; Külcü ve Çetin, 2021; Olweus, 1993; Pişkin ve Ayas, 2005), diğer çocuklara göre daha fazla akran reddi yaşadıkları (Olweus, 1993, Pekel-Uludağlı ve Uçanok, 2005), daha fazla yalnızlık yaşadıkları (Graham ve Juvonen, 1998, Küçüker vd., 2018; Storch ve Masia-Warner, 2004), kaygılı, endişeli ve depresyon düzeylerinin daha yüksek olduğu (Fleming ve Jacobsen, 2009; Juvonen, Graham ve Schuster, 2004; Kapçı, 2004), okulla ilgili daha çok problem yaşadıkları (Çinkır, 2006; Karaca, 2018), şiddet içerikli davranışlara karşı olumsuz tutum gösterdikleri, itaatkar olup arkadaşlarına tepki koymaya korktukları (Doğan, 2010) görülmektedir. Bunun yanında çeşitli başka nedenlerle yukarıda sıralanan psiko-sosyal özelliklere sahip olmanın da akran zorbalığına maruz kalma olasılığını artırdığı bilinmektedir (Cook vd., 2010). Bu aşamada yukarıda yer alan psiko-sosyal özelliklere sahip olmanın mı akran zorbalığına maruz kalma olasılığını artırdığı yoksa akran zorbalığına maruz kalmanın mı bu özelliklere yol açtığını değerlendirmek oldukça önemlidir. Dolayısıyla sosyal beceri yetersizliğinin ve problem davranış sergilemenin akran zorbalığı ile çift yönlü ilişkisini belirlemeye yönelik çalışmaların yapılması oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

Çalışmalardaki akran gruplarının özelliklerine bakıldığında ise zorba ile kurban arasında bir güç farkı bulunduğu görülmektedir. Özel gereksinimli öğrencilerin sahip oldukları yetersizliklerin ve dezavantajların güç farkı oluşturması nedeniyle bu öğrencilerin akran zorbalığına uğrama olasılıklarının akranlarına göre daha yüksek olduğu öngörülmektedir (Carter ve Spencer, 2006, Rose vd., 2011, Whitney vd., 1994). Küçüker vd. (2018) yapmış oldukları bir çalışmada tipik gelişim gösteren çocuklarda akran zorbalığına maruz kalma oranının %28, özel gereksinimli çocukların ise %45,6 olduğunu belirlemişlerdir. Özel gereksinimli çocuklara ilişkin bu oran, ortalama olarak kabul edilen %30 değerinden oldukça yüksektir. Alan yazında yer alan diğer araştırmalar da bu farkı (Bear vd., 2015; Nabuzoka, 2003) desteklemektedir. Bu risk nedeniyle akran zorbalığına maruz kalınması ile özel gereksinimli öğrencilerin psiko-sosyal ve davranışsal işlevsellikleri arasındaki ilişkileri incelemeye yönelik son yıllarda giderek artan bir çaba bulunmaktadır. Bu çabaların temel amacı akran zorbalığının ortaya çıkmasına yol açan etmenlerin belirlenmesidir ancak özel gereksinimli öğrencilerin özelliklerine bakıldığında her yetersizlik türünde bireylerin farklı fiziksel, bilişsel ve psiko-sosyal özellikler gösterdiği ve dolayısıyla her yetersizlik türünün akran zorbalığına maruz kalma olasılığının da farklılaştığı düşünülmektedir. Yetersizlik grupları arasından özgül öğrenme güçlüğü’nün ise tipik gelişim gösteren akranlarına göre akran zorbalığına daha çok maruz kaldıkları bilinmektedir (Özdemirci, 2019). Bunun nedeni olarak ÖÖG’nin özellikle son yıllarda yaygınlığının her geçen yıl artması, yukarıda bahsedilen olumsuz psiko-sosyal özelliklere sahip olmaları, kaynaştırma/bütünleştirme kapsamında

akranlarıyla birlikte öğrenim görmeleri, dışarıdan kolayca fark edilmemeleri ve zekâ düzeylerinin normal olması nedeniyle yaşadıkları olumsuz deneyimlerden daha çok etkilenmeleri vb. gösterilebilir. Yine aynı şekilde akademik performanslarının düşük olması ve davranış problemlerinin sosyal becerilerdeki yetersizlikle birleştiğinde sosyal kabulü olumsuz etkilediği, öğrencilerin akranları ile olan farklılıklarını açığa çıkardığı ve bu durumun da akranlar tarafından reddedilmeye yol açtığı söylenebilir. Ancak alan yazına bakıldığında ÖÖG olan bireylerin akran zorbalığına maruz kalmalarının nedenlerini ve akran zorbalığını önlemeye yönelik önerileri ortaya koyacak sınırlı sayıda çalışma bulunduğu görülmektedir. Bu çalışmada ÖÖG olan öğrencilerin maruz kaldıkları zorbalık türlerinin belirlenmesi, bu davranışların okul kademesine ve cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığının belirlenmesi ve bu etmenler bağlamında özgül öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalmalarında sosyal becerilerinin ve problem davranışlarının rolünün incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla aşağıdaki alt problemlere (sorulara) yanıt aranmıştır:

1. Öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin kaynaştırma ortamında maruz kaldıkları zorbalık türleri ve bunların görülme sıklığı nedir?
2. Özgül öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalma düzeyleri demografik değişkenlere (cinsiyet, sınıf düzeyi) göre farklılaşmakta mıdır?
3. Özgül öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalmalarında sosyal becerilerin rolü nedir?
4. Özgül öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalmalarında sergiledikleri problem davranışların rolü nedir?

1.YÖNTEM

Çalışmanın yöntem bölümünde araştırmanın yöntemi, katılımcıların özellikleri, veri toplama araçları, verilerin analizi, elde edilen bulgular ve bu bulguların tartışılması yer almaktadır.

1.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada, ilkokul ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıflar ile ortaokul beşinci ve altıncı sınıflara devam eden, özgül öğrenme güçlüğü tanısı bulunan öğrencilerin maruz kaldıkları akran zorbalığının türlerini, sıklığını belirlemek ve bununla ilişkili bazı değişkenleri incelemek amacıyla ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli iki ya da daha çok değişkenin arasındaki korelasyon türü ilişki ve karşılaştırma ile elde edilen ilişkileri belirlemek amacıyla kullanılmaktadır (Karasar, 2015).

1.2. Katılımcılar

Çalışmaya 2018-2019 eğitim öğretim yılında Denizli İli merkez ilçelerde öğrenim gören ve ÖÖG tanısı olan ilkokul üçüncü ve dördüncü sınıf (Birinci Kademe) ve ortaokul beşinci ve altıncı sınıf (İkinci Kademe) öğrencileri katılmıştır. Katılımcılar için Denizli İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden gerekli yasal izinler alınmıştır. Katılımcılara ilişkin veriler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Özellikleri

	ÖZELLİKLER	Sayı	%
Cinsiyet	Erkek	119	%62,3
	Kız	72	%37,7
Kademe	Birinci Kademe	82	%43
	İkinci Kademe	109	%57
Toplam		192	%100

Tablo 1'de de görüldüğü gibi çalışmaya 119 erkek, 72 kız öğrenci olmak üzere toplam 192 öğrenci katılmıştır. Bu öğrencilerden 82'si birinci kademe, 109 öğrenci ise ikinci kademe öğrenim görmektedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmada öğrencilerin özelliklerini, sosyal becerileri ile problem davranışlarını ve maruz kaldıkları akran zorbalığını değerlendirmek üzere aşağıda yer alan veri toplama araçları kullanılmıştır.

- 1. Bilgi Formu:** ÖÖG olan öğrencilere ilişkin bilgilerin elde edilmesi amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen bir form kullanılmıştır. Formda öğrencinin okulunun adına, okuduğu sınıfa ve yaşına ilişkin üç soru yer almaktadır.
- 2. Sosyal Beceri Değerlendirme Sistemi-SBDS:** Gresham ve Elliott (1990) tarafından geliştirilen, Sucuoğlu ve Özoekü (1995) tarafından Türkçeye uyarlanan bu ölçek ÖÖG olan öğrencilerin sosyal becerileri ile problem davranışlarını değerlendirmek üzere kullanılmıştır. Bu çalışmada ÖÖG olan öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalma düzeylerini etkileyen faktörleri belirlemek üzere SBDS'nin içinde yer alan Sosyal Beceri Ölçeği (SBÖ) ve Problem Davranış Ölçeği (PDÖ) kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada SBÖ'nün işbirliği, atılganlık ve öz-denetim olmak üzere üç alt boyutu bulunmaktadır. Üçlü likert tipi bir ölçek olan SBÖ'den en az sıfır, en fazla 60 puan alınabilmektedir. SBÖ'nün toplam puanı için Cronbach Alfa katsayısı .96, birinci faktör için .91, ikinci faktör için .93 ve üçüncü faktör için .84 olarak bulunmuştur. PDÖ'nün ise dışsallaştırılmış ve içselleştirilmiş problem davranışlar olmak üzere iki alt boyutu bulunmaktadır. Üçlü likert tipi bir ölçek olan PDÖ'den en az sıfır, en fazla 36 puan alınabilmektedir. PDÖ'nün toplam puanı için Cronbach Alfa katsayısı .90, birinci faktör için .93, ikinci faktör için .86 olarak bulunmuştur.
- 3. Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği İlköğretim-Çocuk Formu (AZÖ):** Bu çalışmada Pişkin ve Ayas (2011) tarafından öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalma düzeylerini belirlemek üzere geliştirilen "Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği İlköğretim-Çocuk Formu" kullanılmıştır. 37 maddeden oluşan ölçekte *Sözel Zorbalık* (6 madde), *Dışlama* (5 madde), *Eşyalara Zarar Verme* (9 madde), *söylenti çıkarma* (7 madde) ve *Fiziksel Zorbalık* (10 madde) olmak üzere beş alt tür bulunmaktadır. Ölçeğin iç tutarlık kat sayısı .90 olarak bulunmuştur. Ölçeğin alınabilecek en düşük puanı 37 en yüksek puanı ise 185'dir.

Çalışmaya, öğretmenlerden alınan bilgiler doğrultusunda okuma-yazma becerilerini kazanmış olan ÖÖG olan öğrenciler dahil edilmiştir. Akran Zorbalık Ölçeği'ni doldururken öğrencilerle sınıf dışında uygun bir ortamda yüz yüze çalışılmış, zorlandıklarında ise maddeler okunarak öğrencilerden yanıtlamaları istenmiştir. Öğretmenlerden ise ÖÖG olan öğrencisine yönelik Sosyal Beceri Değerlendirme Sistemi'ni doldurmaları istenmiştir. Eksik ve hatalı formlar iptal edilmiştir. Ölçeklerden elde edilen veriler, SPSS 22 programı kullanılarak analiz edilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmanın birinci sorusunu yanıtlamak üzere, ÖÖG olan öğrencilerin akranlarından maruz kaldıkları zorbalık türleri ve sıklığı frekans ve yüzdelik olarak belirlenmiştir. Çalışmada yanıt aranan ikinci soru doğrultusunda, ÖÖG olan öğrencilerin cinsiyetlerinin ve devam ettikleri eğitim kademesinin, akran zorbalığına maruz kalma düzeylerinde bir farklılık yaratıp yaratmadığı, bağımsız örneklem grupları için t-test ile incelenmiştir. Akran zorbalığı türlerinin cinsiyet ve okul kademesine göre ilişki incelenirken istatistiksel olarak p değeri .05 tercih edilmiştir. Bu çalışmada ÖÖG olan öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalmalarında sosyal becerilerin ve problem davranışların rolünü belirlemek üzere ise ölçeklerden elde edilen veriler basit regresyon analizi ile incelenmiştir. Bu incelemelerde ise p değeri 0,01 kullanılmıştır.

3. BULGULAR, YORUM VE TARTIŞMA

Çalışmada ÖÖG olan öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalma durumları dört başlık altında incelenmiş, elde edilen bulgular bu başlıklar altında aşağıda sunulmuştur.

3.1. ÖÖG Olan Öğrencilerin Maruz Kaldıkları Akran Zorbalığı Türleri ve Görülme Sıklıklarına İlişkin Bulgular

Çalışmada ÖÖG olan öğrencilerin Akran Zorbalığı Ölçeği İlköğretim-Çocuk (AZÖ) Formunda yer alan sorulara vermiş oldukları yanıtlar incelendiğinde öğrencilerin %31,44'ünün akran zorbalığına maruz kaldıkları bulunmuştur. ÖÖG olan öğrencilerin ölçeğin her bir alt türüne vermiş oldukları yanıtlar da ayrı ayrı incelenmiş ve elde edilen bulgular aşağıdaki tablolarda sunulmuştur. Elde edilen bulgulara göre ÖÖG olan öğrencilerin en sık maruz kaldıkları akran zorbalığı türünün “Dışlama (%41,88)” olduğu ve bu zorbalık türünü “Sözel Zorbalık (%40,47)”, Söylenti Yayma (%34,1), “Fiziksel Zorbalık (%26,12)” ve “Eşyalara Zarar Verme (23,46)” alt türlerinin izlediği bulunmuştur. AZÖ'nün “Sözel Zorbalık” alt türüne ilişkin sonuçlara Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Sözel Zorbalık Alt Türü ile İlgili Bulgular

Sözel Zorbalık	%
1. Küfür etme	50,3
2. Lakap takma	44
3. Dış görünüşle Alay etme	26,7
4. Konuşma ile alay etme	32,3
5. Sataşma	64,4
6. Tehdit etme	25,1
Ortalama	40,47

Tablo 2’ye göre *sözel zorbalık* alt türüne ilişkin ÖÖG olan öğrencilerin vermiş oldukları yanıtlara bakıldığında en sık maruz kalınan sözel zorbalık türünün “Sataşma (%64,4)” olduğu ve bunu “Küfür etme (%50,3)” davranışının takip ettiği görülmektedir. Ölçekte en az maruz kalınan sözel zorbalık türlerinin ise “Tehdit etme (%25,1)” ve “Dış görünüşüyle alay etme (%26,7)” davranışları olduğu belirlenmiştir ancak bu davranışların görülme yüzdesinin de hayli yüksek olduğu söylenebilir. AZÖ'nün *dışlama* alt türüne ilişkin sonuçlar Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Dışlama Alt Türü ile İlgili Bulgular

Dışlama	%
7. Oyuna almama	57,1
8. Yalnız bırakma	45,00
9. Konuşmama	36,1
10. Arkadaşlığı engelleme	29,3
11. Pas atmama	41,9
Ortalama	41,88

Tablo 3’e göre, ÖÖG olan öğrencilerin *dışlama* alt türüne ilişkin vermiş oldukları yanıtlara bakıldığında en sık maruz kaldıkları zorbalık davranışının “Oyuna Almama (%57,1)” olduğu görülmektedir. AZÖ'nün “Dışlama” boyutunda ÖÖG olan öğrencilerin maruz kaldıkları diğer zorbalık davranışlarının sıklığının birbirine yakın olduğu ve en az maruz kaldıkları zorbalık davranışının ise “Arkadaşlığı Engelleme (%29,3)” olduğu belirlenmiştir. AZÖ'nün *söylenti yayma* alt türüne ilişkin sonuçlar Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. Söylenti Yayma Alt Türü ile İlgili Bulgular

Söylenti Yayma	%
12. Söylenti çıkarma	30,9
13. Suçlama	41,4
14. Laf taşıma	27,7
15. Çirkin sözler yazma	29,8
16. Şikâyet etme	44,5
17. Sırlarını söyleme	25,1
18. İspiyonlama	38,7
Ortalama	34,1

Tablo 4'te yer verilen ÖÖG olan öğrencilerinin akran zorbalığının söylenti yayma alt türüne ilişkin vermiş oldukları yanıtlara göre en fazla maruz kaldıkları davranışların “Şikâyet Etme (%44,5)” ve “Suçlama (%41,4)” davranışları olduğu görülmektedir. ÖÖG öğrencilerin en az maruz kaldıkları zorbalık davranışlarının ise “Sırlarını Söyleme (%25,1)” ve “Laf Taşıma (%27,7)” davranışları olduğu belirlenmiştir. Ayrıca AZÖ'ye bu boyutta verilen yanıtlara bakıldığında; maruz kalınan davranışlar arasında sıklık farkının çok fazla olmadığı ve öğrencilerin en az dörtte birinin bu türdeki tüm davranışlara maruz kaldığı görülmektedir. AZÖ'nün eşyalara zarar verme alt türüne ilişkin sonuçlar Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Eşyalara Zarar Verme Alt Türü ile İlgili Bulgular

Eşyalara Zarar Verme	%
19. Eşyasını zorla alma	19,4
20. Eşyasını çalma	27,7
21. Eşyalara zarar verme	25,7
22. Defterlerini karalama	28,3
23. Topunu alma	26,7
24. Elbiselerine zarar verme	17,3
25. İzinsiz eşyalarını karıştırma	25,1
26. Zorla bir şey ismarlatma	17,3
27. Ödünç alınanları geri vermeme	23,6
Ortalama	23,46

Tablo 5'te yer alan eşyalara zarar verme alt ölçeğine ilişkin ÖÖG öğrencilerinin vermiş oldukları yanıtlara göre bu alt türde en sık görülen zorbalık davranışları sırasıyla “Defterlerini karalama (%28,3)”, “Eşyasını çalma (%27,7)” ve “Topunu alma (%26,7)” davranışlarıdır. ÖÖG öğrencilerinin bu alt türde en az maruz kaldıkları akran zorbalığı davranışları “Zorla bir şey ismarlatma (%17,3)” ve “Eşyasını zorla alma (%19,4)” davranışlarıdır. AZÖ'nün bu alt boyutunda yer alan zorbalık davranışlarının tümüne verilen yanıtlara bakıldığında davranışlar arasındaki sıklık farkının çok fazla olmadığı görülmektedir. AZÖ'nün fiziksel zorbalık alt türüne ilişkin sonuçlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Fiziksel Zorbalık Alt Türü ile İlgili Bulgular

Fiziksel Zorbahk	%
28. Kesici aletle saldırma	8,9
29. Sivri cisimler batırma	22
30. Yumruk vs. atma	43,5
31. Cisimle vurma	17,8
32. Omuz atma	40,8
33. Çimdik, ısırma vs zarar verme	25,7
34. İtme, bükme, düşürme	31,9
35. Cisim vs fırlatma	33
36. El kol şakası yapma	43,5
37. Otururken cisim koyma	12,6
Ortalama	26,12

Tablo 6'da yer alan fiziksel zorbalık alt türüne ilişkin ÖÖG öğrencilerinin vermiş oldukları yanıtlara bakıldığında ise en sık görülen akran zorbalığı davranışlarının sırasıyla “El Kol Şakası Yapma (%43,5)”, “Yumruk atma (%43,5)” ve “Omuz Atma (%40,8)” davranışları olduğu görülmektedir. En az maruz kalınan akran zorbalığı davranışlarının ise “Kesici Aletlerle Saldırma (%8,9)” ve “Otururken Cisim Koyma (%12,6)” davranışlarının olduğu belirlenmiştir. AZÖ'de fiziksel zorbalık alt türündeki davranışlara verilen yanıtların sıklık farkının diğer alanlara göre oldukça farklı olduğu ve bazı davranışların daha sık, bazı davranışların ise daha az görüldüğü belirlenmiştir.

3.2. ÖÖG Olan Öğrencilerin Maruz Kaldıkları Akran Zorbalığı Türlerinde Aldıkları Puanların Cinsiyete ve Eğitim Kademesine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

ÖÖG olan öğrencilerin maruz kaldıkları akran zorbalığının bu öğrencilerin cinsiyetlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklem için t-testi ile incelenmiş, elde edilen bulgular Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. ÖÖG Olan Öğrencilerin Akran Zorbalığı Ölçeği Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılmasına İlişkin t-Testi Sonuçları

		N	X	ss	t	p
Zorbalık Genel	Kız	72	25,6	22,13	-,51	,61
	Erkek	119	27,24	21,70		
Sözel	Kız	72	5,57	4,77	-,98	,33
	Erkek	119	6,30	5,19		
Dışlama	Kız	72	4,82	4,45	-,59	,56
	Erkek	119	5,22	4,77		
Söylenti çıkarma	Kız	72	4,62	6,02	-,13	,18
	Erkek	119	5,78	5,60		
Eşyalara zarar	Kız	72	4,83	6,52	,13	,19
	Erkek	119	3,74	4,82		
Fiziksel	Kız	72	5,74	6,73	-,49	,63
	Erkek	119	6,19	6,03		

p<0,05

Tablo 7 incelendiğinde, AZÖ tüm ölçek ve zorbalık alt boyutlarında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir. Alan yazında cinsiyet değişkeni ile ilgili araştırmalara bakıldığında; erkeklerin daha fazla akran zorbalığına maruz kaldıklarına ilişkin bulgulara daha sık rastlanırken (Boulton vd., 1999; Pellegrini, 2002; Wolke vd., 2001; Veenstra vd., 2005); bazı araştırmalarda ise kızların erkeklere göre daha fazla akran zorbalığına maruz kaldıklarına ilişkin bulgular (Eisenberg, 2003; Veenstra vd., 2005) olduğu görülmektedir. Bazı araştırmalarda ise bu çalışmadaki bulgularla benzer şekilde akran zorbalığına maruz kalmada cinsiyete ilişkin herhangi bir farklılık bulunmamıştır (Olweus, 1993; Schafer vd., 2002; Wolke vd., 2005).

ÖÖG olan öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalma düzeylerinin, devam ettikleri eğitim kademesine göre farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklem için t-testi ile incelenmiş, elde edilen bulgular Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. ÖÖG Olan Öğrencilerin Maruz Kaldıkları Akran Zorbalığı Türlerinde Aldıkları Puanların Öğrencilerin Kademelerine Göre T-Testi Sonuçları

		N	X	ss	t	p
Zorbalık Genel	1.Kademe	82	27,65	23,25	,56	,57
	2.Kademe	109	25,84	20,75		
Sözel	1.Kademe	82	6,34	5,32	,75	,45
	2.Kademe	109	5,79	4,82		
Dışlama	1.Kademe	82	5,85	4,84	2,03	,04
	2.Kademe	109	4,493	4,42		
Söylenti çıkarma	1.Kademe	82	4,87	5,61	-,99	,32
	2.Kademe	109	5,71	5,89		
Eşyalara zarar	1.Kademe	82	4,39	6,19	,52	,61
	2.Kademe	109	3,97	5,01		
Fiziksel	1.Kademe	82	6,2	6,38	,33	,74
	2.Kademe	109	5,89	6,24		

p<0,05

Tablo 8’de görüldüğü gibi, Akran Zorbalığı Ölçeği (AZÖ) toplam puanı ve dışlama alt boyutu dışındaki diğer zorbalık alt türlerinde, öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalma düzeylerinde eğitim kademesine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bunun nedeni olarak her kademe her kademenin

kendine has bazı özelliklerinin akran zorbalığını doğrudan etkilemesi gösterilebilir. Bu nedenle bu bulgu alan yazında yer alan yaş ve okul kademesi değişkeninin akran zorbalığını yordamadığına ilişkin bulgularla tutarlılık göstermektedir (Ergün, 2015; Eslea ve Rees, 2001 ; Olweus, 1995; Pişkin, 2003). Diğer taraftan bu çalışmada AZÖ dışlama boyutunda ÖÖG olan öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalma düzeylerinin eğitim kademesine göre anlamlı şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($t_{189} = 2,03; p < .05$). İkinci kademedeki eğitim alan öğrencilerin puan ortalamasının (4.49), birinci kademeye devam eden öğrencilerin puan ortalamasından (5.85) düşük olduğu, dolayısıyla daha üst eğitim kademesindeki ÖÖG olan öğrencilerin akran zorbalığına daha az maruz kaldıkları görülmüştür. Bu bulgu, alan yazında yaş ya da eğitim kademesi arttıkça akran zorbalığına maruz kalmanın azaldığına ilişkin bulgularla (Eisenberg vd., 2003; Olweus, 1993; Wolke vd., 2001) tutarlılık göstermektedir.

3.3. ÖÖG Olan Öğrencilerin Akran Zorbalığına Maruz Kalmalarında Sosyal Becerilerin Rolüne İlişkin Bulgular

ÖÖG olan öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalmalarında sosyal becerilerin yordayıcı rolünü belirlemek amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi öncesinde Sosyal Beceri Ölçeği'nin (SBÖ) *İşbirliği*, *Atılganlık* ve *Öz-denetim* alt ölçek puanları ile Akran Zorbalığı Ölçeği (AZÖ) tüm ölçek puanı arasındaki ilişkiler Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon analizi ile incelenmiş, elde edilen korelasyon katsayıları Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. ÖÖG Olan Öğrencilerin Sosyal Beceri Ölçeği ile Akran Zorbalığı Ölçeği Puanları Arasındaki Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. İşbirliği	-									
2. Atılganlık	.50**	-								
3. Öz-denetim	.55**	.47**	-							
4. SBÖ-Toplam	.84**	.86**	.74**	-						
5. Fiziksel Zor.	-.26**	-.07	-.20**	-.20**	-					
6. Sözel Zor.	-.14	.01	-.19**	-.11	.57**	-				
7. Dışlama	-.17*	-.03	-.07	-.11	.42**	.45**	-			
8. Söylenti yayma	.21	.01*	.20	.14*	-.11	.01	.06	-		
9. Eşyalara zarar	-.24**	-.07	-.18*	-.18*	.68**	.53**	.41**	-.09	-	
10. AZÖ Genel	-.26**	-.05	-.21**	-.19**	.84**	.79**	.67**	.11	.82**	-

p<.01

Tablo 9'da yer alan sonuçlara göre SBÖ toplam puanının AZÖ toplam puanı ile düşük düzeyde ($r = -.19, p < .01$) olmakla birlikte, negatif yönde anlamlı bir ilişkisi olduğu bulunmuştur. Bunun yanı sıra SBÖ'nün *işbirliği* alt ölçeğinin ($r = -.26, p < .01$) ve *öz-denetim* alt ölçeğinin de ($r = -.21, p < .01$) AZÖ tüm ölçek puanı ile negatif yönde anlamlı bir ilişkisi olduğu bulunurken, SBÖ'nün *atılganlık* alt ölçeğinin ise AZÖ tüm ölçek puanı ile ilişkisinin anlamlı olmadığı görülmüştür ($r = -.05, p > .05$). Bu nedenle atılganlık değişkeni regresyon analizine dahil edilmemiştir. Bağımlı değişken olarak ise, AZÖ tüm ölçek puanı analize alınmıştır. SBÖ – *İş birliği* ve *Öz-denetim* alt ölçek puanlarının, özel öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalmalarını anlamlı şekilde yordayıp yordamadığını belirlemek üzere çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Sosyal Becerilerin Akran Zorbalığına Maruz Kalmayı Yordamasına İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	St. Hata	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	41.23	4.32	-	9.54	.00	-	-
İşbirliği	-1.09	0.45	-0.20	-2.41	.02	-0.26	-0.17
Öz-denetim	-0.94	0.78	-0.10	-1.22	.23	-0.21	-0.09
R= 0.272,	R ² = 0.07						
F _{2,188} = 7.481	p= .001						

p<.01

SBÖ'nün *işbirliği* ve *öz-denetim* alt ölçek puanları birlikte akran zorbalığı puanı ile anlamlı bir ilişki vermektedir ($R= 0.272$, $R^2= 0.074$, $p<.01$). İki değişken birlikte akran zorbalığı puanlarındaki toplam varyansın %7,4'ünü açıklamaktadır. Çalışmadan elde edilen bu bulgu alanyazında yer alan bazı çalışmaların bulguları ile tutarlılık göstermektedir (Cook vd., 2010; İleri, 2019; Özdemirci, 2019). Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre, yordayıcı değişkenlerin akran zorbalığına maruz kalma üzerindeki göreceli önem sırasının; *iş birliği* ve *öz-denetim* şeklinde olduğu görülmektedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığını gösteren t-testi sonuçları incelendiğinde ise, yalnızca *işbirliği* değişkeninin zorbalık puanları üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu görülmektedir. Buna karşın *öz-denetim* değişkeni zorbalığa maruz kalmada önemli bir etkiye sahip bulunmamıştır.

3.4. ÖÖG olan öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalmalarında davranış problemlerinin rolüne ilişkin bulgular

Problem Davranış Ölçeği'nin (PDÖ) Dışsallaştırılmış Problem Davranışlar (DPD) ve İçselleştirilmiş Problem Davranışlar (İPD) alt ölçek puanlarının, özel öğrenme güçlüğüne sahip öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalma düzeylerini yordamadaki rolünü belirlemek üzere regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi öncesinde, yordayıcı değişkenlerle (PDÖ tüm ölçek ve alt ölçek puanları), bağımlı değişken (AZÖ tüm ölçek puanı) arasındaki ilişkiler Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon analizi ile incelenmiş, elde edilen korelasyon katsayıları Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11. Problem davranış ve akran zorbalığı puanları arasındaki korelasyonlar

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Dışsallaştırılmış PD	-								
2. İçselleştirilmiş PD	.19**	-							
3. PDÖ- Toplam	.90**	.60**	-						
4. Fiziksel Zor.	.17*	.00	.14*	-					
5. Sözel Zor.	.19**	.03	.17*	.57**	-				
6. Dışlama	.19**	.13	.22**	.42**	.45**	-			
7. Söylenti yayma	.24**	-.01	-.19**	-.11	.01	-.06	-		
8. Eşyalara zarar	.13	.07	.13	.63**	.53**	.41**	-.09	-	
9AZÖ Genel	.23**	.06	.21**	.84**	.79**	.67**	.11	.82**	-

$p<.01$

PDÖ tüm ölçek puanının AZÖ toplam puanı ile düşük düzeyde ($r= .21$, $p<.01$) olmakla birlikte, pozitif yönde anlamlı bir ilişkisi olduğu bulunmuştur. PBÖ – Dışsallaştırılmış PD alt ölçeğinin de AZÖ puanı ile anlamlı bir ilişkisi olmasına karşın ($r= .23$, $p<.01$), PDÖ-İçselleştirilmiş PD alt ölçeğinin AZÖ ile anlamlı bir ilişkisinin olmadığı ($r= .06$, $p>.05$) görülmüştür.

Bu sonuçlar dikkate alınarak, önce PDÖ tüm ölçek puanının, daha sonra da *Dışsallaştırılmış PD* alt ölçek puanının AZÖ puanını anlamlı bir şekilde yordayıp yordamadığını belirlemek üzere basit regresyon analizi yapılmıştır. PDÖ tüm ölçek puanının, AZÖ puanını yordamasına ilişkin yapılan regresyon analizi sonucunda, problem davranışların, özel öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalmaları üzerinde etkili (yordayıcı) bir değişken olduğu görülmüştür ($R= 0.211$, $R^2=0.039$, $F_{1,189}= 8.788$, $p<.01$). Dışsallaştırılmış problem davranışların (DPD), akran zorbalığına maruz kalmayı yordamasına ilişkin yapılan basit regresyon analizi sonuçları incelendiğinde de DPD değişkeninin, akran zorbalığına maruz kalmayı anlamlı şekilde yordadığı görülmüştür ($R= 0.226$, $R^2=0.051$, $F_{1,189}= 10.167$, $p<.01$). Dışsallaştırılmış problem davranışlar, akran zorbalığına ilişkin toplam varyansın %5'ini açıklamaktadır.

Alanyazında yer alan bazı araştırmalarda sınıf ortamında sessiz ve çekingen kalan öğrencilerin daha savunmasız görünmelerinden dolayı akran zorbalığına daha fazla maruz kaldıklarına ilişkin bulgular elde edilmiştir (Brockenbrough vd., 2002; Kaltiala-Heino vd., 2000; Slee ve Rigby,1993.). Ayrıca içselleştirilmiş problem davranışların ergenlik döneminde, dışsallaştırılmış problem davranışların ise çocukluk döneminde akran zorbalığına maruz kalmayı yordadığına ilişkin bulgular da bulunmaktadır (Cook vd., 2010). Bu çalışmada ise içselleştirilmiş problem davranışların akran zorbalığına maruz kalmada önemli bir rolünün olmadığı bulunmuştur. Alanyazında benzer sonuçlar

ortaya koyan çalışmaların da yer aldığı görülmektedir (Cook vd., 2010). Diğer taraftan bu çalışmada dışsallaştırılmış problem davranışların akran zorbalığına maruz kalmada yordayıcı etkisi olduğu görülmüştür. Bu bulgu alanyazındaki bazı çalışmaların sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir (Andreou, 2000).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmadan elde edilen bulgulara bakıldığında ÖÖG olan öğrencilerin %31,44 oranında akran zorbalığına maruz kaldıkları belirlenmiştir. Öğrencilerin akran zorbalığının alt türlerine maruz kalmalarına ilişkin vermiş oldukları yanıtlara bakıldığında ise; en yüksek oranda görülen akran zorbalığı türünün dışlama davranışı olduğu görülmektedir. Bu davranışı sözel zorbalık (%40,47), söylenti yayma (%34,1), fiziksel zorbalık ve eşyalara zarar verme davranışları izlemiştir. Çalışmadan elde edilen bulgularda her ne kadar cinsiyet ve okul kademesi değişkenine ilişkin verilerin akran zorbalığı türlerine göre farklılaştığı gözlenirse de bu farklılıkların istatistiksel olarak anlamlı bir fark yaratmadığı belirlenmiş ve ÖÖG olan öğrencilerin akran zorbalığına uğrama düzeyi ile okudukları sınıf düzeyinin ve cinsiyetlerinin bir ilişkisi olmadığı ortaya konulmuştur. Bunun sebebi olarak öğrencilerin okul kademeleri ya da cinsiyetleri ne olursa olsun ÖÖG olan öğrencilerin sahip oldukları herhangi bir içsel ya da dışsal etkenin ya da etkenlerin öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalma düzeyini artırdığı düşünülmektedir.

ÖÖG olan öğrencilerin genel olarak içine kapanık, özbenlik düzeylerinin düşük, akademik performanslarının yetersiz oldukları düşünüldüğünde ve buna sosyal etkileşim yönünden yetersizliklere sahip olmaları da eklendiğinde; en sık maruz kalınan zorbalık türlerinin dışlama davranışı, sözel zorbalık ve söylenti yayma türlerinin olması öngörülebilir bir bulgudur. ÖÖG olan öğrencilerin sosyal beceri düzeylerinin akran zorbalığına maruz kalma ilişkisine bakıldığında ise öğrencilerin sosyal beceri düzeylerinin, akran zorbalığına maruz kalmayı yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu alanyazında sıklıkla yer alan öğrencilerin sosyal beceri düzeyinin düşmesi ile akranları tarafından dışlandıklarına yönelik bulgu ile tutarlılık göstermektedir (Boivin, vd., 1995; Cook, vd., 2010; Doğan, 2010). Sosyal beceri ölçeğinin alt türlerine göre elde edilen bulgularda ise işbirliği ve özdenetim düzeylerinin akran zorbalığı ile negatif yönde anlamlı bir ilişkisi olduğu ancak atılganlık alt türü ile akran zorbalığına maruz kalma arasında bir ilişki bulunmadığı görülmektedir. Buna göre ÖÖG olan öğrencilerin özdenetim ve işbirliği beceri düzeyi düştükçe, akran zorbalığına maruz kalma oranı da artmaktadır. ÖÖG olan öğrencilerin yaklaşık üçte birinin akran zorbalığına maruz kaldığı düşünüldüğünde, bunun en önemli nedenlerinden birisinin ÖÖG olan öğrencilerin sosyal beceri düzeyinin düşük olması gösterilebilir. Bunun yanında ÖÖG olan öğrencilerin akran zorbalığına uğradıklarında ne yapacaklarına karar verememeleri, akranlarına empati ile yaklaşmakta güçlük çekmeleri ve kendilerini uygun davranışlarla ifade edemedikleri de düşünüldüğünde; bu tip sosyal beceri problemlerinin akran zorbalığına maruz kalma düzeylerini arttırdığı söylenebilir. Çalışmadan elde edilen problem davranışlara ilişkin bulgulara bakıldığında, özellikle dışsallaştırılmış problem davranış ile ÖÖG olan öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalma düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre ÖÖG olan öğrencilerin dışsal problem davranış sergileme düzeyleri arttıkça akran zorbalığına uğrama düzeyleri de artmaktadır. Bunun en önemli nedeninin ise ÖÖG olan öğrencilerin akademik becerilerde yaşadıkları güçlüklerin sınıftaki akranları tarafından kolaylıkla fark edilebilmesi olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla ÖÖG olan öğrencilerin akranlarının bu duruma alay edici, küçük düşürücü ve aşağılayıcı şekilde tepki göstermekte; bu durum kimi öğrencilerin içsel davranış problemleri yaşamalarına, kimi öğrencilerin ise sınıfın dikkatini bu başarısızlıktan uzaklaştırabilmek amacıyla dışsallaştırılmış problem davranışlar sergilemelerine yol açabilmektedir. Her iki davranış türü de ÖÖG olan öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalmalarını kolaylaştırırsa da bu çalışmada sadece dışsal davranış problemlerin akran zorbalığına maruz kalmayı anlamlı şekilde etkilediği belirlenmiştir.

Bu çalışmadan elde edilen bu sonuçlar çerçevesinde okul kademesi ve cinsiyeti ne olursa olsun ÖÖG olan öğrencilerin sınıf ya da okul ortamında kurallara uymamaları, otoriteye karşı gelme davranışları göstermeleri, arkadaşlarına yönelik kışkırtıcı hareketlere başvurmaları gibi problem davranışlar sergilemeleri halinde akran zorbalığına maruz kalabilme olasılıklarının artabileceği öngörülmesi ve öğretmen-rehberlik servisi işbirliği ile önleyici müdahale programları geliştirilmelidir.

Bu müdahale programlarının temelinde ise bu öğrencilerin akranları, öğretmenleri ve çevresi ile sosyal etkileşimlerini geliştirmeleri yer almalıdır. Bunun yanında akran zorbalığı ile başa çıkma becerilerini geliştirmeye ve içsel ya da dışsal problem davranışlarını ortadan kaldırmaya ya da en azından azaltmaya yönelik müdahalelerin düzenlenmesine de program içinde mutlaka yer verilmelidir.

Akran zorbalığına maruz kalan bireylerin alan yazında yer alan çalışmalarda okula gitmek istemedikleri, okul döneminde yalnızlık çektikleri ve özgüven kaybı yaşadıkları bilinmektedir (Cook vd., 2010). ÖÖG olan çocukların mevcut özelliklerine ek olarak bir de akran zorbalığına maruz kalmaları, gelecekte uygun bir iş sahibi olamamalarına ve yaşam standartlarının daha olumsuz yönde etkilenmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla akran zorbalığına maruz kalan bireylerin ilerleyen yıllarda depresyona daha yatkın oldukları (Hawker ve Boulton, 2000), intihar etmeye daha meyilli hissettikleri (Rimpela ve Rantanen, 1999; Rigby ve Slee, 1999) ve işyerinde de mobbinge maruz kalma risklerinin akranlarına göre daha yüksek olduğu (DeMaray ve Malecki, 2003; Ireland ve Archer, 2004) öngörülmektedir. Bu nedenle hem okul döneminde daha olumlu bir atmosfer oluşturulması hem de ilerleyen yıllarda yaşam kalitelerinin artırılması amacıyla özellikle okul döneminde ÖÖG olan çocuklarına akran zorbalığına maruz kalmalarını önleyecek çok kapsamlı programlara gereksinim duyulmaktadır. Bu çalışmada akran zorbalığına maruz kalmada yalnızca özel öğrenme güçlüğü olan öğrencilere ilişkin değişkenlerin (sosyal beceri ve problem davranış) rolü incelenmiştir. Daha sonra yapılacak çalışmalarda, sınıf/okul ortamına, öğretmenlere ve ailelere ilişkin değişkenlerin akran zorbalığı üzerindeki çift yönlü etkileri araştırılabilir. Ayrıca bu çalışmada nesnel veri elde etmede yaşanan sınırlılıklar nedeniyle çalışmaya dahil edilmeyen akademik başarı değişkeni ile akran zorbalığı ilişkisinin incelenmesine de ileride yapılacak çalışmalarda yer verilebilir.

KAYNAKÇA

- Andreou, E. (2000). Bully/victim problems and their association with psychological constructs in 8 to 12 -year old Greek school children. *Aggressive Behavior*, 26(1), 49–56.
- Bear, G.G., Mantz, L. S., Glutting, J.J., Yang, C. and Boyer, D.E. (2015). Differences in bullying victimization between students with and without disabilities. *School Psychology Review*, 44(1), 98–116.
- Besag V.E. (2006). Bullying Among Girls, *Sch Psychol Int*, 29;27(5):53551.
- Boel-Studt, S. and Renner, L. M. (2014). Child and family-level correlates of direct and indirect peer victimization among children ages 6-9. *Child abuse & neglect*, 38(6).
- Boivin, M., Hymel, S., and Bukowski, W.M. (1995). The roles of social withdrawal, peer rejection, and victimization by peers in predicting loneliness and depressed mood in childhood. *Development & Psychopathology*, 7, 765-785.
- Carter, B.B., ve Spencer, V.G. (2006). The fear factor: Bullying and students with disabilities. *International Journal of Special Education*, 21(1), 11–23.
- Clayton R., Cook, C.R., Williams, K.R., Guerra, N.G., Kim, T.E. and Sadek, S. (2010). Predictors of Bullying and Victimization in Childhood and Adolescence: A Meta-Analytic Investigation. *School Psychology Quarterly*. 25:2, s. 65–83
- Curie C., Zanotti C., Morgan A, Currie D., de Looz M., Roberts C. (2010). Social determinants of health and well-being among young people. http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0003/163857/Social-determinants-ofhealth-and-well-being-among-young-people.pdf
- Çınkır, S. 2006. *Okullarda zorbalık: Türleri, etkileri ve önleme stratejileri*. İstanbul: I. Şiddet ve Okul Sempozyumu, MEB ve Unicef İşbirliği.
- Çınkır, Ş. ve Karaman-Kepenekci, Y. (2003). Öğrenciler arası zorbalık. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 34, 236-253.
- Doğan, A. (2010). Examining victimization in Turkish schools, *European Journal of Educational Studies* 2(1), 31-37
- Eisenberg M.E., Neumark-Sztainer D., Perry C.L. (2003). Peer harassment, school connectedness, and academic achievement. *Journal of School Health*, 73 (8): 311-316

- Eliot, M. (1997). *101 Ways of Dealing with Bullying*. London: Hodder Childrens's Book
- Ergün, N. (2015). erken ergenlerde okul, aile ve demografik değişkenlere göre akran zorbalığının incelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü:Ankara.
- Eslea, E. ve Rees, J. (2001). At what age are children most likely to be bullied at school? *Aggressive Behavior*, 27, 419-429.
- Fleming L.C. and Jacobsen K.H. (2009). Bullying and symptoms of depression in Chilean middle school students. *Journal of School Health*. 79: 130-137
- Graham, S. and Juvonen, J. (1998). Self-blame and peer victimization in middle school: an attributional analysis. *Developmental Psychology*, 34, 587-599.
- Gresham, F.M., and Elliott, S.N. (1990). *Social Skills Rating System*. Minneapolis, MN: Pearson Assessments.
- Hawker, D. and Boulton, M.J. (2000). Twenty years' research on peer victimization and psychosocial maladjustment: A meta-analytic review of cross-sectional studies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 41(4), 441-455
- Hong, J.S. and Espelage, D.L. (2012). A review of research on bullying and peer victimization in school: Anecological system analysis. *Aggression and Violent Behavior*, 17, 311-322.
- İleri, G. (2019). *Okul öncesi dönem çocukların öz düzenleme becerileri ile akran zorbalığına maruz kalma düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi:Ankara
- Juvonen, J., Graham, S., and Schuster, M.A. (2003). Bullying among young adolescents: the strong, the weak, and the troubled, *Pediatrics*, 112, 1231-1237.
- Kapıcı, E.G. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), 1-13.
- Karaca, K. (2018). Ortaokullarda akran zorbalığının yaygınlığının ve zorba-mağdurların depresyon ve anksiyete düzeylerinin incelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi:Erzurum.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Küçükler, S., Aydemir, T. and Çürük, Ç. (2018). Peer Victimization and Its Relationship To Self-Esteem And Loneliness In Primary And Middle School Students With Special Needs. *Turkish Online Journal of Educational Technology*, 2: 293-306
- Külcü, D.P. ve Çetin, H. (2021). Çocuklarda akran zorbalığı ve benlik saygısının incelenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2); 261-274
- Miller-Graff, L.E., Cater, A.K., Howell, K.H., and Graham-Bermann, S.A. (2015). Parent-child warmth as a potential mediator of childhood exposure to intimate partner violence and positive adulthood functioning. *Anxiety, Stress, and Coping*, 29, 259-273.
- Nabuzoka D. (2003) Teacher Ratings and Peer Nominations of Bullying and Other Behaviour of Children with and without Learning Difficulties. *Educ Psychol*. 23(3):307-21.
- Olweus, D. (1992). *Victimization by peers: Antecedents and long-term outcomes*. In K. H. Rubin ve J. B. Asendorpf (Eds.), *Social withdrawal, inhibition, and shyness in childhood* (pp. 315-341).
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Cambridge: MA: Blackwell
- Olweus, D. (1996). *The Olweus bully/victim questionnaire*. Mimeo. HEMIL, University of Bergen, N-5015 Bergen Norway.
- Olweus, D. (1997). Bully/victim problems in school: Facts and intervention. *European Journal of Psychology of Education*, 12, 495-510.
- Olweus, D. (1999). *Bullying prevention program*. Boulder, Co: Center for the study and prevention of violence, Institute of Behavioral Science, University of Colorado at Boulder
- Pekel-Uludagli, N., ve Ucanok, Z. (2005). Akran zorbalığı gruplarında yalnızlık ve akademik başarı ile sosyometrik statüye göre zorba/kurban davranışı türleri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(56), 77-92.
- Pellegrini, A.D. (2002). Bullying, victimization, and sexual harassment during the transition to middle school. *Educational Psychologist*, 37, 151-163.

- Piskin, M. (2003). *Okullarda yaygın bir sorun: akran zorbalığı*. VII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi. Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Piskin, M. ve Ayas, T. (2011). Akran zorbalığı ölçeği: Çocuk formu. *Akademik Bakış Dergisi*, 23, 1-12.
- Piskin, M., ve Ayas T. (2005). *Zorba ve kurban öğrencilerin utangaçlık, içedönüklük, dışa dönüklük ve öz saygı değişkenleri bakımından İncelenmesi*. VIII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Rose, C.A., Monda-Amaya, L.E., and Espelage, D. L. (2011). Bullying perpetration and victimization in special education: A review of the literature. *Remedial and Special Education*, 32(2), 114–130.
- Schäfer, M., Werner, N.E. and Crick, N.R. (2002). A comparison of two approaches to the study of negative peer treatment: General victimization and bully/victim problems among German school children. *British Journal of Developmental Psychology*, 20, 281-306.
- Storch, E.A., and Masia-Warner, C. L. (2004). The relationship of peer victimization to social anxiety and loneliness in adolescent females. *Journal of Adolescence*, 27, 351–362.
- Veenstra, R., Lindenberg, S., Oldehinkel, A. J., Winter, A. F., Verhulst, F. C. and Ormel, J. (2005). Bullying and victimization in elementary schools: A comparison of bullies, bully/victims, and uninvolved preadolescents. *Developmental Psychology*, 41, 672–682.
- Vlachou, M., Andreou, E., Botsoglou, K. and Didaskalou, E. (2011). Bully/victim problems among preschool children: A review of current research evidence. *Educational Psychology Review*, 23(3), 329-358.
- Wang J, Iannotti R.J. and Nansel T.R. (2009). School bullying among US adolescents, *Physical, verbal, relational and cyber*. *J Adolesc Hea*, 45(4):369–75.
- Whitney, I., Smith, P.K. and Thompson, D. (1994). Bullying and children with special needs. In Smith, K. and S. Sharp (Eds.), *School Bullying: Insights and Perspectives* (pp. 213–240).
- Wolke, D. and Lereya, S.T. (2015). Long-term effects of bullying. *Archives of Disease in Childhood*, 100, 879-885.
- Wolke, D., Woods, S. and Stanford, K. (2001). Bullying and victimization of primary school children in England and Germany *Prevalance and School Factors*. 92: 673-696
- Yurtal, F. ve Cenkseven, F. (2006). İlköğretim okullarında zorbalığın incelenmesi. 1. Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Sempozyumu, İstanbul.



Gönderiliş Tarihi: 14/05/2024
Kabul Tarihi: 02/07/2024
ORCID 0000-0003-3650-8503
ORCID 0000-0001-6758-4715

DÖVİZ KURUNUN YURTIÇİ FİYATLARA GEÇİŞ ETKİSİ; KIRILGAN BEŞLİ ÜZERİNDE BİR UYGULAMA

Ahmet Turan ÖZHUY¹
Rüştü YAYAR²

ÖZ

Döviz kuru hareketleri az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomileri için büyük öneme sahiptir. Bunun nedeni bu ülke ekonomilerinde döviz kurlarındaki dalgalanmaların yurtiçi fiyat düzeyini etkileyerek enflasyon sorununu ortaya çıkarmasıdır. Döviz kuru geçiş etkisi olarak bilinen bu durum ekonomi literatüründe çok sayıda araştırmaya konu olmuştur. Bu çalışmada ise 2007:Q4-2021:Q4 dönemi için çeyreklik veriler kullanılarak eski Kırılğan Beşli ülkeleri olan Brezilya, Endonezya, Güney Afrika, Hindistan ve Türkiye'nin döviz kuru geçişkenliği incelenmiştir. Analizde nominal efektif döviz kuru ve tüketici enflasyonu değişkenleri kullanılmıştır. Öncelikle Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips Perron (PP) birim kök testleri uygulanarak değişkenlerin durağanlıkları kontrol edilmiştir. Daha sonra Balcılar vd. (2010) tarafından geliştirilen Kayan Pencereler testi (Rolling Window test) uygulanmıştır. Çalışma sonucunda nominal kur ve enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisi; Brezilya'da 5, Endonezya'da 8, Güney Afrika'da 20, Hindistan'da 10 ve Türkiye'de 4 çeyreklik dönem için anlamlı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Geçiş Etkisi, Döviz Kuru, Enflasyon, Kırılğan Beşli, Kayan Pencereler

Jel Kodu: C22-C40-E31

PASS-THROUGH EFFECT OF EXCHANGE RATE TO DOMESTIC PRICES; AN APPLICATION ON THE FRAGILE FIVE

ABSTRACT

Exchange rate movements are of great importance for the economies of underdeveloped and developing countries. This is because exchange rate fluctuations in these economies affect the domestic price level and cause inflation problems. This situation, known as the exchange rate pass-through effect, has been the subject of numerous studies in the economic literature. This study examines the exchange rate pass-through in the former Fragile Five countries of Brazil, Indonesia, South Africa, India, South Africa, India and Turkey by using quarterly data for the period 2007:Q4-2021:Q4. The nominal effective exchange rate and consumer inflation variables are used in the analysis. First, the stationarity of the variables is checked by applying the Extended Dickey-Fuller (ADF) and Phillips Perron (PP) unit root tests. Then, the Rolling Window test developed by Balcılar et al. (2010) was applied. As a result of the study, the causality relationship between nominal exchange rate and inflation is found to be significant for 5 quarters in Brazil, 8 quarters in Indonesia, 20 quarters in South Africa, 10 quarters in India and 4 quarters in Turkey.

Keywords: Pass Through, Exchange Rate, Inflation, Fragile Five, Rolling Windows

Jel Codes: C22-C40-E31

¹ Öğr. Gör, Çukurova Üniversitesi, Kozan MYO, Muhasebe ve Vergi programı, aozhuy@cu.edu.tr

² Prof., Dr. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, İktisat bölümü, rustu.yayar@gop.edu.tr

Bu makale Prof. Dr. Rüştü YAYAR danışmanlığında Ahmet Turan ÖZHUY tarafından hazırlanan 'Döviz Kurunun Yurtiçi Fiyatlara Geçiş Etkisi; Kırılğan Beşli Üzerinde Bir Uygulama' isimli doktora tezinden üretilmiştir.

1.GİRİŞ

Döviz kuru ve enflasyon kavramları gelişmekte olan ülkelerdeki fiyat istikrarıyla ilgili tartışmaların başında gelmektedir. Birçok ülkedeki döviz kuru ile enflasyon ilişkisi farklı makroekonomik değişkenleri etkilemektedir. Özellikle döviz kurları volatilitesi fazla olan gelişmekte olan ülkeler döviz kurunu kontrol ederek enflasyon oranlarını indirmeye çalışmaktadır. Bu ülkelerdeki üretimin ithal mallara bağımlı olması veya bu ülkelerin petrol ve doğalgaz gibi fosil maddeleri ithal etmeleri sebebiyle döviz kurundaki değişimler yurtiçi fiyatları doğrudan etkilemektedir.

2013 yılı mayıs ayında FED'in parasal genişlemeyi azaltabileceğine yönelik açıklamaları gelişmekte olan bazı ülke para birimlerinin hızla değer kaybı yaşamasına neden olmuştur. FED'in açıklamasının ardından ABD dolarına karşı en fazla değer kaybeden para birimlerine sahip olan ülkeler (Türkiye, Endonezya, Güney Afrika, Hindistan ve Brezilya) Morgan Stanley Bankası'nın Ağustos 2013 tarihinde açıkladığı raporda "Kırılğan Beşli" ülkeleri olarak adlandırılmıştır. Raporda kırılğan beşli ülkelerinin cari işlem açıklarının çok yüksek olduğu da belirtilmektedir. Ayrıca bu ülkelerin cari açıkları nedeniyle yabancı sermayeye bağımlı oldukları ve spekülatif sermaye çıkışlarının ülkelerdeki döviz kur kırılğanlığını da artırdığı belirtilmiştir (Morgan Stanley, 2013: 1-2)

Bu çalışmada, 2007:Q4-2021:Q4 döneminin çeyreklik verileri kullanılarak literatüre Kırılğan Beşli ülkeleri olarak eklenen Brezilya, Endonezya, Güney Afrika, Hindistan ve Türkiye'nin nominal döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkisi ve ilişkinin yönü araştırılmıştır. Çalışmada nominal döviz kuru ve tüketici enflasyonu verileri kullanılmıştır. Nominal döviz kurundan tüketici enflasyonuna ve tüketici enflasyonundan nominal döviz kuruna olan nedensellik ilişkisi (Rolling Window) Kayan Penceler testiyle sınanmıştır. Test sonuçlarına göre nominal efektif kurdan enflasyona doğru nedenselliğin; Güney Afrika'da 20, Hindistan'da 10, Brezilya'da 5, Endonezya'da 8 ve Türkiye'de 4 çeyreklik dönem için geçerli olduğu bulunmuştur. Enflasyondan nominal efektif kura doğru nedensellik ilişkisi; Güney Afrika ve Endonezya'da 1, Hindistan'da 10, Brezilya'da 9 ve Türkiye'de 17 dönem için anlamlı bulunmuştur.

Bu ülkelerle ilgili kısa dönem için nedensellik ilişkisini inceleyen araştırma sayısının fazla sayıda olmaması ve bu ülkeler için nominal efektif döviz kuru ve tüketici enflasyonu arasındaki nedensellik ilişkisinin kayan pencereler metoduyla incelenmemiş olması sebebiyle bu analiz yapılmış ve literatürdeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır.

2. DÖVİZ KURU-ENFLASYON İLİŞKİSİ

2.1. Teorik Çerçeve

Dışa açık bir ekonomide döviz kurları; faiz, enflasyon, net dış ticaret ve ekonomik büyüme gibi birden fazla değişkeni etkilemektedir. Döviz kurundaki değişimlerin ihracat ve ithalat fiyatlarını değiştirerek yurtiçi fiyat düzeyini etkilemesi geçiş etkisi olarak tanımlanmaktadır. Döviz kurlarının artmasının yurtiçi fiyatları değiştirmesi doğrudan ve dolaylı etki olmak üzere iki yolla gerçekleşmektedir. Doğrudan etki döviz kurundaki değişimlerin ithal mal fiyatlarını ya da ithal girdi maliyetini artırması sonucunda yurtiçi fiyat düzeyini artırmasıdır. Doğrudan etki iki farklı yolla gerçekleşmektedir. İlk etki biçiminde ithalat edilen ürünün nihai mal olduğu durumunda döviz kurunda oluşacak artış ithal edilen malın fiyatını artırması şeklinde gerçekleşmektedir. İkinci etki ise imalatta kullanılan hammaddelerin veya ara malların ithal olması durumunda döviz kur artışlarının üretim maliyetlerini artırması yoluyla gerçekleşmektedir. Dolaylı etki, ulusal paranın değer kaybetmesiyle ihracat miktarının artması ve ihracattaki artışların toplam talebi uyararak yurtiçi fiyatları artırması biçiminde gerçekleşmektedir.

Bir ekonomideki, faiz oranları, ithal mallara bağımlılık derecesi, ekonominin dışa açıklık düzeyi, ülkede uygulanan döviz kur sistemi ve para politikası, enflasyon oranları, firmaların benimsediği fiyatlama türleri, malların esneklik dereceleri ve ülkedeki dolarizasyon eğilimi döviz kurundan enflasyona geçişkenliği etkileyen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurlardaki değişimlerin yurtiçi fiyatları hangi ölçüde etkilediğinin belirlenmesi enflasyonun izlenmesi ve uygulanacak optimal para politikası belirlenmesi için önem taşımaktadır. Bu nedenle döviz kurlarındaki dalgalanmalar ithalat miktarı fazla olan ve enflasyon sorunu yaşayan ülkeler açısından önem arz etmektedir.

3. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Dornbusch, Sturzenegger ve Wolf (1990), Arjantin, Bolivya, Brezilya, Peru ve Meksika ekonomileri için VAR yöntemini kullanarak döviz ve enflasyon arasındaki nedenselliği inceledikleri araştırmalarında Bolivya harici ülkelerde döviz ve yurtiçi fiyat düzeyi arasında güçlü bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir.

McCarthy (2000), Fransa, Japonya, Hollanda, ABD, İsveç, İngiltere, Belçika, Almanya ve İsviçre gibi bazı sanayileşmiş ülkelerin efektif döviz kurları ve ithalat fiyatlarının enflasyona olan etkilerini VAR yöntemiyle incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre döviz kuru dalgalanmalarının yurtiçi fiyat düzeyini orta düzeyde etkilediği ve ithalat oranının yüksek olduğu ülkelerde ithalat fiyatlarının enflasyonu önemli şekilde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Campa ve Goldberg (2002), 25 OECD ülkesi için 1975-1999 dönemi için döviz kuru geçiş etkisini araştırmıştır. Elde edilen sonuçlara göre ithalattaki yapısal dönüşümün geçiş etkisini azalttığı gözlemlenmiştir.

Ca'Zorzi, Hahn ve Sanchez (2007), VAR yöntemi ile gelişmekte olan seçili ülkelerin (Çin, Türkiye, Arjantin, Şili, Güney Kore, Singapur, Tayvan, Hong Kong, Macaristan, Polonya, Meksika ve Çek Cumhuriyeti) ekonomilerindeki geçiş etkisini 1975-2004 dönemi için ölçmüştür. Analiz sonuçları üretim zinciri boyunca geçişkenliğin azaldığı sonucunu ortaya koymuştur. Çalışmada düşük enflasyon oranına sahip ülkelerde geçiş etkisinin kısmi olduğu da belirlenmiştir.

Ito, Sasaki ve Sato (2008) VAR analizi yardımı ile 1993-2005 arası dönemde Güney Kore, Brezilya, Meksika, Türkiye, Malezya, Arjantin, Endonezya ve Tayland üzerinde döviz ile enflasyon arasındaki yansıma ilişkisini araştırmışlardır. Yansıma etkisinin Türkiye ve Latin Amerika ülkeleri için yüksek olduğu saptanmıştır.

An ve Wang (2011), VAR yöntemiyle OECD'ye üye ülkeler arasından seçilmiş olan Kanada, İtalya, İsveç, ABD, Japonya, Finlandiya, İspanya, Güney Kore ve İngiltere ekonomilerindeki döviz kurunun yansıma etkisini 1980-2007 dönemi için incelemiştir. Çalışma bulgularına göre yansıma etkisinin kısmi olduğu ve zamanla oransal olarak azaldığı ortaya konulmuştur.

Comunale ve Kunovac (2017) Bayesian VAR yöntemini kullanarak İtalya, İspanya, Almanya, Fransa ekonomilerinin 1992-2016 yılları arasında döviz kuru yansıma etkisini incelemişler ve döviz kurundaki değişimlerinin ithalat fiyatlarına geçiş etkisinin yüksek olduğunu fakat bu etkinin sınırlı miktarda olduğunu belirlemişlerdir.

4. VERİ SETİ VE EKONOMETRİK YÖNTEM

4.1. Veri Seti

Bu çalışmada 2007Q4:2021Q4 arası döneme ait çeyreklik veriler yardımıyla Brezilya, Endonezya, Güney Afrika, Hindistan ve Türkiye'nin nominal efektif döviz kuru-enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisi ve ilişkinin yönü ele alınmıştır. Nominal efektif döviz kurları BIS veri tabanından ve enflasyon miktarları IMF-IFS data tabanından alınmıştır. Analizde kullanılan veriler mevsimsellikten arındırılmış ve logaritması alınarak analize dâhil edilmiştir. Değişkenler için ADF ve PP testleri uygulanmış ve birinci derecede bütün serilerin durağanlaştığı görülmüştür. Ardından Balcılar vd. (2010) tarafından literatüre eklenen rolling window (kayan pencereler) testi uygulanarak değişkenler arasındaki nedenselliğin seviyesi ve yönü incelenmiştir. Analizde kullanılan değişkenlerin kısaltmaları şu şekildedir:

Tablo 1. Değişkenler ve Kısaltmaları

DEĞİŞKEN	KISALTMASI	DEĞİŞKEN	KISALTMASI
Brezilya TÜFE değişimi	ENF_BRE	Brezilya nominal efektif döviz kuru	LNDK_BRE
Endonezya TÜFE değişimi	ENF_EN	Endonezya nominal efektif döviz kuru	LNDK_EN

Güney Afrika TÜFE değişimi	ENF_GA	Güney Afrika nominal efektif döviz kuru	LNDK_GA
Hindistan TÜFE değişimi	ENF_HIN	Hindistan nominal efektif döviz kuru	LNDK_HIN
Türkiye TÜFE değişimi	ENF_TR	Türkiye nominal efektif döviz kuru	LNDK_TR

4.2. Birim Kök Testleri

4.2.1. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi

ADF birim kök testi zaman serisinin durağan olup olmadığını kontrol eden testtir. ADF testi Dickey-Fuller birim kök testinin geliştirilmiş şeklidir. ADF ve DF kök testleri karşılaştırıldığında ADF kök testinin otokorelasyon problemini de dikkate aldığı bilinmektedir. ADF birim kök testinde sabitli, sabitli-trendli ve sabitsiz-trendsiz olmak üzere üç farklı model kurulabilmektedir. Çalışmada seçili ülkelerin ADF test sonuçları Tablo 2’de gösterilmiştir. Birinci farkı alınmış değerler D ile gösterilmiştir.

Tablo 2.ADF Test Sonuçları

ADF TESTİ	Constant (Sabitli)		Constant, Linear Trend (Sabitli-Trendli)		None (Sabitli- Trendsiz)	
	t- Statistic	Prob.*	t- Statistic	Prob.*	t- Statistic	Prob.*
ENF_BRE_D11	-1.251112	0.6473	-2.451574	0.3506	0.251290	0.7561
D(ENF_BRE_D11)	-4.934234	0.0001	-4.994207	0.0007	-4.904574	0.0000
LNDK_BRE_D11	-0.8658	0.7934	-2.675083	0.2500	0.441264	0.5199
D(LNDK_BRE_D11)	-5.605511	0.0000	-6.027503	0.0000	-5.625454	0.0000
ENF_GA_SA	-2.622629	0.0932	-3.350707	0.0669	0.177872	0.7349
D(ENF_GA_SA)	-7.678421	0.0000	-7.680497	0.0000	-7.560893	0.0000
LNDK_GA_D11	-0.765276	0.8225	-2.439076	0.3569	-1.73383	0.0786
D(LNDK_GA_D11)	-6.942786	0.0000	-6.90083	0.0000	-6.695279	0.0000
ENF_EN_D11	-1.171123	0.6817	-3.448817	0.0537	1.319695	0.171
D(ENF_EN_D11)	-3.53314	0.0102	-3.473686	0.0512	-3.36519	0.0011
LNDK_EN_D11	-1.31463	0.6185	-2.960406	0.1508	-1.44683	0.1370
D(LNDK_EN_D11)	-5.999436	0.0000	-5.982305	0.0000	-5.800371	0.0000
ENF_HIN_D11	-2.224329	0.1998	-2.084364	0.5446	0.364155	0.787
D(ENF_HIN_D11)	-6.728711	0	-6.720357	0	-6.651518	0

LNDK_HIN_D11	- 0.636699	0.8546	- 3.012375	0.1364	- 2.400777	0.0169
D(LNDK_HIN_D11)	- 5.681469	0.0000	- 5.633459	0.0001	- 6.386965	0.0000
ENF_TR_D11	4.783761	1	0.803382	0.9997	- 5.682179	0.0000
D(ENF_TR_D11)	- 2.709457	0.0775	- 3.184492	0.096	- -2.43955	0.0152
LNDK_TR_D11	3.118618	1.0000	0.047236	0.9962	- 3.838895	0.0002
D(LNDK_TR_D11)	- 6.791929	0.0000	- -7.88461	0.0000	- 5.553861	0.0000

4.2.2. Phillips ve Perron (1988, PP)

En sık kullanılan testlerden biri olan ADF testinin hata terimlerinin istatistiki anlamda bağımsız ve sabit varyansa sahip olduğu kabul edilmektedir. Ancak bu varsayımların gerçekleşme durumunu belirlemek için hata terimlerinin sabit varyansa sahip olduğunun doğrulanması ve korelasyonsuz olması önem arz etmektedir. (Asteriou ve Hall, 2021: 385). Phillips ve Perron (1988), DF testinin hata terimleriyle ilgili varsayımlarını esneterek hata terimleriyle ilgili daha az kısıtlayıcı varsayımlarla PP birim kök testini geliştirmişlerdir. PP birim kök testi küçük örneklerden ziyade daha büyük örneklemeler için güçlü olma avantajına sahiptir. Bu test denklemlerde otokorelasyon veya değişen varyansın belirsizliği durumlarında avantaj sağlamaktadır. Çalışmada seçili ülkelerin PP test sonuçları Tablo 3'de gösterilmiştir. Birinci farkı alınmış değerler D ile gösterilmiştir.

Tablo 3. PP Test Sonuçları

PP TESTİ	Constant		Constant, Linear Trend		None	
	t-Statistic	Prob.*	t-Statistic	Prob.*	t-Statistic	Prob.*
ENF_BRE_D11	- 1.080089	0.7194	- 1.922495	0.6324	0.361852	0.7865
D(ENF_BRE_D11)	- 4.735394	0.0002	- 4.779911	0.0013	- 4.672932	0.0000
LNDK_BRE_D11	- 0.579369	0.8679	-2.0824	0.5464	- 0.533983	0.4822
D(LNDK_BRE_D11)	- 5.609129	0.0000	- 5.887063	0.0000	- 5.628069	0.0000
ENF_GA_SA	- 2.685862	0.0815	- 2.882952	0.1742	-0.02732	0.6703
D(ENF_GA_SA)	- 7.738082	0.0000	- 7.734678	0.0000	- 7.635657	0.0000
LNDK_GA_D11	- 0.765276	0.8225	- 2.784969	0.2076	-1.73383	0.0786
D(LNDK_GA_D11)	- 6.940249	0.0000	- 6.896876	0.0000	- 6.694779	0.0000
ENF_EN_D11	- 3.178928	0.0254	-3.23216	0.0866	1.014751	0.2761
D(ENF_EN_D11)	- 7.069101	0.0000	- -7.04897	0.0000	- 7.120392	0.0000
LNDK_EN_D11	- 1.571121	0.4920	- 2.643438	0.2631	- 2.022682	0.0420

D(LNDK_EN_D11)	- 5.999436	0.0000	- 5.982305	0.0000	- 5.839406	0.0000
ENF_HIN_D11	- 2.239628	0.1945	- 2.277961	0.4400	- 0.321917	0.5661
D(ENF_HIN_D11)	- 7.250245	0.0000	- 7.234557	0.0000	- 7.261071	0.0000
: LNDK_HIN_D11	- 0.691427	0.8417	- 2.338452	0.4081	- 1.876679	0.0581
D(LNDK_HIN_D11)	- 6.753432	0.0000	- 6.702394	0.0000	- 6.482234	0.0000
ENF_TR_D11	2.667468	1.0000	1.081248	0.9999	3.133764	0.9995
D(ENF_TR_D11)	- 2.657444	0.0867	- 3.176125	0.0977	- 2.341527	0.0196
LNDK_TR_D11	4.631286	1.0000	0.427298	0.9989	- 3.316094	0.0012
D(LNDK_TR_D11)	-6.83456	0.0000	- 7.836843	0.0000	- 5.831876	0.0000

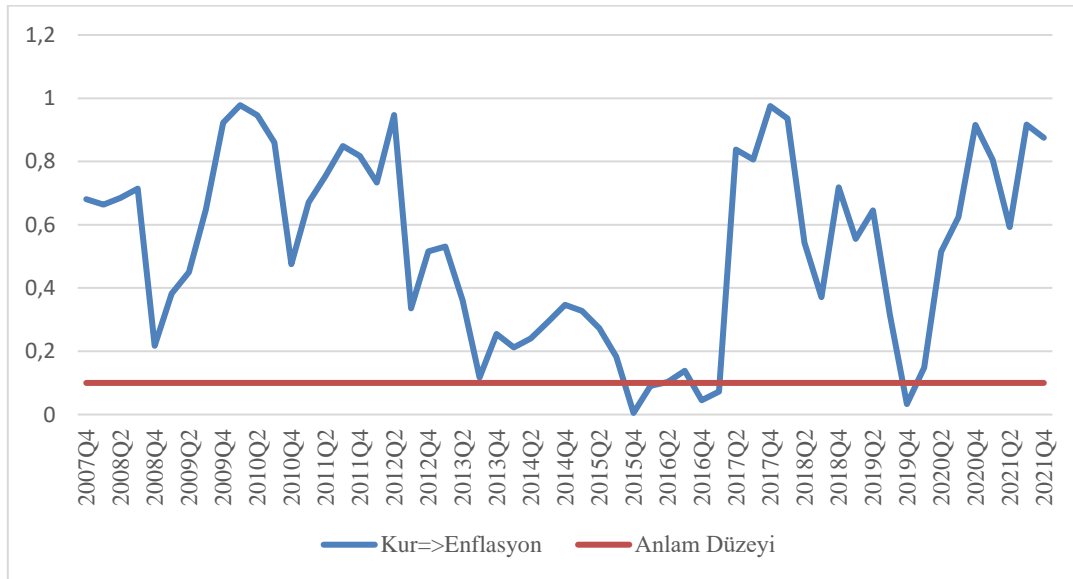
4.3. Kayan Pencere (Rolling Window) Nedensellik Testi

Balcılar vd. (2010) tarafından geliştirilen bu test, örneklem büyüklükleri ve yapısal değişikliklerin yol açtığı sorunları ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Bu yöntemle veri seti küçük örneklemelerin analize dahil edilerek analizin daha güçlü sonuçlar vereceği kabul edilmektedir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi için residual-based bootstrap tabanlı düzeltilmiş LR corrected-likelihood ratio testleri tercih edilmiştir.

Analiz sonuç değerleri Balcılar vd. (2010) araştırmasında önerdiği biçimde %10 (0.1) anlamlılık düzeyinden büyük ise değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olmadığı kabul edilirken olasılık değerleri %10 (0.1) anlamlılık düzeyinden küçük ise değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin anlamlı olduğu kabul edilir (Bayat vd, 2015:15).

5. ARAŞTIRMA BULGULARI

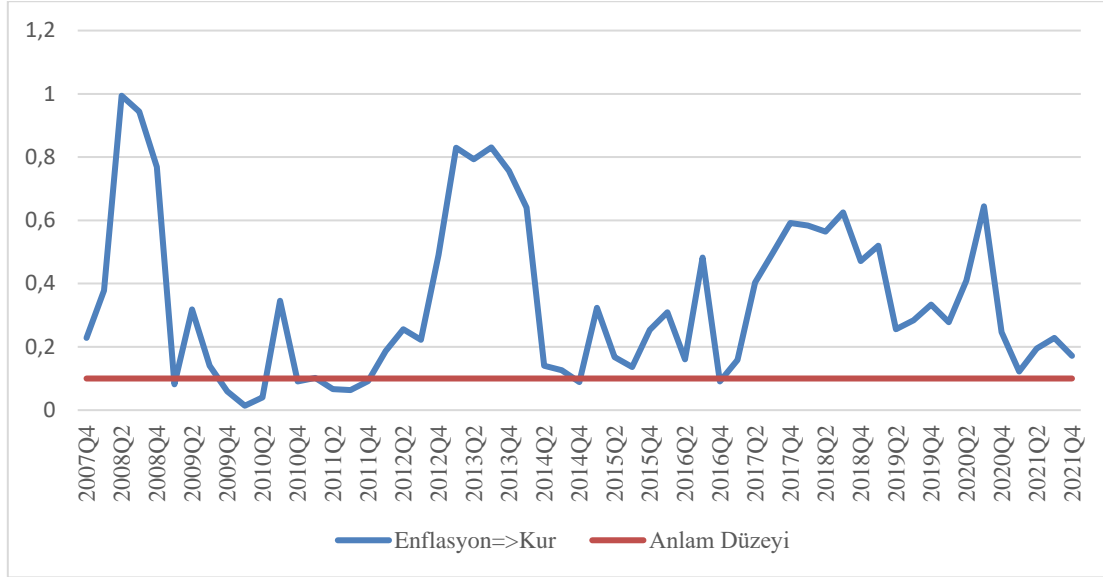
5.1. Brezilya için Nedensellik Testi ve Sonuçları



Şekil 1. Brezilya için Balcılar vd., (2010) Bootstrap Kayan Pencere Nedensellik Test Sonuçları

Brezilya ekonomisinde 2015Q4, 2016Q1, 2016Q4, 2017Q1 ve 2019Q4 dönemlerinde nominal efektif döviz kurundan enflasyona doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu verilere göre

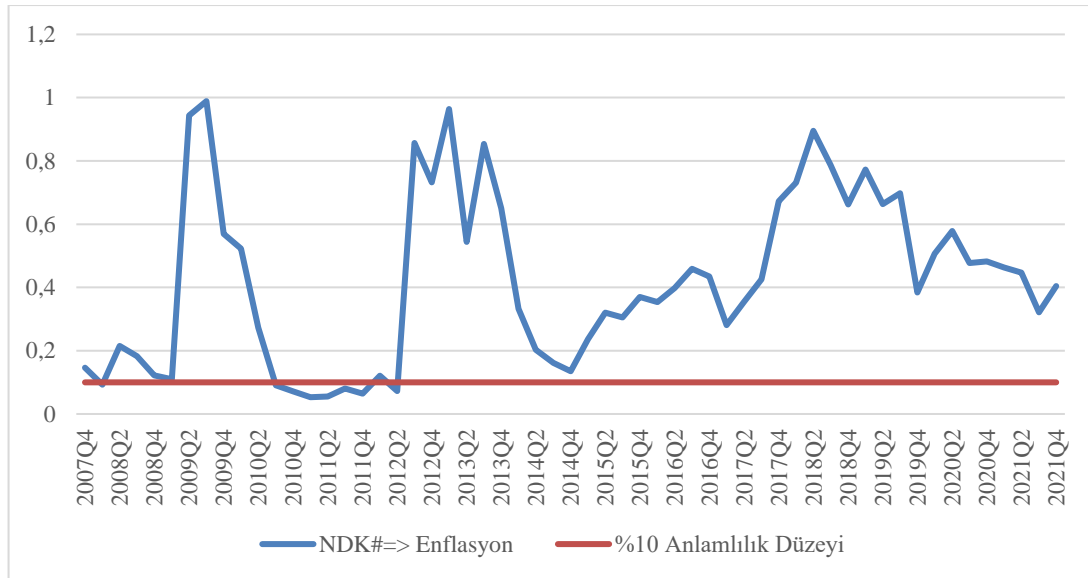
Brezilya'da 5 çeyrek dönemde döviz kurundan enflasyona doğru nedensellik ilişkisi söz konusudur. Brezilya'da önceki yıllarda yaşanmaya başlayan siyasi krizin etkileri ekonomiye yansımaya başlamış ve 2015 yılından itibaren Brezilya ekonomisine ait göstergelere de yansımıştır. 2015 yılında ülke resesyona girmiştir. Toplam talebin zayıf olduğu ve resesyona giren bir ülkede nominal döviz kurunun yaklaşık %28 değer kazanması enflasyon oranlarının artmasına neden olmuştur şeklinde yorumlanması yanlış olmayacaktır. Farklı bir ifadeyle ulusal para biriminin değer kaybetmesiyle enflasyon üzerindeki döviz kuru nedenselliği artmıştır.



Şekil 2. Brezilya için Balcılar vd., (2010) Bootstrap Kayan Pencere Nedensellik Test Sonuçları

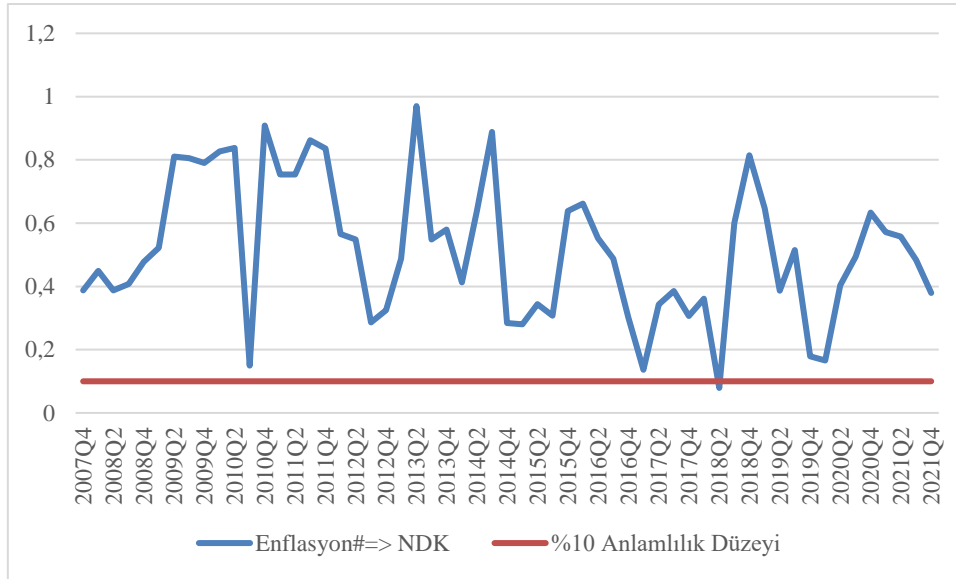
Brezilya'da 2009Q4, 2010Q1, 2010Q2, 2010Q4, 2011Q2, 2011Q3, 2011Q4, 2014Q4 ve 2016Q4 dönemlerinde olmak üzere toplam 9 çeyrek dönem için enflasyondan nominal döviz kuruna nedensellik olduğu belirlenmiştir.

5.2. Endonezya için Nedensellik Testi ve Sonuçları



Şekil 3. Endonezya için Balcılar vd., (2010) Bootstrap Kayan Pencere Nedensellik Test Sonuçları

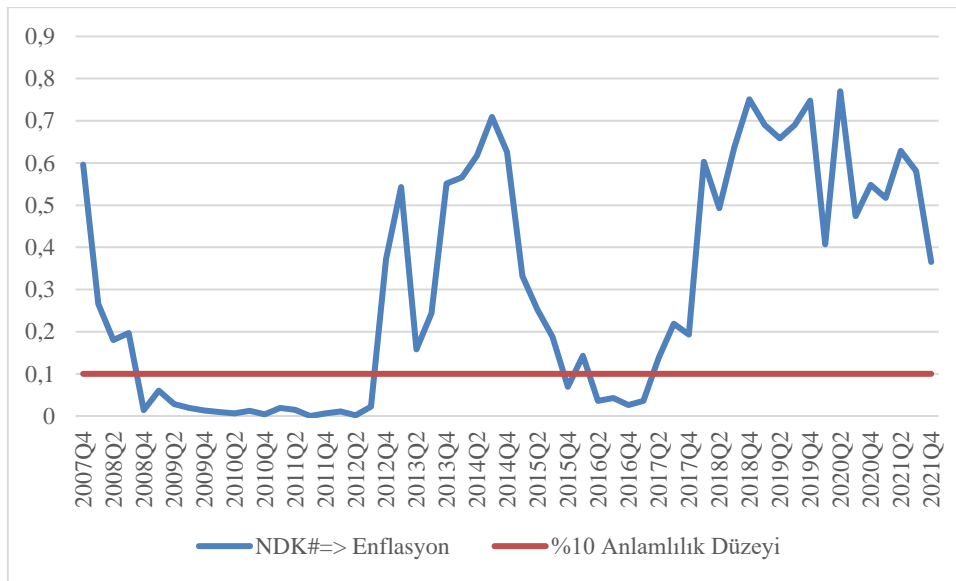
Endonezya ekonomisinde 2008Q1, 2010Q3, 2010Q4, 2011Q1, 2011Q2, 2011Q3, 2011Q4 ve 2012Q2 çeyreklerinde nominal efektif döviz kurundan enflasyona doğru nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Yani Endonezya'da 8 dönemde nominal döviz kuru enflasyonun nedenidir denilebilir. Bu durum Endonezya'da önceki dönemlerde yaşanan döviz kur hareketlerinin özellikle 2010 yılından itibaren enflasyon oranlarına yansımıştır biçiminde yorumlanabilir.



Şekil 4. Endonezya için Balcılar vd., (2010) Bootstrap Kayan Pencere Nedensellik Test Sonuçları

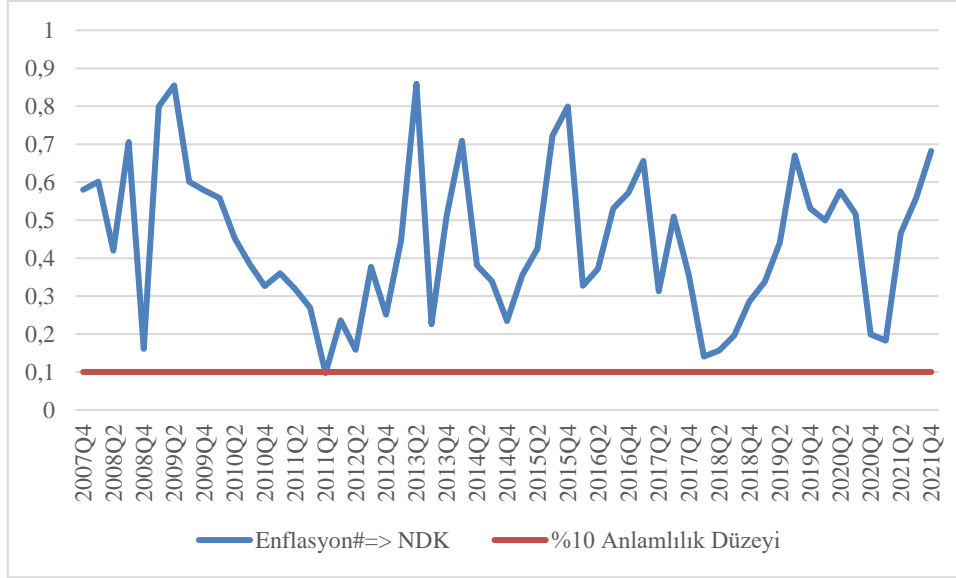
Endonezya’da enflasyondan nominal efektif döviz kuruna doğru nedensellik sadece 2018Q2 döneminde geçerlidir.

5.3. Güney Afrika için Nedensellik Testi ve Sonuçları



Şekil 5. Güney Afrika için Balcılar vd., (2010) Bootstrap Kayan Pencere Nedensellik Test Sonuçları

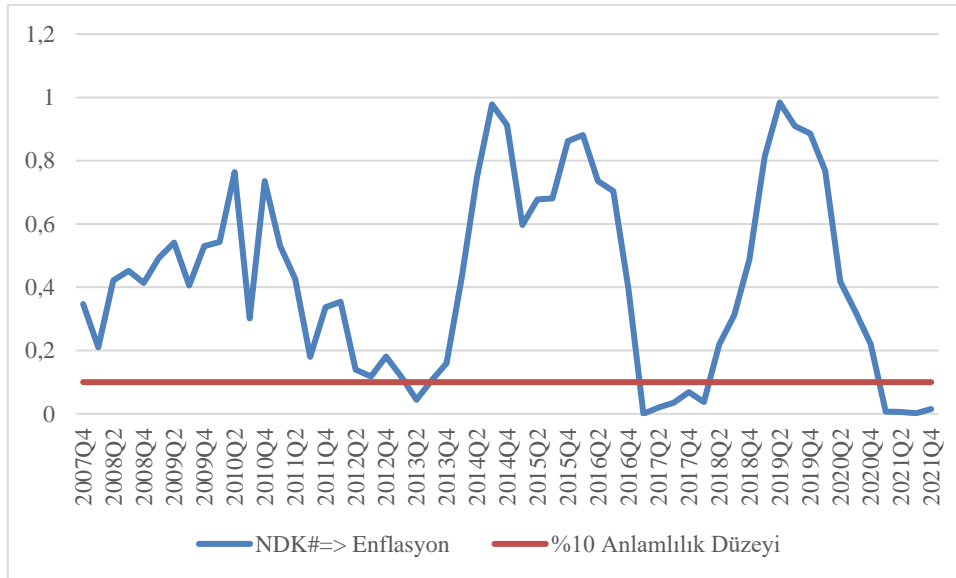
Güney Afrika için 2008Q4, 2009Q1, 2009Q2, 2009Q3, 2009Q4, 2010Q1, 2010Q2, 2010Q3, 2010Q4, 2011Q1, 2011Q2, 2011Q3, 2011Q4, 2012Q1, 2012Q2, 2012Q3, 2015Q4, 2016Q2, 2016Q3, 2016Q4 ve 2017Q1 dönemlerinde nominal efektif döviz kurundan enflasyona doğru nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Bu verilere göre Güney Afrika’da 20 çeyreklik dönemde döviz kuru geçişkenliği vardır denilebilir. Güney Afrika’da geçişkenliğin olduğu bu dönemde enflasyon artış hızının yüksek olması, petrol fiyatlarındaki yükselişe ve ekonomideki toplam talep artışına bağlanmıştır. (DEİK, 2013, 4). Güney Afrika’da o dönem sürekli hale gelen ödemeler bilançosu açığı sebebiyle döviz kur değerinin artması, enerji ithalatı ve diğer ithalat maliyetlerini de artırarak enflasyonun temel belirleyicilerden biri haline gelmesine neden olmuştur.



Şekil 6. Güney Afrika için Balcılar vd., (2010) Bootstrap Kayan Pencere Nedensellik Test Sonuçları

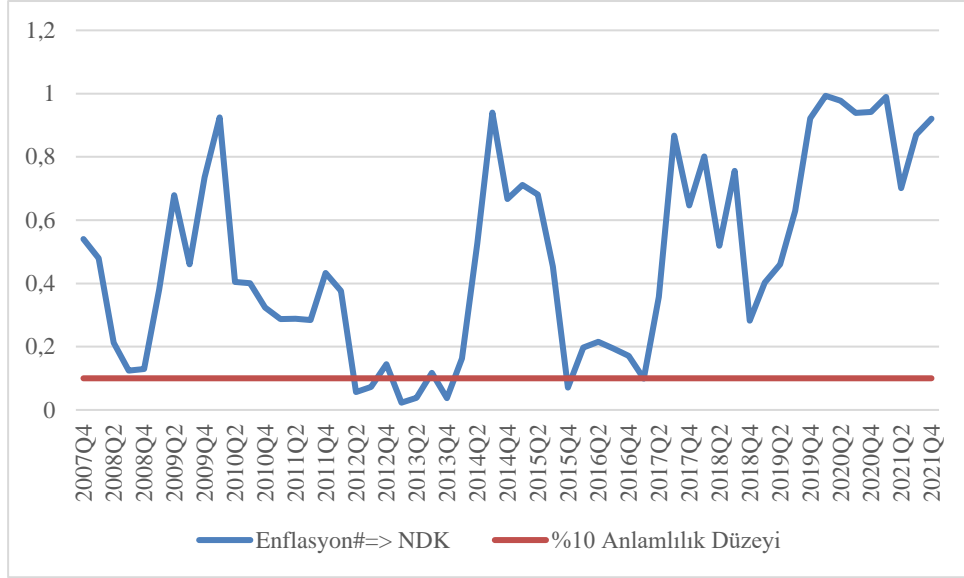
Güney Afrika’da enflasyondan nominal kura nedensellik ilişkisi sadece 2011Q4 döneminde saptanmıştır.

5.4. Hindistan için Nedensellik Testi ve Sonuçları



Şekil 7. Hindistan için Balcılar vd., (2010) Bootstrap Kayan Pencere Nedensellik Test Sonuçları

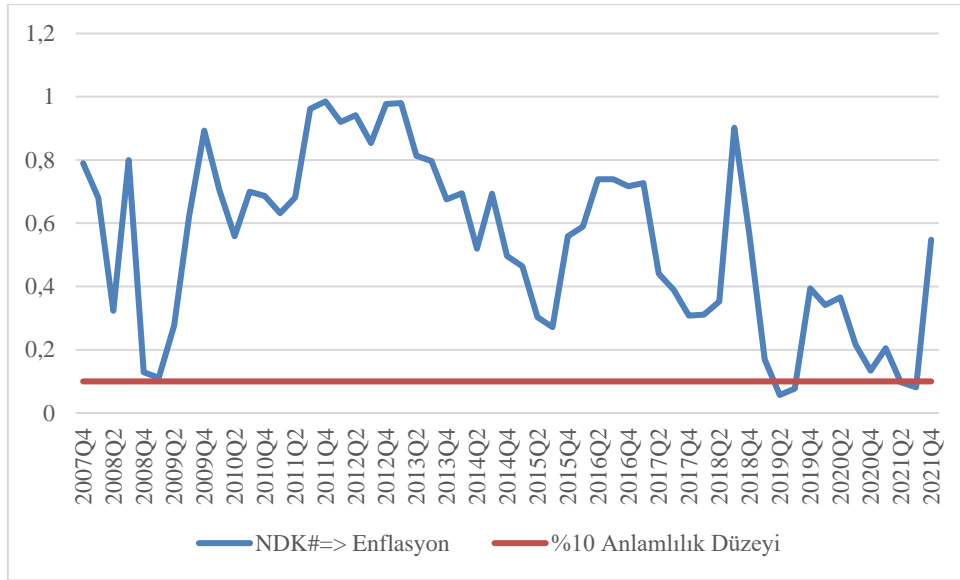
Hindistan ekonomisinde nominal kurdan enflasyona doğru nedensellik ilişkisi 2013Q2, 2017Q1, 2017Q2, 2017Q3, 2017Q4, 2018Q1, 2021Q1, 2021Q2, 2021Q3 ve 2021Q4 olmak üzere toplam 10 dönem için geçerlidir.



Şekil 8. Hindistan için Balcılar vd., (2010) Bootstrap Kayan Pencere Nedensellik Test Sonuçları

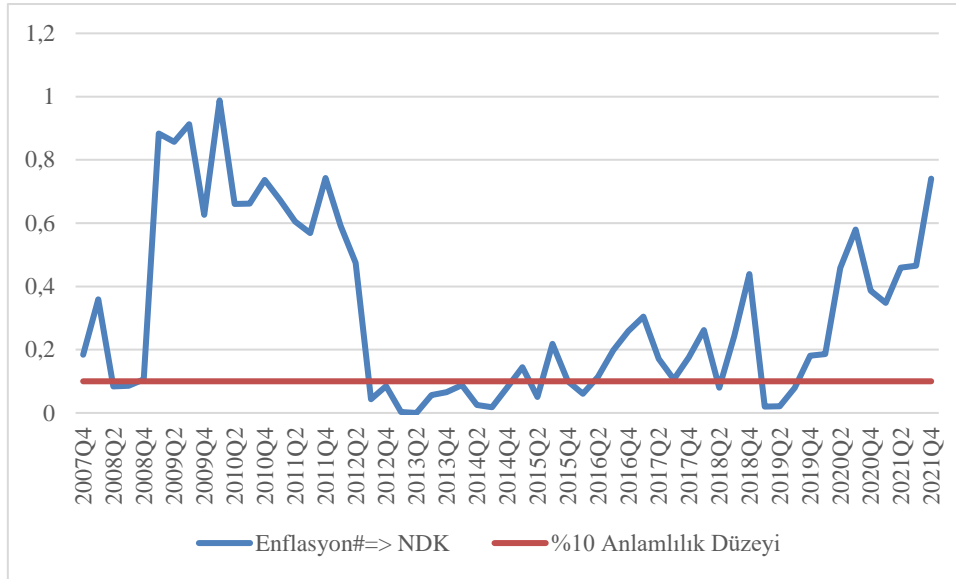
Hindistan'da enflasyondan nominal döviz kuruna nedensellik ise 2012Q2, 2012Q3, 2013Q1, 2013Q2, 2013Q4, 2015Q4, 2017Q1 dönemlerinde geçerlidir.

5.5. Türkiye için Nedensellik Testi ve Sonuçları



Şekil 9. Türkiye için Balcılar vd., (2010) Bootstrap Kayan Pencere Nedensellik Test Sonuçları

Türkiye'de nominal döviz kurundan enflasyona doğru nedensellik ilişkisi 2019Q2, 2019Q3, 2021Q2 ve 2021Q4 dönemlerinde yani toplam 4 çeyrek dönemde görülmüştür. Türkiye'de özellikle 2018 yılında yaşanan döviz şoku, pandemi nedeniyle tedarik zincirinin bozulması ve 2019'dan itibaren Türk lirasının döviz karşısında çok büyük oranda değer kaybı yaşaması gibi farklı etkenler enflasyon üzerinde belirleyici olmuştur.



Şekil 10. Türkiye için Balçılar vd., (2010) Bootstrap Kayan Pencere Nedensellik Test Sonuçları

Türkiye ekonomisinde enflasyondan nominal döviz kuruna doğru nedensellik 2008Q2, 2008Q3, 2012Q3, 2012Q4, 2013Q1, 2013Q2, 2013Q3, 2013Q4, 2014Q1, 2014Q2, 2014Q3, 2014Q4, 2015Q2, 2016Q1, 2019Q1, 2019Q2 ve 2019Q3 dönemleri için geçerli olarak bulunmuştur.

SONUÇ

Döviz kurları dışa açık ekonomilerdeki enflasyonist süreçlerin açıklanmasında yararlanılan önemli değişkenlerin başında gelmektedir. Döviz kur değişimleri ülkelere ait dış ticaret düzeylerini ve doğrudan veya dolaylı olarak yurtiçi fiyatları etkilemektedir. Enflasyondan nominal döviz kuruna doğru nedenselliğin genellikle enflasyonist dönemlerde bireylerin satın alma güçlerini kaybetmemek için dolarizasyona gitmelerinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu çalışmada seçili ülkelerdeki döviz kuru ve enflasyon arasında ilişki incelenmiştir. Analiz sonucundaki bulgular aşağıda açıklanmıştır.

Brezilya ekonomisi için 2015Q4, 2016Q1, 2016Q4, 2017Q1 ve 2019Q4 dönemlerinde olmak üzere toplam 5 dönem için nominal efektif döviz kurundan enflasyona doğru nedensellik ilişkisi belirlenmiştir. Aynı ülkede 2009Q4, 2010Q1, 2010Q2, 2010Q4, 2011Q2, 2011Q3, 2011Q4, 2014Q4 ve 2016Q4 dönemlerinde olmak üzere toplam 9 çeyrek dönem için de enflasyondan nominal efektif döviz kuruna doğru nedensellik söz konusudur.

Endonezya'da 2008Q1, 2010Q3, 2010Q4, 2011Q1, 2011Q2, 2011Q3, 2011Q4 ve 2012Q2 çeyreklerinde olmak üzere toplam 8 çeyrek dönemde nominal kurdan enflasyona doğru nedensellik ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Endonezya ekonomisinde enflasyondan nominal döviz kuruna doğru nedensellik ilişkisi sadece 2018Q2 dönemi için geçerli olarak bulunmuştur.

Güney Afrika ekonomisinde 2008Q4, 2009Q1, 2009Q2, 2009Q3, 2009Q4, 2010Q1, 2010Q2, 2010Q3, 2010Q4, 2011Q1, 2011Q2, 2011Q3, 2011Q4, 2012Q1, 2012Q2, 2012Q3, 2015Q4, 2016Q2, 2016Q3, 2016Q4 ve 2017Q1 dönemlerinde nominal efektif kurdan enflasyona doğru nedensellik ilişkisi belirlenmiştir. Bu verilere göre Güney Afrika'da 20 çeyrek dönemde nominal kur ve enflasyon arasında nedensellik ilişkisinin mevcuttur. Güney Afrika ekonomisinde enflasyondan nominal kura doğru nedensellik ilişkisi 2011Q4 döneminde saptanmıştır.

Hindistan'da nominal efektif döviz kurundan enflasyona doğru nedensellik 2013Q2, 2017Q1, 2017Q2, 2017Q3, 2017Q4, 2018Q1, 2021Q1, 2021Q2, 2021Q3 ve 2021Q4 dönemleri için geçerlidir. Bu verilere göre toplam 10 dönemde nominal efektif kurdan enflasyona doğru nedensellik mevcuttur. Aynı ülkede enflasyondan nominal döviz kuruna doğru nedensellik 2012Q2, 2012Q3, 2013Q1, 2013Q2, 2013Q4, 2015Q4, 2017Q1 dönemleri için geçerlidir.

Türkiye ekonomisinde nominal efektif döviz kurundan enflasyona doğru nedensellik ilişkisi 2019Q2, 2019Q3, 2021Q2 ve 2021Q4 çeyrekleri olmak üzere 4 çeyrek dönemde görülmüştür. Türkiye'de enflasyondan nominal döviz kuruna doğru nedensellik ilişkisi ise 2008Q2, 2008Q3, 2012Q3,

2012Q4, 2013Q1, 2013Q2, 2013Q3, 2013Q4, 2014Q1, 2014Q2, 2014Q3, 2014Q4, 2015Q2, 2016Q1, 2019Q1, 2019Q2 ve 2019Q3 çeyrekleri olmak üzere toplamda 17 dönem için saptanmıştır.

Kırılgan beşli ülkelerinde döviz kuru nedenli enflasyonun azaltılması için döviz kurundaki oynaklıkları asgari düzeye indirecek yapısal düzenlemelerin hayata geçirilmesi ve ülkelerin ekonomik dinamiklerine göre para politikası uygulamaları önem arz etmektedir. Ayrıca fosil kaynaklar açısından fakir ülkelerin enerji ithal etmek yerine yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmeleri ve ithal malların yerine yerli malları kullanmaları da enflasyonun kontrol edilmesi için önemlidir.

KAYNAKÇA

- Al-Abri, A. S., Goodwin, B. K., (2009). "Re-examining the exchange rate pass-through into import prices using nonlinear estimation techniques: threshold cointegration", *International Review of Economics and Finance*, 18, pp. 142–61.
- An, Lian ve Wang, Jian (2011), "Exchange Rate Pass-through: Evidence Based on Vector Autoregression With Sign Restrictions", *Federal Reserve Bank of Dallas Globalization and Monetary Policy Institute Working* 70,1-34
- Anderton B. (2003) "Extra Euro Area Manufacturing Import Prices and Exchange Rate Pass-Through". *ECB Çalışma Tebliği* No:219. Erişim:19 Kasım 2022 <http://www.ecb.int/pub/pdf/scpwps/ecbwp219.pdf>
- Arslaner, Ferhat, (2009), "Türkiye'de Para Politikası Stratejisi Seçimi ve Döviz Kuru Geçişkenliği", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Bilim Dalı, Konya.
- Asteriou, D. ve Hall, S. G. (2021). *Applied Econometrics*. Palgrave.
- Balcılar, M., Özdemir, Z. A., & Arslantürk, Y. (2010). Economic Growth and Energy Consumption Causal Nexus Viewed Through a Bootstrap Rolling Window. *Energy Economics*, 32(6), 1398-1410.
- Bayat, T., Özcan, B. ve Taş, Ş., (2015). Türkiye'de Döviz Kuru Geçiş Etkisinin Asimetrik Nedensellik Testleri ile Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 10(2), 7- 30.
- Brun-Aguerre, R., Fuertes, A., Phylaktis, K., (2012). "Exchange rate pass-through into import prices revisited: What drives it?", *Journal of International Money and Finance*, 31, Issue 4, pp. 818-844.
- Bussière, M., (2007). "Exchange rate pass-through to trade prices –the role of non-linearities and asymmetries", *ECB Working Paper* No. 822, European Central Bank, Frankfurt am Main.
- Ca' Zorzi, Michele & Hahn, Elke & Sánchez, Marcelo, 2007. "Exchange rate pass-through in emerging markets," *Working Paper Series* 739, European Central Bank.
- Campa, Jose' Manuel ve Linda S. Goldberg (2005), "Exchange rate pass-through into import prices." *The Review of Economics and Statistics*, 87(4): 679–690.
- Comunale, Mariarosaria and Kunovac, Davor, Exchange Rate Pass-Through in the Euro Area (January 25, 2017). *ECB Working Paper* No. 2003, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2910939> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2910939>
- Coulibaly, Dramane, ve Kempf, Hubert (2010). "Does Inflation Targeting Decrease Exchange Rate PassThrough In Emerging Countries?". (<https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00497446/document> 16 Temmuz 2023) tarihinde erişildi)
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK). 2013. 4. <https://www.deik.org.tr/uploads/guney-afrika-ulke-bulteni-2013.doc>. Erişim tarihi 20-03-2023
- Dornbusch, R., Sturzenegger, F. ve Wolf, H. (1990). Extreme Inflation: Dynamics and Stabilization, *Brookings Papers on Economic Activity*, 2, ss. 1-84.Akbaba, S. (2006). "Eğitimde Motivasyon". *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (13).
- Ehsan U. C., Hakura, S. D. (2015). "The exchange rate pass-through to import and export prices: The role of nominal rigidities and currency choice", *Journal of International Money and Finance*, Volume 51, March 2015, pp. 1-25.
- Ghosh, A., & Rajan, R. S. (2007). A comparative analysis of export price pass-through in three open Asian economies: Korea, Singapore and Thailand. *Global Economic Review*, 36(3), 287-299.
- Hahn, E. (2003). "Pass-through of external shocks to euro area inflation", *ECB Working Paper*, No.243, European Central Bank.
- Hüfner, F. P., & Schröder, M. (2002). Exchange Rate Pass-through to Consumer Prices: A European Perspective. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.304939>
- Ito, T. & Sato, K. (2008). "Exchange Rate Pass-Through and Domestic Inflation: A Comparison between East Asia and Latin American Countries", *RIETI Discussion Papers*, 07-E-040. <https://www.rieti.go.jp/jp/publications/dp/07e040.pdf>
- McCarthy, J. (2000). "Pass -Through of Exchange Rates and Import Prices to Domestic Inflation in Some Industrialized Economies", https://www.newyorkfed.org/medialibrary/media/research/staff_reports/sr111.html

- Morgan Stanley Research Report (2013)“*Fx Pulse*”. (<http://www.morganstanleyfa.com/public/projectfiles/dce4d168-15f9-4245-9605-e37e2caf114c.pdf>).
- Mumtaz, H., Sunder-Plassmann, L., (2010). “Time-varying dynamics of the real exchange rate. A structural VAR analysis”, *Bank of England working papers* 382.
- Sek, K. S. ve Kapsalyamova, Z. (2008) “Exchange Rate Pass-Through and Volatility: Impacts On Domestic Prices In Four Asian Countries”. *MPRA Çalışma Tebliği* No: 11130 Erişim:14 Eylül 2019 http://mpra.ub.uni-muenchen.de/11130/1/MPRA_paper_11130.pdf
- Sekine, T.i (2006). “Time-varying exchange rate pass-through: experiences of some industrial countries”, *Bank for International Settlements*, Working Paper, 202